

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

ARADI JÓZSEF
BÁNYAI ÉVA
BÍRÓ ÁRPÁD LEVENTE
VASZILIJ BOGDANOV
DAMOKOS CSABA
DÉR CSABA DEZSŐ
FLEISZ KATALIN
GRUBISICS CSAGA
HAKLIK NORBERT
JAKAB-BENKE NÁNDOR
KÁDÁR MAGOR
KÁNTOR LAJOS
KOVÁCS TAMÁS
LÁSZLÓ SZABOLCS
POMOGÁTS BÉLA
CHRISTIAN ROY
SZÁFTA SZENDE
TŐZSÉR ÁRPÁD
ZÖRGŐ NOÉMI

4

FESTIVÁLTKULTÚRA

III. FOLYAM
2013.
ÁPRILIS

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXIV/4. • 2013. ÁPRILIS

TARTALOM

ARADI JÓZSEF • Fesztivál az egész világ?	3
CHRISTIAN ROY • Hagyományos fesztiválok – egy multikulturális enciklopédia (Aradi József fordítása)	9
VASZILIJ BOGDANOV • Sikerületlen szélfoglaló a futurista akadémián (vers – Bogdán László fordítása)	12
SZÁFTA SZENDE • Fél-sziget fesztivál® made in Romania	15
DÉR CSABA DEZSŐ • Piros, fehér... ZÖLD?	23
JAKAB-BENKE NÁNDOR • A moziban mindig este van	34
BÍRÓ ÁRPÁD LEVENTE • Egy fesztivál	39
KÁDÁR MAGOR • Arculatépítés a városmárkázásban	44
FARKAS ANDRÁS • Amikor Kolozsvár nem alszik (Kérdezett Balázs Imre József)	50
GERGELY BALÁZS – SÁNTA LEVENTE – SZABÓ LILLA • Belakni a teret (Kérdezett Balázs Imre József)	57
ANTAL ÁRPÁD • Szent György Napok – a kultúraturizmus nulladik kilométerköve (Kérdezett Kovács Zsolt)	64
GRUBISICS CSAGA • Sepsiszentgyörgy vizuális identitása	67
KÁNTOR LAJOS • Megéneklünk, szalonna	76
TŐZSÉR ÁRPÁD • Isten nyolclapú aranypecsétje (naplójegyzetek)	78
■ TOLL	
KÁNTOR LAJOS • Veress Zoltán menetiránya	88
■ HISTÓRIA	
KOVÁCS TAMÁS • Mester Miklós pályaképehez	89
■ MŰ ÉS VILÁGA	
POMOGÁTS BÉLA • Körforgalom a virtuális szoborparkban	97
TAKÁCS PÉTER • Ady áldott és átkozott Érmindszentje (II.)	100
HAKLIK NORBERT • Duna menti változatok az egyre (I.)	106

■ TÉKA

LÁSZLÓ SZABOLCS • Az elvarázsolt Erdély-imázs (<i>Sasszé</i>)	113
BÁNYAI ÉVA • A végnapokon túl	115
FLEISZ KATALIN • „Ha hallgatunk, kellemetlenné válunk, ha beszélünk, nevetségessé”	122
A Korunk könyvajánlata (<i>Zörgő Noémi ajánlja</i>)	125

■ ABSTRACTS	126
-------------------	-----

■ KÉP

DAMOKOS CSABA

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ **Elnök:** KÁNTOR LAJOS ■ **Tiszteletbeli elnök:** DEGENFELD SÁNDOR
Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY ■ **A szerkesztőség tagjai:** BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom) CSEKE PÉTER (médiatudomány), HORVÁTH ANDOR (főszerkesztő-helyettes, világirodalom), RIGÁN LÓRÁND (filozófia) ■ **Gazdasági vezető:** KOVÁCS GÁBOR ZSOLT ■ **Grafikai arculat:** KÖNCZEY ELEMÉR
■ **Titkárság:** BALÁZS JÚLIA, SASS GYÖNGYI, SÓLYOM ANNAMÁRIA
■ **A Korunk – Budapesti Porta grémiuma:** DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, POSZLER GYÖRGY, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR
■ **Állandó munkatársak:** EGYED PÉTER, HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN (Heidelberg), JAKABFFY TAMÁS, KESZEG ANNA, KOVALSZKI PÉTER (Detroit), PETI LEHEL, SZENTES ZÁGON, ZELEI MIKLÓS (Budapest)
■ A megjelenéshez támogatást nyújt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány, a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, a Kolozsvári Városi Tanács, a Kolozs Megyei Tanács, a Román Művelődésügyi és Örökségvédelmi Minisztérium és az Új Budapest Filmstúdió.
■ **SZERKESZTŐSÉG:** Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.
Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ **POSTACÍM:** 400750 Cluj, OP1. cp. 273, Románia;
Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org; Fényszedés: KOMP-PRESS Kft.
■ **NYOMDA:** ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407
■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egy évi előfizetés 40, fél évi előfizetés díja 20 RON.
A KORUNK magyarországi terjesztését az Apáczai Sajtóhíd Alapítvány végzi (1088. Budapest, Krúdy Gyula u. 3., Tel.: 0036-1-266-65-85); a lap megrendelhető a következő faxon: 0036-1-235-07-39, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.
■ Revista apare cu sprijinul Ministerului Culturii
■ Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Cluj-Napoca
■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk (400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284) ■ **ISSN: 1222-8338**

ARADI JÓZSEF

FESZTIVÁL AZ EGÉSZ VILÁG?

Képzelt riport egy kelet-európai fesztiválintropológiáról

*„Ha a doktor nem felejt az asztalon,
ha az ajtón mész ki, nem pedig az ablakon,
ha a kabátod hasad meg és nem a tudatod,
s kötél helyett nyakkendő lóg csak a nyakadon, óh-óh.”*

*„Mi is leszünk szenilisek,
Csak ki kell várni, ki kell várni...”*

ADAMIS ANNA

■ Mit tudott Déry Tibor a popfesztiválokról? A *Képzelt riport*¹ bírálói szerint semmit. A 77 éves öregúr, a „Vén Pelikán”² elolvasott egy képes riportot a *Newsweek* vagy az *Esquire* egyik 1970-es számában, és ebből fantáziálta a „Montanai popfesztivál” széthulló, agresszióba torkolló világát, ahol az ember „kettéhasadt, s ereje s gyöngesége párviadalában hullt el? Mi hasította ketté az egyet, hogy a két fél fölkeljen egymás ellen, s egymást szőröstül-bőröstül elnyelvén még egy hiányt ékeljen hiányaink közé?”

„Mert mondjuk ki kereken, Beverley – folytatja az öregúr József szájába adva a szót –, ami van, az irtóztató. Egy kísértet járja be a földet, visszanyesett ösztönökkel s elferdült értelemmel, melyek egyezsége nem juthatván, belülről falják üressé minden tisztes szándékunkat és cselekedetünket. Jogosult a kérdés: tehetetlenek volnánk hát? Minden újrakezdésünk döghalálra ítélve? Minden jó csíránk lefojtva, minden épkezláb gondolatunk megnyúzva, minden ifjú reményünk, melynek oly boldogító volt első csecsemőmosolya, aggastyánkorára elveszteni fogát, haját, eszét? És szájunkkal, mely fogcsikorgatva szünetlen vészkiáltását hallatja, már csak saját süket fülünkbe haraphatnánk, mert más fül nem fülel ránk az egyetemes csendben?”

Déry azonban nem tudta, hogy 1969-ben az altamonti popfesztivállal ér véget a hippikorszak Amerikában. Nem tudta, hogy ez a fesztivál szimbolikus lezárása a „béke és zene”, a „peace and love” korszakának, a Woodstock Fesztivál szelíd „virággyerek” korszakának.

Lehet-e ennyire irtóztató egy fesztivál? Vagy nem is a fesztiválról szól Déry regénye? Déryt egy – nem is a montanai, hanem – az 1969-es Altamonti Fesztiválhoz kapcsolódó konkrét esemény, egy brutális gyilkosság újsághíre kavarja fel: a Hells Angels egyik tagja a Rolling Stones koncertje alatt megkéselte a tizennyolc éves afroamerikai fiút, Meredith Huntert.

Egy 1973-as vallomásában Déry megemlíti, hogy számára miért volt fontos a popfesztivál témája. Az a kérdés izgatta, hogy lehet-e közös gyökere a popfesztiválok elharapózó agresszióinak és Eszter LSD-kábulatban újraélt alapélményének, vagyis éppen annak, ami elől a zenekábulatba menekül, az óbudai téglagyár felé tartó menetet kísérő egykori nyilas brutalitásnak. „Vajon az erőszakos hajlamok, a fasiszta módszerek leveleződnek-e a popfesztiválokra, vagy újratermelik a faszizmust?” – kérdezi az író.³

„Embernek lenni annyit tesz, mint úton lenni.”
DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

A kanadai francia Christian Roy, aki magát számunkra elég szokatlan módon heortológusnak⁴ nevezi, számtalan olyan fesztivált mutat be könyvében, amelyben parádés felvonulás határozza meg az esemény jellegét (legjellemzőbb ezek között pl. a Riói karnevál szambaversenyzőinek színes kavalkádja). De egy kevésbé parádés téli fesztiválra is találunk példát (például a japánok minden évben megtartott Meztelen Fesztiválja inkább hasonlít vészőfutásra, mint diadalmas szambaversenyre). Közös bennük a „farsangi menet”, a vonulás.

Tánczos Vilmos kítűnő könyvében⁵ olvasom, hogy a karnevál szó nem is a „carne vale”-ra („hústól való elválás”), a „húshagyás” latin változatára vezethető vissza, hanem a „carrus navalis” származéka (jelentése: szekér + hajó). Hova menetel, vonul ez az allegorikus szekér? Természetesen a termékeny káoszba. Meghal és újjászületik a mitikus idő. De újjászületik-e a ciklikus idő Déry Tibor popfesztiválján?

„Mit használ száz orgazmus egy óra alatt, ha utánuk újra az e világi lét törmelékében kell gyalognod, nyakig sülyvedve büdös gödreibe, melyek elől nincs se be-, se kitérés.”
DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Az intézményesített zűrzavar állapotában a világ tótágast áll, az egész világegyetem apokaliptikus képet mutat, érvényüket veszítik a társadalmi együttélés törvényei – jellemzi a karneváli helyzetet könyvében Tánczos Vilmos. Megszűnik a bevett rend, a hatalmi hierarchia, eltűnnek a szexualitás tabui, a tulajdont nem tartják tiszteletben, a játékosság határait messze túllépi az erőszak, összeverekednek a farsangi színjáték egymással versengő csapatai, a szereplők inzultálják a nézőket. „Velencében a 16. század végén húshagyókedd éjszakáján 17 embert öltek meg. Londonban ugyanekkor inasok garázdálkodtak, kövekkel, furkósbotokkal, szerszámokkal követtek el agressziót.” Jellemző a szavak inváziója, az elharapózó szitokbeszéd.

A Christian Roy-féle naptár-enciklopédiának⁶ talán nincs is olyan szócikke, amelyben ne esne szó a hagyományos fesztiválok egyik legfontosabb attribútumáról, az életadó agresszióról (ismerős példa a húsvéti locsolás erotikus agressziót legitimáló szokásrendje a magyar néphagyományokban).

„Madarak jönnek, madarak jönnek”
ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

meséli el Montanába helyezve. Autók végeláthatatlan sokasága, háromezerezer fiatal közeledik az eső áztatta autópályán Montana felé. Mit keresnek ott? Tudjuk, hogy József – nevezzük Józsefnek – Esztert keresi. De mit keres a háromezerezer fiatal? Mick Jaggert? A Rolling Stones együttest? Carlos Santanát? Marianne Faithfult? Az LSD-t? Déry nem látta a fesztiválról készült 1970-es dokumentumfilmet, amelynek *Gimme Shelter* (Adj menedéket)⁷ volt a címe. De kisregényében megelevenednek a dokumentumfilm totálképei, a gépkocsik végtelenbe kígyózó sora az utakon.

Hőség van az úton, gyűlnek a felhők. József a felhőket nézi. Felhők?

„Nem felhők, hanem madarak. Mondják, hogy Ninive pusztulásakor akkora madárrajok vonultak az elítélt város fölé, hogy elsötétítették a napot. A minden-ség csapóajtói kinyíltak, s a mélyből s a magasból madarak bugyborékolnak, minden buborék egy tömény madár volt, amely a szomszédjával összefolyva s gyorsan tovább növekedve egy meg-meglebbenő tömör lepedővel elválasztotta a földet az égtől, a sötétséget a fénytől. S lőn sötétség. A bosszú s a büntetés kohéziója oly erős volt, hogy a máskor csak magányosan vagy párosával szálldogáló ragadozó madarak is falkákba verődtek, s az apró énekesmadarak félelem nélkül özönlöttek nyomukban.”

„Az első bárányfelhő, amelynek madár voltát József megfejtette, kitárt szárnyakon lebegő keselyűkből állt össze, feltehetőn királykondorokból, melyeknek tiszta fehér hása a bárányfelhők lágy göndöreit hamisította József megütközött szeme fölé.”

„A félelemnek hány alakja van!”

DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRLÓL

Mit tudott Déry Tibor a popfesztiválokról? Alig valamit. De nála is a félelem személyesül meg a madárba-fordult felhőkben, mint Hitchcock madaraiban.⁸ A madárapokalipszis forrása egy valóságos esemény, 1961-ben a kaliforniai Monterey-öböl partjainál agresszívá váló sárga algák egy mérgező alga hatása miatt tömegesen támadtak meg embereket.

Déry azonban nem tudta, hogy 1969-ben az altamonti popfesztivállal ér véget a hippikorszak Amerikában. Nem tudta, hogy ez a fesztivál szimbolikus lezárása a „béke és zene”, a „peace and love” korszakának, a Woodstock Fesztivál szelíd „virággyerekek” korszakának. Innentől kezdve a hippikultúráról mindenkinek Charles Manson hippipünkösdista csoportja jut eszébe, akik valamivel az altamonti fesztivál előtt meggyilkolták Sharon Tate-et, Roman Polanski feleségét.

Mindezt nem tudta Déry, de tudta, mert zsigereiben hordozta a félelem örök mechanizmusát.

„Nem akarom látni, mert nincs erőm látni”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRLÓL

00:05:43,150 → 00:05:46,108

„Itt Stefan Ponek, KSAN Rádió, San Francisco. Véget ért a Rolling Stones hazai turnéja. Ingyen koncerttel zárták a turnét, ezúttal az altamonti pályán... 300 000 néző előtt. Volt négy születés, négy haláleset és egy halom csetepaté. Úgy hallottuk, valakit leszúrtak a színpad előtt a Pokol Angyalai.”

(Rádióriporter hangja a *Gimme Shelter* filmből)

00:07:06,359 → 00:07:10,558

„– Szóval, mi az ábra?

– Nem zsarunak mentünk oda. Nem vagyok zsarú. Sosem fogom megjátszani, hogy az vagyok. Ez a Mick Jagger mindent a Pokol Angyalaira akar kenni. Palimadárnak használt minket, pedig szerintem mi voltunk... a fesztivál legnagyobb

balekjai. Azt mondták nekünk, ha kiülünk a színpad szélére, hogy senki se tudjon felmászni, ingyen sörözhetünk a buli végéig.

Azért mentem oda. Tudja, mit mondok? Ők kezdték, mikor szórakozni kezdtek a motorjainkkal. Mit gondolnak, 50 dollárért vettük... vagy loptuk őket? Nem rugdoshatja senki a motoromat. Mert azt hiszik, azért, mert 300 000-en vannak ott, büntetlenül megtehetik. Ott állsz, és látod, hogy szétrúgják, ami az életed, amire ráköltöttem mindenedet, amid van, amit jobban szeretsz, mint bármi mást a világon... és valaki rugdossa, és tudod, ki az, hát elkapod a fickót. És igen, megkapták a magukét.”
(Rádióinterjú a Hells Angels egyik tagjával)

00:10:00,548 → 00:10:03,461

„Itt a KSAN Rádió. Váratlan volt az erőszak Altamontban. A Rolling Stones játszott mindenütt, Amerika minden nagyvárosában, mindenütt nagy tömegek előtt, és eddig minden incidens nélkül.”

(Rádióriporter hangja a *Gimme Shelter* filmből)

00:16:21,571 → 00:16:23,926

„– Azt olvastam az újságokban, hogy ingyen koncert lesz San Franciscóban.

– Igen, ingyen koncertet adunk.

– Mikor?

– December 6-án. És a helyszín sajnos nem a Golden Gate Park lesz, de valami a közelben, sokkal nagyobb. Létre fog jönni egyfajta mikrokozmosz társadalom. Példát mutatunk Amerikának, hogyan lehet viselkedni tömegrendezvényeken.”

(Interjú a koncert után Mick Jaggerrel)

„Minden átalakulás, változás bizonytalan kimenetelű, és a pusztulás lehetőségét is tartalmazza. Ezért az ember egyik alapvető ambíciója, hogy uralkodjék a változás felett.” Ezt úgy éri el, hogy ismétli a múltó pillanatokot. Úgy fogja fel az elmúlást, mint egy újabb megújulás szükségszerű kezdetét. Beviszik a pusztulásba a jövő ígéretét – ez a karneváli világ verdiktje.

„Manuel: Te milyen nemzetiségű vagy, szegény Józsefem?
József: Sehonnai.”

DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRA

Lehet-e Déry kisregényét úgy szóba hozni, hogy ne gondoljunk Déry Tibor azonos című kisregényének 1973-as magyar musicalváltozatára?⁹ A Locomotiv GT közkeletű slágereinek fülbemászó sikere és erősen vitatott utóélete¹⁰ alighanem egy másik történet, nem a fesztiválanropológia sztorija. Felhői, hangulatai mindenesetre háttérzenét szolgáltatnak a töprengéseink címében megfogalmazott kérdéshez: Fesztivál-e az egész kelet-európai világ? És ha fesztivál, milyen fesztivál? A fesztiválok nagylélegzetű és nagyszabású „zeneközpontú” ifjúsági formái mellett 1989 után új életre kaptak a helyi vásári hagyományokból kinövő, minden korosztály értékeit és szükségleteit számon tartó sokadalmak. Sokat elárulnak az újjászületés vajúdásairól a kézdivásárhelyi Őszi Sokadalom szervezési viszontagságai. Minden modern fesztivál találkozik a „normális idő” felfüggesztésének naptári dilemmájával. Melyik a legjobb naptári időszak? Milyen vallási hagyományokra lehet támaszkodni?

Marad a kérdés: lehet-e a sikeres nyugati fesztiválok (pl. Woodstock, Glastonbury, Roskilde stb.) mintájára létrehozni egy sikeres kelet-európai fesztivált, például a „Szigetet” (csak így: Sziget!), majd annak erdélyi kisöccsét, a Fél-sziget fesztivált? S ha lehet, kelet-európainak tekinthető-e ez a keletre sodródott nyugati típusú gigarendezvény, amikor látogatóinak többsége külföldről érkezik?

Külön gondot okoz a töprengőnek, hogy Romániát nem tartják számon a fesztiválországok között (Skócia, Hollandia, Franciaország, Belgium, Magyarország vannak az élen, Románia és a tőle keletre fekvő Moldovai Köztársaság, Ukrajna, Oroszország valahogy kimaradt a képből). S ha valahol egyáltalán jegyzik is az országot a fesztiválok Guinness-könyvében, a Félisziget fesztivál szerepel a nagyobbak között, a bukaresti B'estFest Románia látogatószámában messze elmarad a Féliszigettől.

A tények lehet, hogy azt az – azóta elfelejtett nevű – kultúrantropológust igazolják, aki a hetvenes években párhuzamot próbált vonni a gótika építészetben megnyilvánuló keleti „limesze” a nevetéskultúra keleti „limesze” és a medvetáncoltatás nyugati „limesze” között. A határok nagyjából a Kárpátok vonulatát követik. Ahol nincs gótika, ott nincs karnevál, ahol nincs farsanghagyomány, ott medvetáncoltatás van.

„Menni kéne, nem kérdezni,
Csak érezni, csak érezni.”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Balázs Géza azt írja egy cikkében,¹¹ hogy nincs is szavunk a fesztiválra. Vagy ha van, azt valószínűleg oroszról (vagy angolról?) kölcsönöztük, a *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* szerint 1948-nál semmivel sem hamarabb.

A szó eredetileg nemzetközi résztvevőkkel rendezett előadássorozat megjelölésére szolgált, a népiünnepély jelentést csak később vette fel. Ma már van gyöngyvirág-fesztivál, cseresznyefesztivál, körtefesztivál, dinnyefesztivál, halászléfesztivál, kolbászfesztivál, gulyásfesztivál, juhászfesztivál, mangalicafesztivál, borfesztivál, illetve újabbán pálinkafesztivál.

„Hogyan mondjam el neked, amit nem lehet,
mert szó az nincs, csak képzelet...”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Hogyan gondoljunk tehát a kelet-európai ünnep- és fesztiválanropológiára, ha nincs is szavunk a jelenségre, és ha van, az olyan sokféle élményt jelöl, amit nem is lehet egyetlen fogalmi tető alá hozni.

Két gondolat, két megközelítés kerül itt egymás mellé, amely fényt vethet a kelet-európai antropológia és a popfesztivál keletkezési körülményeire:

Ügynöki jelentés a hetvenes évekből: „A jazz és a Beattles [sic!] zene nagy hatása abban van, hogy az ember [...] elfelejti, milyen szar az élet, és milyen szemetek az emberek.”¹²

„Ellenforradalmi tevékenysége” miatt öt év Gulagra, majd barátai közbenjárására „csak” száműzetésre ítélte Mihail Bahtyin ezt írta visszatérése után 1940-ben: „Amíg a karnevál tart, senkinek nem lehet más élete, mint a karneválbeli. Nem lehet kilépni belőle, mert nincsenek térbeli határai. Amíg tart, addig csak a törvényei szerint lehet élni, addig csak a karneváli szabadság törvényei érvényesek. A karnevál egyetemes, az egész világ különleges állapota, a világ újjászületése és megújulása, amelynek mindenki részese.”¹³

„Ha nem bírod már elviselni azt, amiben vagy...”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Déry Tibort 1957-ben kilencévi börtönbüntetésre ítélték. Büntetését 1961-ben felfüggesztették, majd teljes amnesztiát kapott.

„Életem egy újabb baromságára készülök” – harangozta be Déry a kisregényt Réz Pálnak írt egyik levelében,¹⁴ majd amikor elkészült a regénnyel, így jellemzi a *Képzelt riportot*: „Az éjjel befejeztem bolond, legbolondabb regényemet.”¹⁵

Déry Tibor bolondünnepe volt-e a *Képzelt riport?* Játék egy távoli, ismeretlen világgal? Játék az apokalipszissal? Van olyan feltételezés, hogy Déry a kisregényt megrendelésre írta. És ha megrendelésre írta, eleget tett-e a megrendelésnek?

„Tibuska, mondta Déryről Füst Milán, csibészszégre hajlamos.”¹⁶

■ JEGYZETEK

1. Déry Tibor: *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973.
2. Ungvári Tamás említi egy írásában, hogy Devecseri Gábor verset tett közzé az *Irodalmi Újságban*, amelyben egy öreg pelikán jelképében jelenítette meg Déryt.
3. Déry Tibor: *Nem pusztán a téma érdekelt*. Kritika 1973. 4. sz. 8.
4. Heorté görögül ünnepet jelent, heortológia az egyházi ünnepek kialakulásával, tartalmával foglalkozó tudomány vagy ahogy a teológusok nevezik, „az idő megszentelésének” tudománya, ma már nemcsak az egyházi ünnepekkel foglalkozik, hanem a vallási és pogány „ünneprendek” minden fajtájára kiterjesztette érdeklődését.
5. Tánczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*. Kairosz Kiadó, Bp., 2007.
6. Christian Roy: *Traditional festivals: a multicultural encyclopedia*. ABC-CLIO, Oxford–Santa Barbara–Denver, 2005.
7. *Gimme Shelter*, a Rolling Stones együttes 1969-ben írt ismert száma. Albert és David Maysles és Charlotte Zwerin 1970-ben dokumentumfilmet forgattak, amelynek ezt a címet adták. A dokumentumfilm az együttes 1969-es amerikai turnéját követi, melynek végkifejlete az Altamonti Ingyen Koncert. A filmen élőben lehet látni az „incidenseket”.
8. A Madarak (eredeti angol címe The Birds) egy 1963-ban bemutatott színes amerikai film Alfred Hitchcock rendezésében.
9. A kisregényt Pós Sándor alkalmazta színpadra, zenéjét Presser Gábor, dalszövegeit Adamis Anna szerezte, és 1973-ban mutatták be a rockmusicalt a budapesti Vígszínházban.
10. Sebők János: *Szemétre való-e a Popfesztivál?* Élet és Irodalom 2007. 33. sz.
11. „Ne csináld a fesztivált!” MNO, 2001. május 19.
12. Szőnyei Tamás: *Nyilvánítottak. Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960–1990*. Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó, Bp., 2005.
13. Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Osiris Kiadó, Bp., 2002. 15.
14. PIM, Déry Tibor-hagyaték, Déry Tibor levele Réz Pálnak, 1970. július 29.
15. PIM, Déry Tibor-hagyaték, Déry Tibor levele Réz Pálnak, 1970. szeptember 7. A kéziratot leveleket Varga Luca tanulmányából idézem: *A Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról vígszínházi előadásának recepciója a Kádár-korszak kultúrpolitikájának tükrében*. Korall 2010. 39. sz. 58–88.
16. Ungvári Tamás: *Ringasd el magad*. 168 óra 2007. 34. sz.

CHRISTIAN ROY

HAGYOMÁNYOS FESZTIVÁLOK – EGY MULTIKULTURÁLIS ENCIKLOPÉDIA

Bevezetés a heortológiába

A mióta világ a világ, az emberi társadalmak élete többnyire szakrális ünnepciklusok szigorú előírásait követte. Ebből a körkörségből lényegében az sem ragadta ki az embert, hogy a modern világ szekuláris történelme a fesztiválokat a haladás kiegészítésként, lineáris vonalán helyezte el. A napi rutin megszakításával a fesztivál fellazítja, átrendezi a társadalom szövetét – hogy jobban kiemelje ezeket a szövetet meghatározó elképzelés- és hiedelemmintákat, reményeket és félelmeket, alapvető mítoszokat és megváltó víziókat. Tény, hogy a kultúra megértéséhez a fesztiválok adják a kulcsot. Erről akkor győződtem meg, amikor 2003-ban, fesztiválenciklopédiám utolsó szócikkeinek írása közben a hírekben azt olvastam, hogy az iraki sííták sok év után először zarándokolhattak el Kerbala szent városába, hogy megünnepeljék a Szaddám Huszein rendszerében betiltott Ashura-ünnepet. Ez az ünnep volt ugyanis a sííták identitásünnep. Alig telt el néhány nap Szaddám Huszein diktatúrájának bukása után, a háború tépte ország még romokban állt, nyoma sem volt semmiféle rendnek és törvénynek, és mégis emberek milliói keltek útra, hogy elzarándokoljanak Kerbalába. A következő évi véres merényletsorozat az Ashura-ünnepi zarándoklat további színheyein szomorú bizonyítékát adta a zarándoklat igen érzékeny – és ezért politikailag stratégiai jelentőséggel bíró – társadalmi szerepének. Azért ilyen nagy a tét, mert egy ilyen ünnep alkalmával

**A társadalmi időt az
emelkedettség ilyen
életteli csúcspillanatai
tagolják.**

Forrás: Christian Roy: *Traditional Festivals: a Multicultural Encyclopedia*. ABC-CLIO, Oxford – Santa Barbara – Denver, 2005. Részlet a könyv bevezetőjéből.

JK
2013/4

az adott kultúra időtlen elemei kapnak – tudatos vagy tudattalan – nyomatékot. Az identitás ekkor valós időben fedi fel magát, olyan rítusok révén, melyek a résztvevőt kivetik a szekvenciális időből, és ráébresztik valódi helyére a dolgok rendjében, legyen az társadalmi struktúra, a természet szezonális ciklusai vagy az embernek mint szellemi lénynek végső sorsa. Ezek a jelentésszintek ma egymás mellett élnek a hagyományos fesztiválok szertartásaiban és szokásaiban. A fesztivált úgy lehet felfogni mint szabályosan ismétlődő cselekvések együttesét, amelyekben egyfajta szakrális kozmikus rend jelenik meg és válik hatékonnyá. Ez a kozmikus rend az idő ismétlődő ciklusságában valósul meg. A fesztiválok arra szolgálnak, hogy az ember visszataláljon hajdani önmagához, és felülemelkedjen a napi szükségletein. A fesztiválok révén az ember biztosítani tudja a legmegfelelőbb körülményeket szükségleteinek kielégítéséhez: a fesztiválok bizonyos értelemben megkímélik az embert a szokásos gyakorlati megszorításoktól. A „normális” időnek ez a felfüggesztése az, amely lehetővé teszi, hogy a fesztiválokban a kultúra „játékos elemei” domináljanak. Pontosan ez a játékoság ragadta meg a holland történész, Johan Huizinga (1872–1945) érdeklődését, aki egy egész tanulmányt szentelt a témának: „Amikor egy szakrális aktust ünnepelünk, ez az aktus valamilyen általánosabb ünnepszorozatba tagolódik bele. Az emberek, amikor a szent helyen összegyűlnek, a kollektív örömmérség reményében tesszik ezt. Megszentelés, áldozat, szakrális táncok és versenyek, performanszok és misztériumok, mindez az ünneplés keretében történik. Gondoljunk az ókori görög fesztiválokra vagy a mai afrikai vallási ünnepekre, a fesztiválokat nem határolja el éles választóvonal a központi titkot körülvevő szent örülettől.”¹

Minden hagyományos fesztiválban egyszerre van jelen „a korlátlan kicsapongás és a fennkölt misztérium”. Mint ilyen „a hagyományos fesztivál feltétlenül azok közé a valódi fesztiválok közé tartozik, amilyenre csak a vallási fesztiválok esetében látunk példát. A vallási fesztiválok ugyanis a felülről szervezett, szekularizált fesztiválokkal szemben széleskörűen társadalmiak, azaz nem a szervezők kénye-kedve határozza meg, hogy milyen – különben az ünnepélyesség halvány árnyékával sem rendelkező – napot jelölnek ki a naptárban számukra” – ezeket a gondolatokat fogalmazza meg Marcel Proust *Az eltűnt idő nyomában* című nagyszabású regényének első kötetében.² Mert semmiképpen nem véletlen, hogy Proustnál az elbeszélő személyes áhítózása a „kitüntetett pillanatokra” – amelyben az ember élete átmenetileg egységes egészzé áll össze –, olyan emlék, amely visszaviszi őt egy tavaszi templomfesztivál gyermekkori élményéhez, annak legautentikusabb valóságához. Ebben a felvillanó emlékben olvad aztán össze a valóságos jelenlét valamiféle időt és teret átívelő egységes élménnyé. Hasonló folyamat játszódik a fesztivál ideje alatt a közösségek kollektív pszichéjében. A fesztiválok tanulmányozása révén megérthetjük, hogy miképpen olvasztja egyggyé a közösséget az emlékezés, hogyan valósul meg a „kitüntetett pillanatok” újrateremtése abban a reménnyel teljes anticipációban, amely a fesztivált megelőzi, de legfőképpen a teljes értékű részvételben, a hétköznapi idő áramlásából kiemelkedő „időtlen” pillanatok átélésében. A társadalmi időt az emelkedettség ilyen életteli csúcspillanatai tagolják. A társadalmi idő végső soron a fesztiválhagyományok szakrális ritmusát követi, szemben a modern világi élet homogén tempójával, amelyben a nyilvános rendezvények dátumát és napirendjét – mint szándékosan kitalált hagyományt – önkényesen jelöljük ki. A hagyományos fesztiválok ilyenképpen ellenpontozzák a mai modern fesztiválokat, mint ahogy Proustnál is ez a szembeállítás határozza meg egymáshoz való viszonyukat. Ezzel együtt a természet szezonális ritmusára ráhangolódott pogány rítusok mellett és az örökkévalóság ünnepekbe beleszővődött sejtetésein túl érdemes elgondolkoznunk azon, ahogy a „magas”- vagy „világ”-vallások önkényesen felülírják ezeket a rítusokat – akár tudomásul vesszük ezt, akár nem.

Több mint 150 – különböző korszakokból és régiókból vett fesztivált próbáltam meg könyvemben leírni, ebbe éppúgy belefértek a világvallások nagy ünnepei, mint az ókori civilizációk szent fesztiváljai, de helyet kaptak benne kevésbé ismert törzsi társadalmak helyi kultúrájában megfigyelhető évszaki rítusok legjellemzőbb példái is. Céloom nem csupán az, hogy számba vegyem a mai világ ünnepi szokásait, hanem hogy megvilágítsam azokat az ünnepi cselekvésmintákat, amelyek minden társadalmat átszönek, igaz, a múltban hangsúlyozottabban teszik ezt, mint a jelenben. Kihalt vagy távoli társadalmak ünnepi rítusainak bemutatása új fényben tüntetheti fel saját, még megfejtésre váró rítusainkat. Lehet, hogy távoli rokonságot fedezünk fel bennük, lehet, hogy csak párhuzamot, de mindenképpen olyan motívumokkal van dolgunk, amelyek markáns nyomot hagytak a történelmünkön. Egy-egy szócikkben rendszerint különböző megközelítések találkoznak, a hagyományos teológiától a kulturális antropológiáig, a néprajztól a társadalomelméletig. A sokoldalú megközelítés célja az, hogy a fesztivált nemcsak tartalmában, hanem összefüggéseiben is megragadja, különös tekintettel a történelmi fejlődés sajátosságaira és a földrajzilag eltérő változatokra, mindenütt, ahol erre lehetőség nyílik. Célunk minden esetben az, hogy fogalmat adjunk arról, hogy mit jelent a hagyományos fesztivál az emberek életében, akik részt vesznek (vagy részt vettek) az ünnepi rítusokban. Ezen túl a leírások hozzájárulhatnak egy szélesebb értelemben vett kulturális dinamika, valamint a fesztiválok kulcsmozzanataiban rejlő szellemi princípiumok megértéséhez.

Ilyen értelemben minden szócikk önmagában is jelentéssel bír, az adott fesztivál univerzumára nyíló ablak („portál”). Másfelől, ahol ennek van létjogosultsága, kapcsolatot próbálunk teremteni egyéb szócikk párhuzamos univerzumával, nemcsak azért, hogy „kitöltsük” a közvetlen kulturális kontextust, hanem hogy kimutassuk a közös motívumokat, és egymásra vonatkoztassuk az ünnepi viselkedés különböző megnyilvánulásait, akár explicit módon a szövegben vagy implicit módon a kereszthivatkozásokban. Ha valaki hajlamos arra, hogy túlmerészkedjen a fesztiválok esetenkénti böngészésén, a kézre eső információk visszakeresésén, annak lehetősége nyílik összekötni a pontokat és megtalálni a közös motívumokat mondjuk az azték Új Tűz Ünnepeiben és a hasonló jellegű tűzszertartásokban, hiszen ezek a világ minden táján honos megújulás-fesztiválok szerves részét alkotják. Azték esőfesztiválok motívumait ismerjük fel például Új-Mexikó indián népeinél, valamint a pünkösd (Whitsuntide) népszokásokban Nagy-Britanniától a Balkánig. Az első természetesen összefüggő tabuk rítusai éppúgy megtalálhatók az afrikai Jam Fesztiválokban, mint az amerikai indiánok „zöldkukorica-táncában”. Ugyanezek az elemek köszönnek vissza a zsidó ünnepekben, az ókori Athénban és Rómában vagy a mai Japánban és a prekolombiánus Peruban. A potlach téli ajándékcseré motívumai a kelta Írországtól az amerikai Északnyugatig, Kínától Quebecig mindenütt fellelhetők. Az újévi (szilveszter) fesztiválok lármás farsangi hangulata előbukkan a halottak napjának viselkedésmintáiban, de tetten érjük őket a tavaszi fesztiválok és karneválok Riótól Marokkóig, Rómától Mexikóig terjedő palettáján is.

Aradi József fordítása

■ JEGYZETEK

1. Johan Huizinga: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*. (Ford. Máthé Klára) Universum Könyvkiadó, Szeged, 1990. [Reprint] 21.
2. A szerző szabadon fordít az *À la recherche du temps perdu* első kötetéből, Tome 1: *Du Côté de chez Swann*. NRF, Paris, 1919. 106, 130. A könyv magyar fordítása: Marcel Proust. *Az eltűnt idő nyomában 1.* – Swann. (Ford. Gyergyai Albert) Magvető, Bp., 2006.

VASZILIJ BOGDANOV

Sikerületlen szélfoglaló a futurista akadémián

A költő kiszáll a nagy Marinetti autóból,
megsimogatja a hatalmas kocsi kék sárhányóját,
a szarvasbőrrel,
amellyel szemüvegét is tisztogatni szokta,
törülgetni kezdi a visszapillantó tükröt,
majd a lámpákat is,
hogyha megint száguldozni fognak az éjszakában,
vakító fehér sugarat varázsolvá eléjük,
világítsa meg a különféle akadályokkal,
kivilágítatlan szekerekkel,
dülöngélő részegekkel,
megbízhatatlanul kerekező biciklistákkal,
önfeledt szerelmesekkel,
elmélázó sétálókkal,
szimatoló kutyákkal teli utat.

A költő széttétekint maga körül a téren.
Nézi a jövő toronyházait,
a vas, az üveg, az acél és a beton
átlátszó mértani alakzatban
egymásból nővő,
egymást sokszorozó épületcsodáit.
A vakító neonreklámok fehéres fényében
a geometria konkrét álom-alakzatai
fognak körül.

Néhányan feléje tartanak.
Egy mustár-sárga nadrágos,
keménykalapos,
egyik lábán fekete,
másik lábán barna félcipőt viselő férfiú
dühösen kopog a vasbotjával.
Társa
alsónadrágban és szmokingban
hunyorog mellette
és vékony, sipító hangon kiabálja,
hogy „halljuk! halljuk!”
Két nő is közeleg.
A vörös hajú meztelen,
de a költő hamar rádöbben,

hogy a mezítelensége csak festve van,
 de ettől nem kevésbé viszolyogtató.
 A mellette haladó szőke hölgy
 hosszú, fekete kabátjában ugrádozik,
 s amikor a feltámadó szél
 csattogtatni kezdi a kabát szárnyait,
 mintha fel akarna repülni,
 kezdi emelgetni karjait is,
 és látni, hogy csupasz teste
 sejtelmesen és hívogatón tárul ki.
 Mögöttük iskolás gyerekek kiabálnak,
 néhány csavargó,
 két rendőr, négy háziasszony,
 öt nyugdíjas
 és hét szabadnapos tűzoltó.

Hát ezeknek beszéljen ő,
 néz szét maga körül a költő
 kétségbeesetten. – Ezeknek?!
 „Kenyérrel várlak benneteket és sóval –
 kiáltja sztentori hangon. –
 Itt a lovam is,
 fehér arabs kanca,
 itt van a kulacsom,
 portói kotyog benne,
 a tarisznyám,
 a hamuba sült pogácsával...
 Mindenem a tiétek,
 Ez sincs, az sincs!...”

Hatalmas légballont vesz elő
 hátizsákjából,
 kitarja,
 odacsalogatja a szelet,
 összekötözi,
 de abban a pillanatban
 a becsapott
 és ballonba zárt szél
 tombolni kezd.
 A ballon kiszakad a kezéből,
 száll,
 száll
 a vörösen villódzó ég felé.

A költő sóhajtva visszaül
 a nagy luxus-autócsodába.
 A simlis sapkás harkály
 csőrével megérinti a slusszkulcsot,
 felbúg a motor
 és máris elmarad a tér,
 a geometria testet öltött lázálmaival.

„A futuristáknak –
motyogja maga elé a költő –
nincs is akadémiájuk.
Marinettinek autója van,
Majakovszkijnek léghajója,
amelyből kidobálja Puskint,
Tolsztojt vagy Dosztojevszkijt.
Hlebnyikov pedig éheznek.
Nem,
nem vesztettem semmit.
A jövő megbízhatatlanul közeleg,
és senki nem sejt, milyen lesz.
Még az se biztos,
hogy holnap reggel
felkel a nap.”

■ *A parodisztikus vers 1919 februárjában íródott. „Azokban a hetekben kezdte tanulmányozni Marinetti és az olasz futuristák verseit – világosít fel kajánul Léna nagymama. – Malevics egy, Oroszországból januárban érkező festő ismerőse átadott nekik néhány orosz könyvet és folyóiratot Majakovszkij, Hlebnyikov és mások verseivel, rajzaival, képverseivel. Így párhuzamosan vizsgálhatta az olasz és az orosz futuristák módszerét, és lemondott arról, hogy ilyesféle öngerjesztő, majd kipukkadó verseket írjon. A szélfoglalót úgy is fel lehet fogni mint a futurista vers paródiáját. Annak is szánta, fel is vette a Fúriákba, s egy találkozón, emlékszem, néhány fiatal emigráns orosz költő bele is kötött és sértegetni kezdték őt. Nem érti az idők szavát, kiabálták. Az időnek nincs is szava, legyintett ő, s nem folytatta a kilátástalan vitát.” – Tatjana Bogdanova*

Bogdán László fordítása

SZÁFTA SZENDE

FÉLSZIGET FESZTIVÁL[®] MADE IN ROMANIA

Esettanulmány

A Félsziget Fesztivál tízéves fennállása során visszavonhatatlanul beírta magát az erdélyi fesztiváltörténelembe, kiemelkedő helyet foglalva el ugyanakkor a romániai rendezvény-paletta, a hazai brandek sorában is. Jelen tanulmány a fesztivál rövid történeti áttekintése, illetve a brandkiépítés mozzanatainak megvizsgálása által igyekszik a Félsziget jelenlegi, a köztudatban elfoglalt pozíciójának elemzésére, illetve alátámasztására.

Az elmúlt években számos változásnak lehetünk tanúi a Matthew Healey által a grafikai tervezés, a reklám, a marketing, a PR és a vállalati arculettervezés szerelemgyerekeként definiált¹ branding területén: a gazdasági és közszféra szereplői, felismerve ennek fontosságát, egyre több időt, energiát és pénzt fektettek az erős brandek kiépítésébe. Következésképp a branding folyamata, illetve a tudatos brand management a sikeres közép- és hosszú távú üzleti stratégiák szükséges és elengedhetetlen részévé vált. Ennek a percepcióváltásnak köszönhetően napjainkban az országhatárokon túlmutató globális brandek mellett számos nagy és sikeres hazai márkával is találkozhatunk Romániában, melyek kiérdemelték helyüket a fogyasztói köztudatban.

A tíz év alatt közel 600 000 látogatót vonzó fesztivál, melynek keretén belül 800 hazai és nemzetközi előadó lépett színpadra, jogosan tekinthető egy ilyen erős hazai brandnek. A kérdés, hogy mi vezetett a rendezvény jelenlegi státusához, az alábbi rövid visszatekintésben, valamint a márka insightjának megvizsgálásában találhatjuk meg a választ.

**Ezáltal pedig esélyt
adtak az új brandnek,
hogy elmondja
történetét, önálló
ígéretek tegyen, és
elinduljon egy sikeres
romániai márkává válás
útján.**

A Félsgiget évtizede

■ „Nem lesz semmiféle fesztivál a Vékend-telepen. Itt lehet fürödni, a pályákon sportolni, de egyebet semmit. Még az édesanyámnak sem engednék meg egyebet”² – ezzel, a városi hatóságok részéről megfogalmazott vehemens ellenállással indult útjára a marosvásárhelyi Vékend-telepen, a Maros folyó partján megszervezett rendezvény 2003-ban. A felbukkanó számos akadály ellenére a fesztivál első kiadása, melynek meghívottjai sorában hazai és magyarországi előadók szerepeltek, az ötnapos időtartam alatt, július 19–23. között 24 000, főként magyar nemzetiségű látogatót vonzott a Maros partjára.

A fesztivál már a kezdetekkor behatárolta pozícióját az erdélyi rendezvénypaletán, nyugati modell után haladva elsőként használta a fesztivál megnevezést a hasonló jellegű rendezvények körében. A tanulmány ezen pontján, a félreértések elkerülése érdekében, szükségesnek érzem a ’fesztivál’ kifejezés körülhatárolását, hisz ezzel a terminológiával manapság nagyon gyakran találkozunk különböző jellegű és kategóriájú események kapcsán (pl. városnapok, filmfesztivál, színházfesztivál, káposztafesztivál, dzsesszfesztivál stb.). Jelen elemzésben a fesztivál kifejezést a teljes körű zenei rendezvényekre alkalmazom, melyek rövid meghatározására a következő ismérvek szolgálnak: olyan, a természetben, szabad ég alatt megszervezett szabadidős rendezvény, melynek időintervalluma hosszabb egy napnál, továbbá a zenei programok, koncertek mellett folyamatos nem zenei (sport-, oktató-, kulturális stb.) programokat és kempinglehetőséget is kínál a közönség folyamatos ott-tartózkodása, „kiköltözése” céljából.

A Félsgiget Fesztivál kezdetekor már több hasonló jellegű rendezvény is fellelhető Erdélyben, amelyek túlnyomórészt ugyanazt a közönségréteget célozták meg, mely tényállás egy bizonyos (feltételezett) rivalizáláshoz is vezetett a szervezés első éveiben. Ezen rendezvények közül azonban a Félsgiget volt az egyetlen, amely fesztiválként határozta meg önmagát, míg a többiek esetében a nyári tábor, diáktábor (pl. a 2004-ben először megszervezett EU Tábor, a 2005-ben induló EMI Tábor) vagy a nyári akadémia/egyetem (pl. az 1990 óta megszervezésre kerülő Bálványosi, majd Tusványosi Szabadegyetem) megnevezés volt az elterjedt. A Félsgiget Fesztivál elhatárolta magát a – legtöbb esetben – politikai indíttatású feltételezésektől, melyek létrejöttét ellenrendezvényként tételezték, és elkerülve a rétegrendezvényként való besorolását, egy nyugati mintára felépülő rendezvényként pozicionálta magát, amelyik főként a minőségi élőzenére koncentrált, mindvégig a fejlődés és a bővítés kritériumait tartva szem előtt. Ezen irányvonalak a fesztivál jelenlegi identitásában is visszaköszönnek.

A Félsgiget Fesztivál esetében a fentiekben említett nyugati modellt főként az akkor már tízéves múlttal rendelkező magyarországi Sziget Fesztivál képezte (1993-ban szervezték meg első alkalommal), amelyik egyben a rendezvény társszervezőjeként is megjelent.³ Ebben az együttműködésben érhető tetten a névadás alapja is, mely kettős jelentéskörrel is rendelkezik. Elsősorban a két fesztivál és ezek szervezőcsapatai közötti szoros együttműködést jelzi, a Félsgiget a Sziget erdélyi kistestvéreként bukkan fel a hazai rendezvények szférájában,⁴ ám ugyanakkor a név utal a helyszínére is, a marosvásárhelyi Vékend-telepen a Maros holtága által kiformált félsgiget-szerű területre.

Megszervezésének első évében a Félsgiget Fesztivál az erdélyi, főként magyar anyanyelvű diákok csoportját szólította meg, köztük a Hargita megyei Szejkefördőn 2001- és 2002-ben megszervezett „Erdélyi Diáktalálkozó” közönségét – ezt a rendezvényt a Félsgiget elődjeként is számon tartják a Szigettel való együttműködés kezdetének pillanatáig.

A fesztivál első kiadásának során még nem beszélhetünk önálló brandről, a Fél-sziget fő vonzerejének a Szigettel, annak értékeivel való azonnali társítás tekinthető, mely rendezvény már akkor nagy ismertségre és népszerűsége tett szert mind az erdélyi fiatalok körében, mind egész Európában. Ebben a felállásban bizonyos mértékben a Sziget brand termékcsalád bővítéséről⁵ beszélhetünk, amely a fesztivál meghívottjai mellett a fő látogatóvonzó faktorként működött.

A Fél-sziget Fesztivál második kiadása követte az első által meghatározott irányvonalat, 2004. július 28. és augusztus 1. között 34 000 látogatót csalogatva a helyszínre. Ugyanakkor ez volt az első év, amelyben a fesztivál hazai és magyarországi meghívottjai mellett a brit Chumbawamba révén nemzetközi előadó is a rendezvény színpadára lépett.

A fesztivál történetének soron következő éve a Coca Colával való együttműködés jegyeit viselik magukon, a Cola lévén az első multinacionális cég, amelynek felkeltette az érdeklődését a rendezvény. Az együttműködés, mely 2009-ben érte el csúcspontját, nagy hatással volt a fesztivál vizuális identitására, arculatára a szín- és motívumhasználatától kezdődően a hetedik kiadás alkalmával bekövetkezett Cokelive Fél-szigetre történő névváltoztatásig.

Ezekben az években a fesztivál folytatta növekedését, illetve a zenei és nem zenei programjainak folyamatos bővítését, évről évre egyre több fesztiválozót látva vendégül: 2005-ben 49 000, 2006-ban 57 000, míg 2007-ben 61 000 résztvevőt számolt. 2008-ban időtartama ötről négy napra csökkent, és ez napjainkig változatlan maradt. Ugyanakkor ez volt az eddigi legesősebb év a fesztivál történetében – e két tényezőnek betudhatóan a látogatók száma 50 000-re csökkent.

2009-ben a fesztiválnév Coca Colának való eladása következtében érezhetően megnövekedett a rendezvény költségvetése (a teljes költségvetés mintegy 1,2 millió eurót tett ki), melynek köszönhetően az előző évekhez képest több nemzetközileg elismert előadó lépett a Maros-parti színpadokra, ami egyben a résztvevők számának növekedését is eredményezte (4 nap alatt 58 000-en látogattak el a fesztiválra, míg a Prodigy koncertjén 25 000-en voltak jelen).

Ebben az időszakban (2005–2009) a fesztivál már egy szélesebb körű közönséget kezdett el vonzani, a már kezdetektől két nyelven zajló kommunikációja pedig regionális szintről országos szintre fejlődött, melynek eredménye a román nemzetiségű résztvevők számának növekedésében is megmutatkozott.⁶

Ugyanakkor ezekben az években a Fél-sziget brand megerősödésének, a Szigettől való leválásnak, differenciálódásának is tanúi lehetünk, mely rendezvény hírneve hátrább szorult a vonzási faktorok sorában, azonban megmaradt a nyugati szintű szolgáltatások, a minőségi szórakozás és a professzionalizmus garanciájaként. A fesztivál az előző évek sikerének köszönhetően hitelessége és a közönség bizalmára tett szert.

A 2009-es év a brand fejlődésének szempontjából is mérföldkőnek tekinthető, hisz a vezetőségben bekövetkezett változásoknak is köszönhetően egy új mentalitás észlelhető a márka menedzsmentjének vonatkozásában is: ez az első év, amelyben szociológiai felmérés készül a résztvevők körében, melynek eredményeit figyelembe veszik a következő évek tervezése, egy következetes arculatépítési és kommunikációs stratégia kialakítása során.

A folyamatosan növekedő fesztivál⁷ soron következő kiadásainak keretén belül a Fél-sziget brandként való kezelése előtérbe került, különböző módszereket alkalmazva a fogyasztói hűség kialakítása céljából. 2010-ben a szervezők fokozott figyelmet fordítottak a fesztiválnak otthont adó város lakosságának megszólítására és mobilizálására, hangsúlyozva a rendezvény és a város szoros kapcsolatát, a közös értékeket és kölcsönös előnyöket.⁸ Az ilyen irányú jelentős befektetések azonban nem mu-

atkoztak meg a szervezők által elvárt mértékben az évi résztvevők körében,⁹ ugyanakkor továbbra is folytatódtak a fesztivál területe körüli viták, melyek minden évben kérdésessé tették a Marosvásárhelyen való szervezés lehetőségét.

A marosvásárhelyiek mobilizálásával párhuzamosan a fesztivál hivatalos kommunikációjában megjelentek a „Románia legnagyobb fesztiválja”, illetve a „Románia első teljes körű fesztiválja” behatárolások, melyek jogosultságát a későbbiekben a B'EstFesttől való differenciálás, illetve az ezzel szembeni pozicionálás igazolta. A B'EstFestet 2011-gyel kezdődően Bukarest mellett, a természetben, a Tunari parkban kezdték el szervezni, hátrahagyva a rendezvény „urban fest”¹⁰ jellegét, és azonos kategóriába sorolódva a Fél-sziget Fesztivállal.

A Fél-sziget Fesztivál szervezőinek nyilatkozataira alapozva, a B'EstFest az ő meg-látásukban nem ellenfélként tűnt fel a rendezvénypiacon. Az ország más régiójában megszervezésre kerülő esemény nem jelentett közvetlen veszélyt a fesztiválra, sőt ugyanazon célcsoporttal kommunikálva, hasonló jellegű élményeket kínálva előse-gítette a Romániában meglehetősen hiányosnak mondható fesztiválkultúra kialakít-ását, közrejátszott az ilyen kategóriájú rendezvények népszerűsítésében és egy trend megformálódásában, melynek 2011-ig az egyetlen képviselője a Fél-sziget Feszt-ivál volt.

Jelen rövid visszatekintés szempontjából utolsó lényeges mozzanatként a rendez-vény 2012-es kiadása ragadható ki, mely a fesztivál létrejöttének tizedik évforduló-ját ünnepelte. Az évfordulás kiadás alkalmából a szervezők a szélesebb közönség fe-lé való nyitást alkalmazták, a jegyárak csökkentése¹¹ révén kilépve a fél-szigetlakó ál-talános profilképének behatárolásai közül (a célcsoport demográfiai bontása a követ-kezőkben lesz olvasható). A fesztivál hivatalos kommunikációjának értelmében en-nek a döntésnek a célját az képezte, hogy az olyan érdeklődők számára is megnyíl-janak a rendezvény kapui, akik eddig nem engedhették meg maguknak a fesztiválon való részvételt,¹² és hogy mindenki együtt ünnepelhesse ezt az évfordulót, melynek keretén belül számos, az előző években a rajongók körében népszerűnek bizonyult előadó lépett újra a Fél-sziget színpadaira. Bár sorozatos támadások érték a közössé-gi oldalakon, ez a stratégia a fesztivál történetében rekordszámú résztvevőhöz veze-tett, mely siker egyben egy korszak lezárását is jelentette, hisz 2013 elején a szerve-zők hivatalosan is bejelentették: a Fél-sziget Fesztivál Kolozsvárra, a Bükk erdőbe, a Gorbó völgyébe költözik.

A Fél-sziget brand fejlődése

■ A fentiekben ismertetett rövid történeti áttekintés alapján levonhatunk néhány következtetést a szóban forgó brand fejlődésének szempontjából is. A Fél-sziget brand létezésének tíz éve alapvetően három nagy fejezetre tagolható, melyek közül az első a 2003-as és 2004-es évekre, a kezdeti, iránymeghatározó időszakra helyez-hető. Ezt az időszakot második jelentős fejezetként a Coca Colával való együttmű-ködés éve (2005–2009) követték, melyek a terjeszkedés, valamint a piacon való megerősödés jegyeit viselik magukon. A harmadik és a brand szempontjából egy-ben a legfontosabb fejezet 2010 és 2012 között kap helyet, mely a márka fontossá-gának felismerését, a rendezvény újrapozicionálását és a fogyasztói hűség kialakít-ását foglalja magába.

Ezen fejezetek részletes elemzése előtt szükségesnek látom néhány támpont meg-adását a szakirodalomban fellelhető számos brandmeghatározásból. Matthew Healey meglátásában „a brand az adott termékről a vásárlók fejében kialakuló elkép-zelés vagy fogalom, melyet egy, a fogalmat felidéző jellel – egy névvel és szimbólum-mal – kapcsolnak össze”.¹³ Ugyanakkor Wally Olins a következőképpen vélekedik a

brandról: „A márka a mi időnkben elsősorban arról szól, hogy valamivel kapcsolatot teremtünk, valamire asszociálunk, a márka az egyéni és személyes kapcsolódás külső, látható bizonyítéka.” A szerző a továbbiakban bővebben is kifejti előbbi kijelentését: „Egyszerűen azért, mert egy olyan világban, amely állandó versengéstől hangos és zavaros, ahol szinte lehetetlen ésszerű döntést hozni, a márkák a tisztaságot, a biztonságot, az állandóságot, a státuszt, a valahova tartozást képviselik – vagyis mindazt, ami képessé teszi az egyént önmaga számára meghatározni. A márkák képviselik számunkra az önazonosságot.”¹⁴

érzelmi kapcsolatba tudnak kerülni közönségükkel. Egy izgalmas sztori meghallgatása egyedülálló élmény, hisz minden érzékszervünkkel azon vagyunk, hogy minél tökéletesebben azonosuljunk a szereplőkkel, mintha mi magunk is közöttük élnénk” – hangsúlyozza Healey.¹⁵

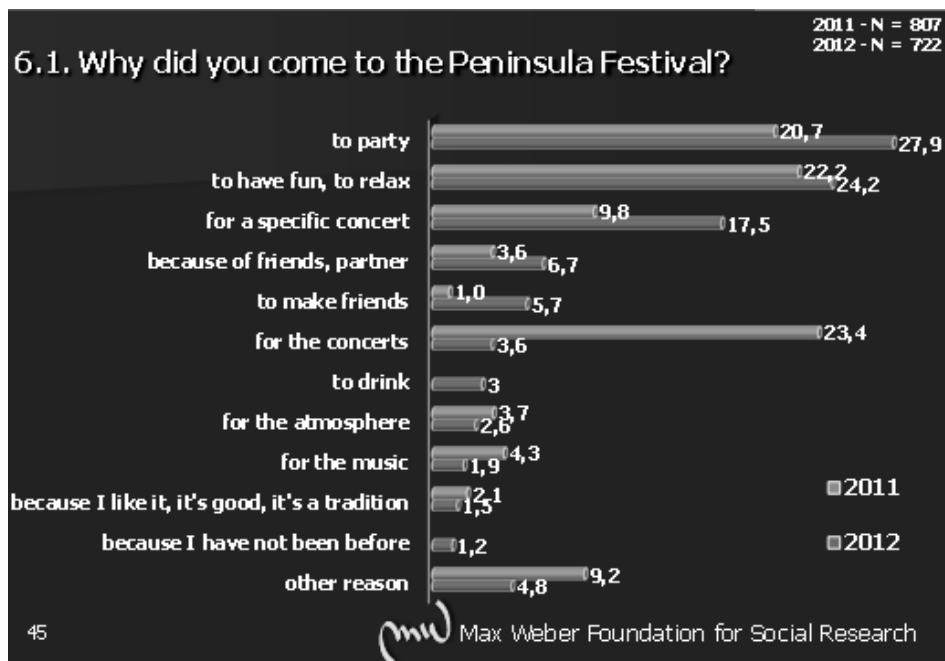
A Félsziget története a szabadságról, a szórakozásról, a barátokról, a zenéről és a szerelemről szól. A fesztivál egy olyan helyszíneként tünteti fel önmagát, ahol a fiatalok évente egyszer találkozhatnak, hogy együtt szórakozzanak, ismerkedjenek, és pár napra elfelejtsék a mindennapok otthoni gondjait, egy hely, ahol élőben hallgathatják kedvenc zenéjüket, láthatják kedvenc előadójukat, szabadnak érezhetik magukat, és akár társra is találhatnak. Ez a történet a modernkori fiatalok álmainak beteljesüléseként is értelmezhető, akik egyben a fesztivál elsődleges célcsoportját képezik.

A Max Weber Alapítvány felmérései alapján 2009 és 2012 között az átlagos félszigetlakó profilképe, mely egyben a fesztivál elsődleges célcsoportját is képezi, a következő demográfiai adatok mentén írható le: 18 és 29 év közötti életkor, HU/RO nemzetiségű, városi környezetben él, felsőfokú végzettsége van, középkategóriájú

A Félsziget brand fejlődésének első fejezetében ezt a státust a Sziget képviselte, egy ígéretet és biztonságot jelentett a fogyasztók számára, garanciát jelképezett minden érdeklődőnek arra, hogy a rendezvény a magyarországi fesztiválhoz hasonló felejthetetlen élményeket nyújt majd számára. Ez jelölhető meg fő tényezőként abban a tekintetben, hogy azok a fiatalok, akik már jártak a Szigeten, vagy hallottak róla, esélyt adtak az új, hasonlóknak ígérkező és ugyanakkor jóval elérhetőbb fesztiválnak. Ezáltal pedig esélyt adtak az új brandnek, hogy elmondja történetét, önálló ígéreteket tegyen, és elinduljon egy sikeres romániai márkává válás útján.

„Minden márkának történetet kell mesélnie. Az emberek szeretik az érdekes történeteket, és a legjobb mesemondók elképesztően szoros

eredményeit szemlélteti, továbbá a brand insightjának a félszigetlakók körébe való behatolási mértékét is tükrözi.

Következtetés

■ A Félsziget Fesztivál fennállásának évtizedében hosszú utat tett meg, mely során a kezdeti fél-Szigetből egy erős és önálló hazai branddó, a Félszigetté fejlődött. Tíz évvel ezelőtt úttörőnek számítva ebben a rendezvénykategóriában, a helyes irányvonalak menti folyamatos terjeszkedésnek és megújulásnak, az aktuális trendek integrálásának, valamint egy stabil rajongóbázis kiépítésének köszönhetően visszavonhatatlanul bejegyezte magát az erdélyi (és nemcsak erdélyi) köztudatba mint a minőségi szórakozás képviselője. Azonban a márkaépítés folyamata még távolról sem ért véget, hisz egy korszak lezárultával még rengeteg kihívás áll a brand előtt, ezek megfelelő kezelése a helyszínváltoztatással egyetemben a márka igazi értékének tűzpróbáját is képezi.

■ JEGYZETEK

1. Matthew Healey: *Mi a branding?* (Ford. Nyuli Kinga) Scolar Kiadó, Bp., 2009. Eredeti változat: *What is branding?* RotoVision SA, Mies, 2008.
2. Dorin Florea, Marosvásárhely polgármesterének a nyilatkozatából, pár nappal a Félsziget Fesztivál első kiadása előtt. Forrás: *Félsziget – Korszakzáró infografika*, Transindex: <http://infografika.transindex.ro/>
3. A Félsziget Fesztivál szervezője az elmúlt évtizedben a Magyar Ifjúsági Értekezlet és a Sziget volt. A kezdetben az operatív szervezés minden részére kiterjedő együttműködés a fesztivál utolsó két évében szakmai tanácsadásra, tapasztalatcsereére csökkent, és a MIÉRT látta el a szervezési munkákat.
4. 2008-ig a név grafikai megjelenítései, a Félsziget Fesztivál logóváltozatai a „fél-Sziget” olvasatot helyezték előtérbe.
5. „A termékcsalád-bővítés horizontális irányú: többnyire termék kategórián belül dobnak piacra új, magasabb vagy alacsonyabb státusú termékeket. Lásd Healey: *Mi a branding?* 38.
6. A Max Weber kutatócsoport által a fesztiválozók körében, 724 személy bevonásával végzett felmérés alapján 2009-ben a Félsziget résztvevőinek nemzetiség szerinti eloszlása a következő: 61,8% magyar, 35,2% román, míg 3% más nemzetiségű. A Max Weber Alapítvány kutatási adatait a szervezők bocsátották rendelkezésemre.

7. A fesztivál hivatalos kommunikációja mentén 2010-ben 63 000-en, 2011-ben 71 000-en, míg 2012-ben 79 000-en vettek részt a rendezvényen. Forrás: www.felsziget.ro
8. A fesztivált megelőző időszakban külön reklámkampány zajlott Marosvásárhelyen a helyi médiaorgánumok bevonásával, illetve különböző promóciók bevezetésével. A város két főbejáratánál „Köszöntjük Marosvásárhelyen, a fesztiválvárosban” feliratú, háromnyelvű kultúrieket helyeztek el.
9. A Max Weber Alapítvány 2010-es felmérése alapján, amelyben 765 fesztiválzó vett részt, a látogatók 19,8%-a jelölte meg Maros megyét lakhelyeként.
10. 2011-ig a B`EstFest első négy kiadása Bukarestben került megszervezésre.
11. 2011-ben egy elővételben megvásárolt Fél-sziget-bérlet ára 199 RON volt, míg 2012-ben ezt 100 RON-ra csökkentették.
12. A Fél-sziget Fesztivál évekre visszamenőleg Európa és egyben Románia egyik legolcsóbb fesztiváljaként tartható számon. Összehasonlításként: 2012-ben egy elővételben megvásárolt Sziget-bérlet ára 895 RON (199 euró), míg egy B`EstFest bérlet elővételi ára 265 RON volt.
13. Healey: *Mi a branding?*
14. Wally Olins: *A márkák*. (Ford. Hollósi Ilona), Jászöveg Műhely Kiadó, Bp., 2004. 16–27. Eredeti változat: *On Brand*. Thames&Hudson, London, 2003.
15. Healey: *Mi a branding?* 28.
16. „A brand insight sokkal fontosabb, mint a márka külsőségeit, felszínét jelentő elemek, a reklámok. Az insight utalhat egy személyes vágyra, érzelmi válaszra, bizonyos értékek iránti fogékonyságra vagy akár egy szebb jövőről alkotott vágyalomra is”. „A brand insight kifejezés tehát a márka mögötti eszmeiségre, értékrendre utal, arra, hogy az emberek számára valójában mit jelképez a márka (vagy legalábbis mit szeretne jelképezni).” Healey: *Mi a branding?* 70.
17. 2011-ben a fesztivál nevét a Tuborg vásárolta meg, a rendezvény abban az évben a Tuborg Greenfest Fél-sziget névvel jelent meg, azonban logójának fontjai változatlanok maradtak, ellentétben a Coca Colával való névtársítás esetével (Cokelive Fél-sziget, 2009).

DÉR CSABA DEZSŐ

PIROS, FEHÉR... ZÖLD?

Szervezői és látogatói vélemények a magyarországi fesztiválok „fenntartható fejlődéséről” a brit tendenciák tükrében

Tanulmányom alapját egy 2011-ben végzett kutatás nyújtja. Ez azt vizsgálja, hogy a hazai, nagy tömegeket vonzó fesztiválok milyen szerepet játszanak a fenntartható fejlődésben, mit gondol a fesztivállátogató közönség, és mit gondolnak maguk a szervezők erről. A nem reprezentatív kutatás, amely kvantitatív és kvalitatív módszert egyaránt felhasznált, felépítésében brit kutatásokat követ. Ezt a felmérést először 2006-ban az „A Greener Festival” nevű kampánycsoport társalapítója, Claire O'Neill végezte el, a kutatómunkát pedig tovább folytatta az azt követő évek során. A most olvasható tanulmány a magyarországi kutatás eredményeinek ismertetése mellett összehasonlítja a brit és a magyar fesztiváloknek a fenntartható fejlődésben játszott szerepét, a mindezeket meghatározó környezeti hatásokat és a közönségnek, valamint a szervezőknek a témáról alkotott véleményét.

Zöld hajtások

■ 2011. március 3-án, a brit nagykövetségen rendezett *Új utak a művészeti menedzsmentben* című nemzetközi konferencia nyitóelőadását Ben Challis, a Glastonbury Festivals Ltd. környezetvédelmi tanácsadója tartotta. Az előadás elsődlegesen a zenei fesztiválok fenntartható fejlődésben játszott szerepét ismertette, ezen belül is kiemelten foglalkozott a brit zeneipar ún. „zöld hajtásaival”.

A témát aktuálisnak gondolva úgy döntöttem, hogy elkészítem szakdolgozatíró hallgatóim bevonásával az „A Greener Festival” nevű kampánycsoport társalapítója, Claire O'Neill által 2006-ban

A nagy látogatottságú rendezvények óhatatlanul magas környezetterheléssel járnak: szerves és szerves hulladék keletkezésével, hang-, fényszennyezéssel, a természeti környezet sérülésével, nagyobb mértékű ivóvízfogyasztással...

elkezdett, majd a Buckinghamshire New University által 2008-ban folytatott brit kutatás magyar megfelelőjét, azaz megvizsgálom, hol és merre tart a hazai fesztiválok a fenntartható fejlődésben játszott szerepe a közönség, illetve a szervezők megítélése szerint. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a brit kutatások 2008 után is folytatódtak, de ezek eredményei már erősen kapcsolhatók a 2008 végén – a világon elsőként – elfogadott brit klímavédelmi törvény szabályozó rendszeréhez, illetve az ekörül zajló kommunikáció eddig elért sikereihez. Ez alapján már a 2009-ben végzett brit kutatások azt mutatták, hogy az Egyesült Királyság fesztiváljain egyre inkább összefüggés mutatkozik a közönség jegyvásárlása és a fesztiválok környezettudatos tevékenysége között; a fesztiválok – a jogszabály és a közönség igényének megfelelően – egyre nagyobb részben kezdenek átállni megújítható energiaforrásokra (szél- és napenergia, biodízel), miközben a közönséget is különböző akciókkal csalogatják a tömegközlekedés felé való elmozdulás irányába. A felmérés szerint az Egyesült Királyságban a Summer Sundae Weekender és Big Session fesztiválok Leicesterben, a Fire Gathering pedig Surrey-ben áramigényük jelentős részét zöld energiaszolgáltatókon keresztül oldották meg, ugyanakkor a Croissant Neuf Summer Party Monmouthshire-ben már 100 százalékban nap- és szélenergiát hasznosított.¹

Mitől zöld egy „Zöld Fesztivál”?

■ Bár a fesztiválok világszerte népszerűek, Magyarországot mégis joggal nevezi a sajtó a „Fesztiválok Országának”; évente több mint 3000 fesztivált rendeznek itt, amelyeken több százezer ember vesz részt. A nagy látogatottságú rendezvények óhatatlanul magas környezetterheléssel járnak: szerves és szervetlen hulladék keletkezésével, hang-, fényszennyezéssel, a természeti környezet sérülésével, nagyobb mértékű ivóvízfogyasztással, por- és szén-dioxid-szennyezéssel, ezért ezen a területen kiemelten fontos a környezetvédelem hangsúlyozása. Magyarországon először 2006-ban a Független Ökológiai Központ Alapítvány fogalmazott meg ajánlásokat a zöld fesztiválok szervezéséhez; a publikáció emellett kiváló alapanyagként tekinthető a zöld fesztiválokhoz kapcsolódó kritériumok meghatározásánál is. A kiadvány bemutatja a fesztiválok környezeti hatásait, külön kiemelve azokat a szolgáltatásokat (programok, közlekedés, étkezés, szállás) és infrastruktúrát (energiaellátás, vízhasználat, szennyvízkezelés, hulladékkezelés), amelyek tekintetében környezetkímélő megoldásokat javasol.² A magyar kormányzat 2008-ban kezdte kidolgozni a „Zöld Fesztivál” cím elnyeréséhez szükséges kritériumrendszert a fesztiválszervező szakmával, illetve a zöld civil szervezetekkel együtt. Úgy tervezték, hogy a címet bármely magyar rendezvény, fesztivál elnyerheti, ha kitölti a jelentkezési lapot, és a meghatározott követelményrendszert teljesíti. A fesztiválok rendezőinek a koncepció szerint négy környezettudatos alapkövetelményt kötelező vállalniuk, és ezenfelül legalább négy szabadon választható kritériumot kell teljesíteniük a választható nyolcból. A „Zöld Fesztivál” megtisztelő címre minden rendezvény egy évig jogosult, és a következő évben újraigényelheti azt. A „Zöld Fesztivál” címetek először 2009-ben ítélték oda az arra érdemes fesztiváloknak, de gyakorlatilag a kezdeményezés mindaddig szinte csak az adott évre korlátozódott – 2009-ben hozzávetőleg tíz rendezvény kapta meg a címet –, mindamellett, hogy az akkor felállított kritériumrendszert több fesztivál azóta is igyekszik a magáévá tenni. A cím elnyeréséhez a kiíró alapkövetelményként említi a környezet eredeti állapotának helyreállítását, a szelektív hulladékgyűjtő szigetek kialakítását, a szervezett közösségi közlekedés megteremtését, illetve aktív szerepvállalást a közönség szemléletformálásában. A választható követelmények kategóriájába tartozik a környezetbarát beszerzések biztosítása, a porszennyezés csökkentése, a hulladékmegelőzés, a környezetterhelés részleges megváltása (szén-dioxid-kibocsátás minimalizálása), környezetkímélő fénytechnika és hangrendszer, a legkisebb tá-

volság elvének alkalmazása a beszállítók és beszerzések esetében, a víztakarékosság, valamint zöld projektmenedzser alkalmazása. A kritériumrendszer nemcsak könnyen teljesíthető, hanem saját, kreatív vállalásokat is lehetővé tesz (a választható követelmények utolsó pontja: egyéb vállalások, saját ötletek). Mindezek a kritériumok, úgy gondolom, jól körülhatárolják a zöld fesztiválok sajátosságait.³

A kutatás módszertana

■ 2011-es vizsgálatom kiindulópontja a 2006-os, Claire O'Neill által végzett felmérés volt, a kutatás ez alapján két részre tagolódott. A fesztivállátogatók részére készült, nem reprezentatív, kvantitatív jellegű részkutatáshoz kapcsolódó kérdőívben szereplő kilenc kérdés megegyezett a 2006-os kutatásban szereplőkkel. Az egyetlen új kérdés, amelyet a 2006-os brit felmérés nem tartalmazott, a következő volt: „10. Milyen hazai fesztivál(ok)on vett részt 2011-ben? (Több válasz is lehetséges.)” A lehetséges válaszok a következők voltak: „Sziget Fesztivál, VOLT Fesztivál, Balaton Sound, Hegyalja Fesztivál, Pannónia Fesztivál, Művészetek Völgye, Szegedi Ifjúsági Napok, EFOTT, Budapesti Tavasz Fesztivál, Egyéb (nevezze meg)”.⁴

A fesztivállátogatók részére készült kérdőíveket 2011 szeptemberében, a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola 634 nappali és levelező tagozatos, felsőfokú szakképzésben, alapképzésben, illetve szakirányú továbbképzésben részt vevő hallgatója töltötte ki. A kutatáshoz demográfiai kérdés – hasonlóan a brit felméréshez – nem készült, de a bevont kurzusok létszámának, illetve jellegének ismeretében valószínűsíthető, hogy a kérdőívet kitöltők 90%-a a 18–30 éves korosztályhoz tartozik. A papíralapú felmérés, illetve annak feldolgozása a főiskola XIV. kerületi kampuszaiban történt.

A kutatás másik részét egy kvalitatív elemzés adta, ami a fesztiválszervezők számára készült; a mélyinterjú-kérdések megegyeztek a 2006-os brit kutatás kérdéseivel.⁵ A kérdésekre a következő szervezők, illetve fesztiválok képviselői adtak választ: Sziget Kulturális Szervezőiroda (Balaton Sound, Sziget, Gyereksziget és VOLT fesztivál), Szegedi Ifjúsági Napok, EFOTT, Hegyalja Fesztivál és a Váci Vigalom. A részkutatás 2011. október és december között zajlott szakdolgozatukat fesztiválszervezés témában készítő főiskolai hallgatók bevonásával.⁶

A brit kvantitatív kutatások eredményei

■ 2006-ban Claire O'Neill a már említett kutatást végezte el a brit fesztiválok környezetbarát gyakorlatainak feltérképezéséhez. A kvantitatív, nem reprezentatív elemzés 649 fesztivállátogató által kitöltött kérdőív alapján készült, emellett 15 fesztiválszervezőt kérdeztek meg a témában, mélyinterjú formában.

A 2006-os eredményekre épülve, 2008-ban a Buckinghamshire New University szervezésében újabb, nem reprezentatív kutatás indult, mely arra kereste a választ, hogy miként viszonyulnak a zenerajongók az élőzenei rendezvények környezetbarát gyakorlataihoz. Az elemzés 507 angliai, közel 600 finn, valamint 300 német és holland rajongó véleményére építhetett. A felmérések azt mutatták, hogy a brit fesztiválozók nyitottak a környezetbarát gyakorlatok irányában.

A 2008-as felmérés szerint az Egyesült Királyságban a megkérdezettek 80%-a gondolta azt, hogy a fesztiválokról kiszűrődő zajok „szennyezik” a környezetüket. A válaszadók 82%-a emellett úgy vélte, hogy a rendezvényeken keletkezett hulladék kezelése fontos tényező, 56%-uk szerint a fesztiválokhoz kapcsolódó szén-dioxid-kibocsátással foglalkozni kell. A fesztivállátogatók 60%-a aggódott a vízszenyezés, 53%-uk pedig a talajszennyezés miatt. A megkérdezettek 84%-a látta úgy, hogy a forgalomnak és a közlekedésnek negatív hatása van a környezetre. A 2006-os felmérés

eredményei szintén a forgalmat (70%), illetve a hulladékszennyezést (71%) találták a legfontosabb környezetkárosító hatásoknak.

Komoly változásnak könyvelhető el, hogy 2008-ban már a megkérdezettek 56%-át aggasztotta a szén-dioxid-kibocsátásból eredő környezetszennyezés, ami 26%-os növekedést jelentett az első felmérés eredményeihez képest.

2006-ban a szén-dioxid-kibocsátással kapcsolatos kérdésre érkezett a legtöbb „nem vagyok benne biztos” visszajelzés, pontosan 36%. Claire O’Neill szerint ez annak köszönhető, hogy a fesztivállátogatók nem voltak jártasak a szén-dioxid összetételét, illetve annak a fesztiválókhöz kapcsolódó létrejöttét illetően. Összesítve a megkérdezettek 30%-a értett egyet, és 36%-a nem értett egyet azzal, hogy a szén-dioxid-kibocsátás a fesztiválok „mellékterméke” lehet. „A „nem vagyok benne biztos” válaszok százalékos aránya 2008-ban 9%-ra csökkent, a fesztiválok és a szén-dioxid-kibocsátás összefüggéseivel egyet nem értők aránya pedig nem változott 2006 óta (34%). A szén-dioxid-kibocsátással összefüggő a járműforgalom kérdése is. 2008-ban a válaszadók 74%-a állította azt, hogy igénybe venné a tömegközlekedést, ha annak költségeit a jegyárak tartalmaznák, miközben 2006-ban a megkérdezettek csupán 65%-a adta ugyanezt a választ.

A 2006-os és 2008-as felmérés adatai alapján látható jelentős fejlődés vélhetően összefüggött a 2008 végén beiktatott klímavédelmi törvény elfogadását megelőző társadalmi kommunikációval. A törvény alapján az Egyesült Királyság többek között vállalta azt, hogy az 1990-es szinthez képest 2050-re 80%-kal csökkenti a szén-dioxid kibocsátását.

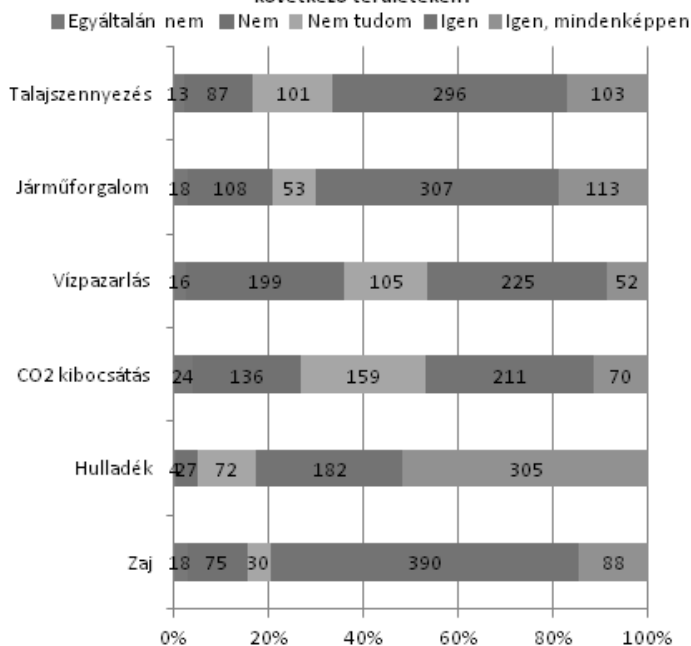
2008-ban a megkérdezettek 88%-a a szervezők felelősségét hangsúlyozta a fesztiválok környezetkárosító hatásainak kiküszöbölésében, ami nem változott jelentősen a 2006-os felmérés óta (91%). Ugyanakkor visszaesést tapasztalhatunk a saját felelősség megállapításánál; amíg 2006-ban a megkérdezettek 79%-a nyilatkozott erről pozitívan, 2008-ra ez az arány 57%-ra csökkent, miközben a helyi hatóságok felelőssége a kérdőíveket kitöltők szemszögéből valamelyest (36%-ról 42%-ra) emelkedett. 2006-ban a válaszadók 57%-a nyilatkozott úgy, hogy hajlandó többet fizetni a belépőjegyért, ha azt az összeget környezetbarát célokra fordítják, ez az arány 2008-ra már 47%-ra csökkent. Ehhez kapcsolódóan érdekes, hogy 2006-ban a megkérdezettek 57%-a támogatta az újrafelhasználható poharakat és evőeszközöket, 2008-ban már csak 39% adta ugyanezt a választ. A számokban tapasztalható visszaeséseket vélhetően a recesszió is befolyásolhatta, mindamellett, hogy az újrafelhasználható eszközök bevezetése sem vált be mindegyik fesztiválon.⁷

A magyar kvantitatív kutatás eredményei

■ A 2011 szeptemberében, a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola 634 hallgatója körében végzett kvantitatív kutatás annak mutatója, hogy a magyar fesztiválók nyitottak a fenntartható fejlődés irányában.

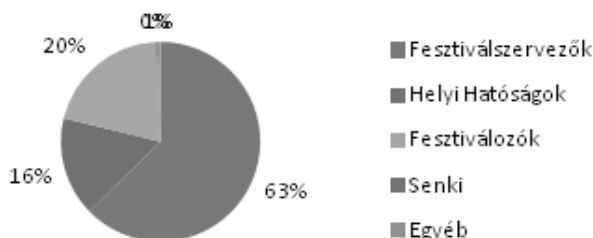
Az eredmények jól érzékeltetik, hogy a magyar fesztiválok közönsége, csakúgy, mint a briteké, többségében meg van győződve arról, hogy a fesztiválok nagyban befolyásolják környezetüket. Ezek közül is a hulladék- (82%) és zaj- (80%), illetve talajszennyezés (66%), valamint a járműforgalom (70%) azok, amelyek a vélemények szerint a leginkább potenciális környezetkárosító tevékenységek. Itt kiemelendő, hogy a magyar fesztiválok közönségének nagyobb része a rendezvényeken keletkezett hulladékkezelést kiemelt fontosságúnak tartja (51%). A magyar fesztiválózó nagy része (27%) azonban bizonytalan a fesztiválok vízpazarlásából és szén-dioxid-kibocsátásából eredő környezeti hatásában. A felmérés alapján az is egyértelmű, hogy a szén-dioxid-kibocsátás kapcsán a magyar közönség elenyésző százaléka (16%) lehet egyértelműen tisztában a fesztiválok szén-dioxid-kibocsátásának környezeti hatásaival.

1. Ön szerint a fesztiválok befolyásolják környezetüket a következő területeken?

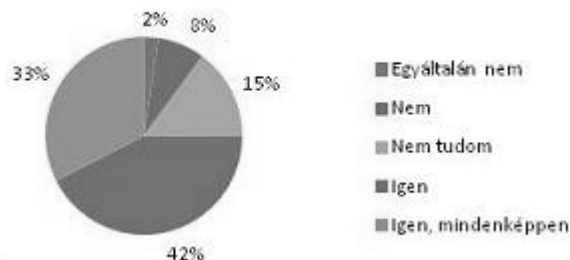
Forrás: Saját szerkesztés

2. Ön szerint kinek kellene felelősséget vállalnia egy fesztivál káros környezeti hatásainak elkerüléséért, illetve csökkentéséért?

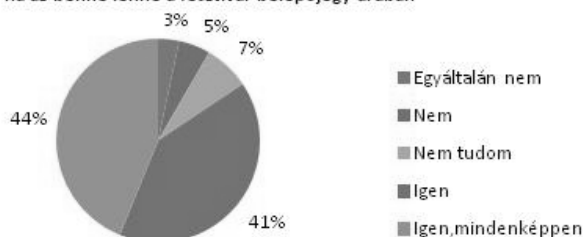
Forrás: Saját szerkesztés

3. Szelektíven gyűjteném a szemetet a fesztiválokon, ha ott lennének szelektív hulladékgyűjtő ládák.

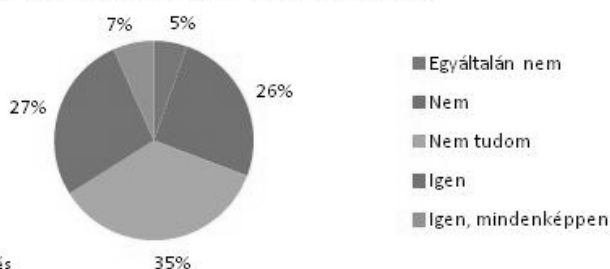
Forrás: Saját szerkesztés

4. Hajlandó lennék tömegközlekedési eszközzel utazni egy fesztiválra, ha az benne lenne a fesztivál belépőjegy árában

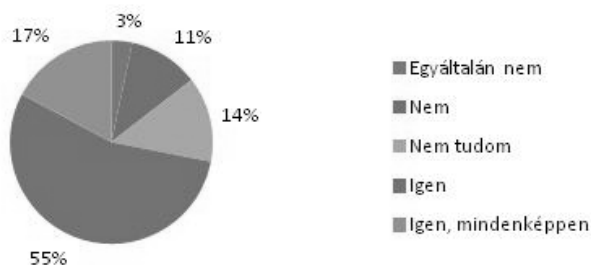
Forrás: Saját szerkesztés

5. Kész lennék magasabb jegyárat is fizetni akkor, ha az emelés a fesztivál környezetvédelme érdekében történne.

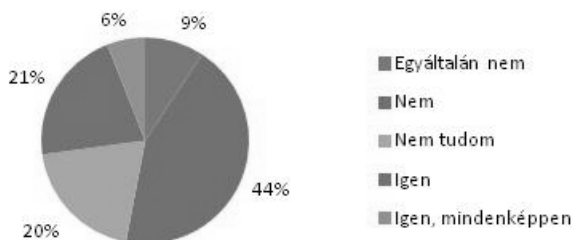
Forrás: Saját szerkesztés

6. A büfé-standoknak újrafelhasználható táányérokot és evőeszközöket kellene használniuk az eldobhatók helyett, akár kisebb összegű betétdíj ellenében is.

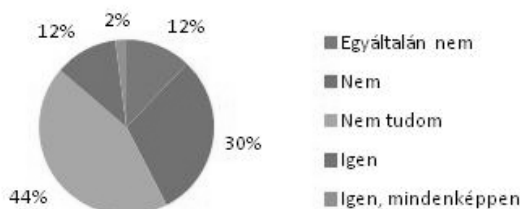
Forrás: Saját szerkesztés

7. A környezetvédelem számomra fontos tényező, amikor jegyet veszek egy fesztiválra

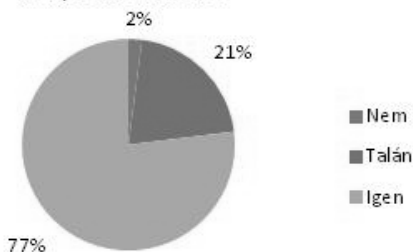
Forrás: Saját szerkesztés

8. A fesztiválok szolgáltatásai ellensúlyozzák azokat a környezeti károkat, amiket okozhatnak.

Forrás: Saját szerkesztés

9. Ön szerint minden fesztiválnak foglalkoznia kellene a környezet védelmével?

Forrás: Saját szerkesztés

A magyar fesztivállátogatók, ha felelősségüket nem is hangsúlyozzák, de a saját véleményük szerint szelektív hulladékgyűjtésre foghatók lennének (85%), illetve tömegközlekedési eszközzel is utaznának a fesztiválokra, ha a belépőjegy tartalmazná annak árát is (84%). Ugyanakkor a megkérdezettek csupán 27%-ának jutnak eszébe környezeti szempontok, amikor jegyet vált egy fesztiválra, 53%-uk pedig egyáltalán nem foglalkozik ezzel. Amint a brit, úgy a magyar fesztiválózóik jelentős (44%) része sem kapcsolja össze a fesztiválok szolgáltatásainak minőségét és a fesztiválok környezettudatos megnyilvánulásait. Az újrafelhasználható tányérok és evőeszközök azonban, úgy látszik, nálunk nagyobb sikert érnek el, mint a briteknél. A magyar fesztiválózóik többségükben egyetértenek ezek használatával, amelyekért hajlandók kisebb összegű betétdíjat is kifizetni (72%).

A fenntartható fejlődésben vállalt részvételüket tehát fontosnak ítélik a magyar fesztiválózóik is, mindaddig, amíg nem a pénztárcájuk rovására történik a környezetvédelem. A magyar közönség valószínűleg nem preferálná a jegyárak emelését a környezet védelmében. („Nem” és „Egyáltalán nem” válaszok aránya: 31%, „Nem tudom” válaszok aránya: 35%.)

Ahogy a brit, úgy a magyar fesztivállátogatók is egyetértenek tehát azzal, hogy a fesztiváloknak foglalkozniuk kell a környezetük védelmével (77%). A kérdés az, hogy kiket terhel felelősség e téren. Habár a britek a helyi hatóságok és saját maguk szerepét jóval komolyabbnak értékelik a kérdésben, mint a magyar válaszadók (20, illetve 25%), egyben egyetértenek: a fesztiválok káros környezeti hatásaiért elsősorban a szervezők tehető felelőssé (76%).⁸

■ A brit fesztiválszervezők 2006-os válaszai alapján látható, hogy a megkérdezett fesztiválok közel kétharmadának van környezetpolitikája vagy a szervezők különböző módon foglalkoznak a környezetvédelemmel rendezvényükön. Legtöbbször a szelektív hulladékgyűjtést és a közlekedéskorlátozást mint kiemelt területeket említették meg ezek közül; ezek azonosak a brit fesztivállátogatók által is kiemelten fontosnak tartott területekkel.⁹

A 2011-ben végzett felmérés alapján a magyar megkérdezettek közül mindenki foglalkozik környezetvédelemmel, ha nem is konkrét környezetvédelmi politikák, inkább környezetvédelmi gyakorlatok keretében. Ezek közül is kiemelendő a zajcsökkentés, illetve a hulladékkezelés, amelyet mindegyik interjúalany kiemelt.

A zajcsökkentés fontos feladata a fesztiváloknak, mert vagy természetvédelmi területeket érintenek, vagy pedig városi környezetben valósulnak meg. Amellett, hogy az utóbbi években a hangminőség nem romlott, hanem javult, a fesztiválok kevésbé zajosak a külvilág számára. Ez köszönhető például az úgynevezett Line Array típusú hangrendszereknek, amelyek irányított hangszugárzás előállítására képesek, egyrészt az elhelyezésük, másrészt az egyedi szoftveres technológiájuk miatt. A megkérdezett fesztiválszervezők többsége a hatóság ellenőrzése mellett rendszeresen méri a zajszintet, miközben az irányható hangok miatt a fesztiválok területén nincs kisebb hangerő.

A hulladékkezelés kapcsán elmondható, hogy a szelektív hulladékgyűjtés a fesztiválokon hamarabb indult el (2001 óta van jelen), mint a városokban az ilyen gyűjtőszigetek kihelyezése, és gyakorlatilag a megkérdezettek közül mindenki alkalmazza ezt. A hulladékcsökkentés, újrafelhasználás kapcsán több fesztiválon is bevált újítás például az ún. repohár használata, amelyet 2007-ben vezettek be először a hazai fesztiválpiacon. A repohár a fesztiválszervezők számára is költségcsökkentő tényezővé vált, mivel a szemétdíj így alacsonyabb lett. A szemétdíj csökkentéséhez járulnak hozzá a digitális infópontok is, amelyek a papíralapú kommunikációs, illetve marketingkommunikációs eszközöket helyettesítik.

A repohár akció azonban, hasonlóképpen a brit kutatások eredményeihez, nem minden fesztiválon váltotta be a hozzá fűzött reményeket, többek között azért sem, mert vizet és elektromos áramot kell hozzá használni. Ezek a fesztiválok inkább a komposztálható termékek bevezetését tekintik kiváló innovatív megoldásnak a környezetvédelem kapcsán. A fesztiválok során több száz köbméteres hulladék keletkezik, amelyben rengeteg az újrahasznosítható anyag. Az olyan evőeszközök például, mint azok a poharak, szalvéták, amelyek anyagát kukoricakeményítéssel préselik, biológiai úton lebomlanak. Amennyiben egy fesztiválon 1000 egységnyi hulladék keletkezik, abból 800 egység komposztálható lenne, amelybe beletartozik az ételhulladék is. Amit az összegyűjtött hulladékból ezután ki kell válogatni, az a PET palack és a fémhulladék, melyek ugyancsak újrahasznosíthatók.

A zaj, illetve hulladékszennyezés fontosságát a fesztivállátogatók is hasonlóan ítélik meg, mint a szervezők, ugyanakkor érdekes a forgalomból származó környezeti ártalmak kérdésének megítélése. A megkérdezett fesztiválok közül csak néhányan említették, milyen környezetkímélő megoldásokat biztosítanak a rendezvényük megközelítéséhez, a felsoroltak között voltak az ingyenes hajó- és tömegközlekedési járatok, az őrzött biciklitároló és az ún. útitárskereső rendszer működtetése. Ez jelentheti a magyar fesztiválok kitűnő tömegközlekedési megközelíthetőségét, illetve azt is, hogy a fesztiválozók elenyésző százaléka érkezik gépjárművel a rendezvényekre a britekhez képest. Mindenesetre a brit statisztikák alapján érdemes erre is fokozott figyelmet fordítani a szervezőknek. A Julie's Bicycle, egy klímaváltozással

foglalkozó, brit székhelyű zeneipari kezdeményezés megállapította, hogy 2008-ban a fesztiválok szén-dioxid kibocsátásának 68%-a a közönség utazásából származott.¹⁰

A válaszok alapján mind a brit, mind pedig a magyar fesztiválszervezők azon az állásponton vannak, hogy a környezetvédelem szerepe nem elsődrendű feladat, amennyiben a marketingszemponthoz veszik figyelembe. A szervezők megítélése alapján a fesztiválok közönsége egyre nagyobb figyelmet szentel a környezetvédelemre, bár a magyar szervezők azt is megemlézték, úgy érzik, az embereket a gyakorlatban kevésbé érdekli a környezetvédelem, mint az effajta tevékenység kommunikálásában. A divatos „társadalmi felelősségvállalás” szlogen miatt is egyre többen inkább egy kiváló PR-kommunikációs eszközt látnak a dologban, amivel a szponzorokat, támogatókat még érdekeltébbé lehet tenni a fesztivál támogatásában.

Látható, hogy a két ország fesztiválszervezői nem tartják feltétlenül versenyelőnynek a környezettudatos tevékenységet. Egyrészt mert úgy gondolják, ez már „elvárt” alaptevékenységnek számít egy fesztivál életében, a fenntartható fejlődés nem a versenyről, hanem a bolygóról szól. Másrészt vannak olyanok is, akik kifejezetten hátrányként élik meg az „extra” költségek miatt, amit egyébként a fellépőkre költhetnének.

Majdnem minden brit és magyar szervező is úgy gondolja, hogy a fesztiválok világában érezhető a környezettudatosság felé való elmozdulás. Megnyugtató az is, hogy mind a brit, mind pedig a hazai szervezők úgy vélik, a jó példa ösztönző erejű a környezettudatos gyakorlatok bevezetésénél. Ugyanakkor míg a brit szervezők a zöld gyakorlatok bevezetését ösztönző tényezők között jogi és pénzügyi aspektusokat tudnak kiemelni, addig a magyar fesztiválszervezők számára mindez csupán PR-kommunikációs eszköz marad.

Meglepő, hogy 2006-ban a megkérdezett brit szervezőknek csupán egyharmada ismert bármilyen, a „zöld” területet érintő jogszabályt a fesztiválokkal kapcsolatban. A törvényhozás ismert területei akkor kiterjedtek az egészségre és biztonságra, zajszennyezésre, helyi önkormányzatok szennyezési szabályzatára, a személtelésre és kibocsátási politikára és földszabályozásra. Sokan hitték – a 2008-as klímavédelmi törvényre is gondolva joggal –, hogy a környezetvédelmi jogi szabályozók bővülni fognak a közeljövőben. Különös figyelem irányult a fesztiválok környezetvédelmi költségeire, hiszen mint ahogy azt megállapították, a hulladékelhelyezés, az energia- és vízárak is folyamatosan növekednek. Ennek alapján feltételezték, hogy a környezetbarát út nemsokára olcsóbb utat is fog jelenteni.

A magyar válaszadók közül mindenki tudott említeni olyan szabályozott területet, jogszabályt vagy jogi szabályozót, ami a fesztiválok környezetvédelmi előírásaihoz kapcsolódik. A legtöbben az érintett, főképpen zajterheléshez kapcsolódó önkormányzati rendeleteket hozták szóba, valamint az EU, illetve központi kormányhivatalok vonatkozó előírásait. Szó esett emellett a szemétszállításhoz, a szennyvíz-elvezetéshez, a termékdíj megfizetéséhez kapcsolódó jogi szabályozásról, illetve a lex West Balkánról is. Amit szinte mindenki problémaként említett, az egyrészt a fesztiválpiacra vonatkozó egységes szabályozás hiánya, illetve az általános jogszabályok állandó változásából adódó nehézségek. Nem meglepő ennek alapján, hogy a magyar fesztiválszervezők többsége nem tudott érdemben nyilatkozni a fesztiválokat érintő környezetvédelmi jogszabályok megszületését, az általános jogszabályok környezetvédelmi jellegű szigorítását illetően.

Következtetések

■ A két kutatás összehasonlítása alapján összességében megállapíthatjuk, hogy a brit és a magyar fesztiválszervezők, illetve fesztiválközönség gondolkodása a környe-

zettudatosság szempontjából nem tér el jelentősen egymástól. Ugyanakkor elmondható, hogy a fenntartható fejlődés elvének alkalmazásában élen járó Egyesült Királyságban a szervezőket – a téma PR-kommunikációs aspektusa mellett – a jogi és pénzügyi szempontok is környezettudatos tevékenységekre sarkallják; hozzá kell tennünk, ez utóbbi szempontok a recesszió ingadozásának a függvényei is. A bevezetett klímavédelmi törvény, illetve a már meglévő központi és helyi támogatás mellett számos brit fesztiválszervező gondolta úgy 2009-ben, hogy a látogatók jegyvásárlási hajlandósága egyre inkább összefügg a fesztiválok környezettudatos tevékenységével. A brit klímavédelmi törvénnyel párhuzamosan, illetve annak elfogadását követően nálunk is indultak kezdeményezések egy hasonló jogszabály elfogadására, ez azonban egyelőre csupán terv maradt. Állami ösztönzői szinten a 2009-es év számított kiemelkedőnek; az akkori Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium pályázatot hirdetett „Zöld Fesztivál” cím elnyeréséhez; emellett a fesztiválok olyan pályázati forrásokhoz is jutottak, amelyekből számos innovációs fejlesztést valósíthattak meg. (A Hegyalja Fesztivál például ebben az évben vezette be az ún. szürke vizes technológiát, aminek alkalmazását – további pályázati források hiányában – később meg kellett szüntetnie.) A jelenlegi helyzet meghatározója a gazdasági recesszió, illetve a fesztiválok számára elérhető pályázati pénzek szűkössége. Az EU-pályázatok kapcsán a kultúra területéhez tartozó fesztiválmotívum jelenleg sem élvez prioritást, a 2011-es pályázati eredmények alapján a 700 fesztiváltámogatási kérelemből összesen 30-at hagyott jóvá a kultúra program kuratóriuma, ebben azonban nem szerepelt egy sem a magyarországi 42 pályázó közül. (Figyelemre méltó, hogy eközben az Európai Fesztiválszövetség 2011-es pályázatán a Sziget nyerte el az Európa Legjobb Nagy Fesztiválja díjat, az online közönségszavazatok alapján.) A központi támogatás megoldásaként a Nemzeti Kulturális Alap 2012-től működteti a Kulturális fesztiválok szakkollégiumát, azonban kérdéses, hogy a szakkollégium tudja-e ösztönözni a fesztiválok környezettudatos tevékenységét, vagy csak egyszerűen programtámogatást fog megvalósítani.

Mindamellet látható a felmérések alapján, hogy a magyar fesztivállátogatók nem kívánják többet fizetni azért, hogy a szórakozás mellett egy jó ügyet is szolgáljanak. A közönség csak akkor hajlandó a többletkiadásra, ha abból számára „megfogható” haszon származik. Például a felmérés rávilágít arra, hogy a megkérdezettek jelentős része (84%) tömegközlekedési eszközzel utazna a fesztiválra, ha az utazási költség benne lenne a jegyárban. Ez pedig mind a szervezők, mind a fesztiválozók, mind pedig a környezet számára hasznos lehet. A szervezők a jó gyakorlatok alkalmazása mellett is sokat tehetnek azért, hogy a látogatók környezettudatosabban viselkedjenek, nemcsak a fesztiválokon, hanem a mindennapi életben is. A szervezők válaszaikban kiemelték, hogy a fesztiválok egyik legfontosabb feladata a közönség szemléletformálása e téren. A kvantitatív felmérés eredményei alapján ezen belül is érdekes a fesztiválszervezőknek, illetve a szakmai szervezeteknek koncentrálniuk a szén-dioxid-kibocsátásból és vízszennyezésből eredő káros környezeti hatások bemutatására. A legnagyobb kihívást mégis az jelentheti, ha a hazai, több százezres fesztivállátogató közönség közül minél több látogatót sikerül megnyerniük a szelektív hulladékgyűjtés ügyének. Mert ha a környezettudatosságra lesz társadalmi igény Magyarországon, akkor lesznek hozzá jogi és pénzügyi ösztönzők is.

■ JEGYZETEK

1. Ben Challis: „Zöld” művészet és fenntartható fejlődés a zeneipar szemszögéből – Példák a világ zenei fesztiváljairól. In: Zachar Balázs – Dér Cs. Dezső (szerk.): *Új utak a művészeti menedzsmentben*. Arts & Business, Bp., 2011. 260–275; Claire O'Neill: *Green Shoots*, IQ Magazine, Q4, 2009. 22–23.
2. Richard Halmai – Kovács Bence (szerk.): *Ajánlások zöld fesztiválok szervezéséhez*, Független Ökológiai Központ Alapítvány, Bp., 2006.

3. Dér Cs. Dezső: *Miért jó „zöld”-nek lenni? A környezetvédelem helye a fesztiválok világában.* In: Fojtik János (szerk.): *MOK 2011 „Felelős Marketing”.* A Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 17. Országos Konferenciájának Kiadványa, Pécs, 2011; Farmasi Beatrix: *Zöld Fesztivál Díj.* Turizmus Bulletin 2008. 3. sz. 70.
4. A megkérdezettek által leglátogatottabb fesztiválok 2011-ben: Heineken Balaton Sound (29%); Sziget (25%), VOLT (14%); a fennmaradó 32%-on összesen 133 további fesztivál osztozott.
5. A mélyinterjú keretében feltett kérdések: „Van a fesztiválnak környezetvédelmi politikája, esetleg vannak környezetbarát gyakorlataik? Ez mely terület(ek)et érint és pontosan milyen eszközöket, tevékenységeket? A fesztivál közönségében mennyire tudatosul a rendezvény környezetbarát működése? Mit gondol, lehet versenyelőnyt nyerni azzal a fesztiválpiacon, hogy a rendezvény környezetbarát? Ha igen, mivel? Észrevehető, hogy a hazai fesztiválok életében van előremozdulás a környezetbarát működés irányában? Mik azok a leginkább ösztönző tényezők, amik miatt a fesztiválok környezetbarát gyakorlatokat vezetnek be? Melyek azok a környezetvédelmi jogszabályok, amelyek érintik a fesztiválszervezőket/fesztiválokat? Mit gondol, lesz növekedés a fesztiválokat érintő környezetvédelmi jogszabályokat illetően?”
6. Ezúton szeretnék köszönetet mondani hallgatóimnak, név szerint Bálint Zsófiának, Camara Fatim Natalynak, Csikós Viktóriának, Foczkó Dalmának, Skobrák Nórának, Szepesi Boglárkának és Vonnák Hannának, valamint az interjúalanyoknak: Benis Dánielnek, a Sziget Kft. háttértechnikai vezetőjének; Bukovinszky Bélának, a Hegyalja Fesztivál stratégiai marketing vezetőjének; Dancsok Reginának, az EFOTT sajtóreferensnek; Dominus Ákosnak, a Sziget Kft. programvezetőjének; Gajdán Bálintnak, a Szegedi Ifjúsági Napok főszerzőjének; Tóth Tibornak, a Sziget Kft. szolgáltatásfejlesztési vezetőjének; Vidó Andreának, a Gyereksziget projektvezetőjének és Vigh Mihálynak, a Váci Városimázs Nonprofit Kft. vezetőjének.
7. Claire O’Neill: *Should UK Music Festival Organisers Implement Environmentally Friendly Practices into Event Management?* <http://www.agreenerfestival.com>, 2006 (2013. 01. 25.) (a továbbiakban O’Neill 2006); Sam Hinde: *Music Fans Want Green Events!* <http://www.agreenerfestival.com>, 2008. (2013. 01. 25.)
8. Itt kell megemlítenünk, hogy a brit kutatás nem a válaszok, hanem a válaszadók százalékos megoszlása alapján elemzi az értékeket, ezért mi is ezt a módszert alkalmazzuk az összehasonlítás érdekében.
9. O’Neill 2006.
10. Catherine Bottrill – Meegan Jones – Stavros Papageorgiou: *Jam Packed Part I.: Audience Travel Emissions from Festivals*, <http://www.juliesbicycle.com>, 2009. (2013. 01. 25.)

JAKAB-BENKE NÁNDOR

A MOZIBAN MINDIG ESTE VAN

Az erdélyi filmfesztiválokról

Igazi nemzetközi sikersztori csak egy van, de a teljes képet megannyi érdekes kezdeményezés tarkítja.

Mint mindenhol, ahol az előző rezsim bukása után elkezdett haldokolni a mozihálózat, de a keményvonalas filmszeretők nem akarnak lemondani a nagy sötét terem varázsáról, a kilencvenes években Romániában is megjelentek a filmfesztiválok. Filmfesztiválok régóta léteznek a világban (a legrégebbi, a velencei tavaly ünnepelte 80. születésnapját, de lassan a cannes-i is 65 éves lesz), s jobb helyen „mindössze” annyi a szerepük, hogy összegyűjtsék a legjobbakat, legszebbeket és legtehetségesebbeket, díjazzák őket, vért pumpáljanak a nemzetközi filmes piacba. Kevésbé jó helyen sokkal elementárisabb szerepük van: megpróbálják életben tartani a moziás kultúráját, amelynek tájainkon nem nagyon kedvezett a huszadik század vége. Az előző rendszerben ugyan „élt és virágzott” a mozikultúra Romániában is, a forradalom után viszont a mozihálózat egységes koncepció hiányában és a most már egész nap nézhető televízióműsor miatt elkezdett összeomlani. Hiába jöttek át a határon végre-valahára a legfrissebb nyugati filmek, az embereket hirtelen jobban kezdte érdekelni a színes tévé által nyújtott kényelem: nem számított, ha régebbi filmeket vetített, hiszen jócskán volt, amit bepótolni. A döntő csapást aztán a széles sávú internet és a kalózkodás elterjedése jelentette, a mozik egymás után kezdtek bezárni vagy átalakulni a kilencvenes évek végétől kezdve, így maradt például egész Székelyföld mozgóképszínház nélkül. A mozik csak a nagyobb városokban tudtak túlélni, de ott is csupán írmagja maradt a korábbi kínálatnak: Kolozsvárott a kétezres évek közepére a valamikori kiterjedt háló-

zathból három filmszínház maradt meg, s az is nyögvenyelősen működött (bőven volt rá példa, hogy a Győzelem/Victoria mozi időnként üzleti szemináriumoknak és másféléknek adták bérbe filmvetítés helyett, a volt Köztársaság/Republica moziban kínai bővlik között turkálhatott a nagyjéremű).

Ebben a hatalmas úrben nőtt fel egy generáció, amely igényt tartott a klasszikus értelemben vett mozizásra, fontosnak tartotta, hogy az egyre szűkülő filmkínálatot kibővítsék másféle alkotásokkal is, életben akarta tartani a film kultúráját. Ha nem is gombamód, de megjelentek és szaporodni kezdtek a különböző filmes megnyilvánulások. Az egyik legrégebbi ezek közül a szebeni Astra Film Fest (AFF), amely 1993 óta kisebb-nagyobb kihagyásokkal (idén lesz a tizenharmadik) ősszel rendezi meg dokumentumfilm-fesztiválját. Az antropológiai filmszemleként is emlegetett fesztivál Nagyszeben egyik meghatározó kulturális eseményévé nőtte ki magát, miközben jellegét, identitását meg tudta őrizni. Jelen sorok írója nem tudja megítélni, hogy az Astrának mekkora szerepe lehetett a város 2007-es Európai Kulturális Főváros státusának elnyerésében, de tény, hogy 2009-ben az Európai Unió Media Desk programjával az Astra jelentős elismerést (és pénzüsszeget) kapott, több száz európai fesztivál közül választották be a nyertes negyvenháromba, mindössze három másik dokumentumfilm szemle mellé.¹ Az Astra a mai napig a térség meghatározó fesztiválja maradt, ha a szélesvásznú forgalmazás által amúgy mellőzött műfajról, a dokumentumfilm seregszemléiről van szó.

Egy másik transzszilván veterán a marosvásárhelyi Alter-Native. A szintén nemzetközi státusú fesztivál ugyancsak 1993-ban indult, és töretlenül működik, idén rendezik meg huszadik alkalommal. A kizárólag rövid – ezen belül fikciós, dokumentum- vagy animációs – filmeket versenyztető fesztiválnak sikerült megőriznie magyar jellegét is: a szervező azóta is a Maros megyei Madisz,² valamint minden évben bemutatnak járulékos műsorként friss magyar játékfilmeket. A fesztiválnak minden évben van egy partnerországa is, amelyet különös figyelemmel tüntetnek ki: az adott ország filmjei mellett kulturális programokat is elhoznak Marosvásárhelyre, például egyik évben meg lehetett tekinteni a legendás lengyel moziplakát-kínálatból is egy szemelvényt. A vetítéseket koncertek és bulik egészítik ki, s talán nem túlzás azt mondani, hogy az erdélyi filmes oktatás megjelenése előtt (és annak kezdeteinél) az Alter-Native fontos szerepet játszott a magyar „szakma” egy helyre terelésében: a Kultúrpalota folyosóin lezajlott találkozásoknak talán ugyanakkora, ha nem nagyobb szerepe volt, mint maguknak a rövidfilmes blokkoknak.

Ígéretesen indult, napjainkra azonban haldokolni kezdett egy másik, kizárólag dokumentumfilmekkel foglalkozó fesztivál, a Film.dok. Sepsiszentgyörgyön szervezték meg először 2004-ben,³ majd 2006-tól Csíkszeredába költözött, román és magyar dokumentumfilmek kis szemléje volt. Kárpát-medencei témák és alkotók otthona lehetett volna a fesztivál, amely Székelyföldet is feltehetette volna a fesztiváltérképre: a szervezők hosszú távon szerették volna bővíteni a kört nemzetközi filmek bevonásával, ehelyett viszont megfelelő anyagiak hiányában a Film.dok előbb kihagyott egy évet, aztán tavaly már csak „retró” napokra futotta, verseny nélkül, régebbi kiadások filmjei közül válogatott alkotásokkal,⁴ idei kiadásáról egyelőre még semmit sem tudni. Hasonló jellegű, egyszeri próbálkozás volt az ugyancsak Szentgyörgyön elkezdett Szenzor nevű fesztivál 2000-ben.⁵ A magát román–magyar filmszemleként definiáló, műfajokon átívelő rendezvényt egyetlenegyszer sikerült megrendeznie az Új Budapest Filmstúdióinak, de finanszírozás szempontjából – ha nem is rossz helyen, de – rossz időben serkent kezdeményezésnek bizonyult az amúgy nagyszerű ötlet. Hasonlóan eredeti, de kérészerű ötlet volt a gergyószárhegyi Muuuvi filmfesztivál. Eleinte nem versenyfesztiválnak indult, hanem inkább csak szemlének, amely a „legeredetibb filmes karaktert” kereste, és – székely furfanggal – Vértében-díjjal⁶ ju-

talmazta. A később a rövidfilmes versenyre ráerősítő, nemzetközivé váló, más művészetek felé egyre inkább nyitó fesztivál ötödik, utolsó kiadása 2008-ban volt, de a fiatal szervező-igazgató Selyem András tragikus halála a Muuuvvi végét is jelentette.

A RADEF⁷-mozihálózat teljes szétesését és az anyagi viszontagságokat azonban néhányan túlélték: egyik ilyen a kolozsvári Filmtettfeszt, amelyik a Transzit-házban indult, de jó pár éve az idejekorán „megmentett” Győzelem/Victoria moziban⁸ szervezik. A 2001-ben indult, verseny nélküli szemle a *Filmtett* folyóirat kezdeményezésére született, első születésnapjukat ünnepeleendő. A minden ősszel megrendezett fesztiválon az illető év legjobb magyar filmjeiből lehet válogatást látni – az alkotásokat a 2008 óta csak online formában létező, portálként működő lap szerkesztői szemlézik a Magyar Filmszemle programjából (kérdés, hogy idén lesz-e vetíteni való, ugyanis indulása óta először nem szerveztek filmszemlét Budapesten). A Filmtettfeszt – jellegének és küldetésének kidomborítása végett – 2010-től a Magyar Filmnapok „alcímét” is felvette, sőt 2011 óta terjeszkedni is tud más erdélyi városokba: tavaly a többnapos kolozsvári program mellett Nagyváradon, Székelyudvarhelyen és Nagyszebenben is lehetett egy-egy napig magyar filmeket nézni,⁹ idéntől a tervek szerint még több székelyföldi városban lehet majd mozizni. Ugyancsak tavalytól adják át a Sárga Csikó Díjat olyan külföldi szakembereknek, akik az erdélyi (magyar) film érdekében dolgoztak. A díj neve nem véletlen: idén lesz százéves a *Sárga csikó* című film, ami egyúttal az erdélyi filmkészítés századik évét is jelenti, s a Filmtettfeszt olyan értelemben kakukktojás, hogy a múlt felé is szívesen kacsingat. Így térhetett vissza zongorakísérettel Kolozsvárra *Az utolsó éjszaka* című, elveszettnek hitt Janovics-film és más kolozsvári némafilmek. A Filmtettfeszt a múlt mellett a jövőt is fontosnak tartja: rendre teret biztosít fiatal, amatőr és diákfilmes alkotásoknak is.

Ugyancsak kolozsvári kezdeményezés és ugyancsak a fiataloké, de teljesen más jellegű és célú a FfeST Nemzetközi Diákfilmfesztivál. A kincses városban az ezredforduló után lassan beindult a hatalmas úrt betöltő mozgóképes oktatás: a Sapientia 2003-ban, a BBTE-n 2004-ben, a képzőművészeti (UAD – Universitatea de Arte și Design) pedig már a rendszerváltás után rövidesen indult filmes jellegű művészeti képzés. A 2006 óta létező, a három felsőoktatási intézmény által létrehozott FfeST kifejezetten diákoknak és diákokról szóló fesztiválján a még tanuló vagy frissen végzett alkotók mutatkozhatnak be, mérkőzhetnek meg, és akár dobbanthatnak. Szintén helyi kezdeményezés és szintén javarészt diákok köré szerveződik a nagyvárad MAFF¹⁰ (Metrion Animációs Filmfesztivál), amely az azonos nevű egyesület jóvoltából vetítéssorozatként indult az Animáció Világnapja (október 28.) alkalmából. A finanszírozási problémák viszont a MAFF-ra is rányomták bélyegüket: az épphogy csak beindult animációs versenyt (bizonyos tematikára kellett filmeckét készíteniük az alkotóknak, mint pl. Európa elrablása) tavaly már nem sikerült meghirdetni csak egy háromnapos „mikrofesztivált”, „instant filmélménnyel”.

Nem par excellence erdélyi fesztiválok ugyan, de globalizálódó korunkban egyre több nemzetközi vagy bukaresti filmes megmozdulásnak van már egyes erdélyi városokban „nyúlványa”. A Très Courts („nagyon rövid”) nevű francia fesztivál például 1991 óta létezik, és kifejezetten a nagyon rövid – háromperces vagy rövidebb – filmekért jött létre, s a világon többfelé tart szimultán módon vetítéseket. Érdekeség, hogy a romániai, magyarországi, szlovákiai és moldovai kiadások szervezéséért és a romániai versenyprogram összeállításáért egyaránt a kolozsvári Francia Intézet felel, immár 7. alkalommal, így aztán Kolozsvártól Aradig és Bsztercétől Brassóig Erdély-szerte lehet követni az XXS-filmek versenyét: évente több mint húsz városban mutathatják meg tehetségüket a hazai rövidfilmek. Hasonló kívülről jövő kezdeményezés eredménye az Anim’est is, amely egy nemzetközi animációs fesztivál,

és 2006 óta létezik Bukarestben. Alig egy évre volt szükség, s a fesztivál második, 2007-es kiadásától kezdve már Kolozsváron is követhető a program egy része, sőt most már Nagyváradon is megnézhető utólag a „best of”. A több helyszínrre való terjeszkedés, illetve utólagos válogatások bemutatása amúgy általános „tünetnek” is tekinthető, a legkisebttől a legnagyobbig szinte mindegyik fesztiválra jellemző. A már említett Astra is szervez dokfilmes karavánokat országszerte, de a TIFF is „expansionista” politikát folytat, amint a továbbiakban látni fogjuk.

A One World Film Festival is hasonlóképpen érkezett Erdélybe: az 1991-ben Prágából, Václav Havel védnökségével indult, UNESCO által is számon tartott emberi jogi fesztiválon olyan szekciók találhatóak, mint *Online forradalmak*, *Fiatalok és öregek jogai*, *Útlevelek*, *Munka és fizetés* stb. Tavaly szervezték meg ötödszörre Bukarestben, de 2011 óta Szebenben, Marosvásárhelyen, Brassóban, Temesváron, Csík-szeredában és Kolozsváron is követhető a program. Apropos emberi jogok: Kolozsvár egyik üdítő színfoltja a már lassan szintén felnőtt korúvá érő Gay-filmek Estéi (Serile Filmului Gay / SFG). A 2004 óta létező fesztivál kizárólag az LGBT (magyarul LMBT: leszbikusok, meleg, biszexuálisok és transzneműek) tematikával foglalkozik, s az egyetlen ilyen fesztivál az országban. Díjakat osztanak a legjobb filmeknek, a más-ság elfogadásával kapcsolatos rendezvényeket tartanak, és a többi fesztiválhoz hasonlóan az SFG-nek is van karavánja: az egyhetes program után útra indulnak, és bemutatják a filmeket máshol is országszerte.

Az eddig felsorolt fesztiválok szépek és jók a maguk nemében, de nemzetközi renoméra egyetlen erdélyi megmozdulás tett szert: a TIFF, azaz a Transilvania Nemzetközi Filmfesztivál. 2002-ben indult, és az első klasszikus értelemben vett nagyjátékfilmes versenyfesztivál az országban, az egyetlen, amely a FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films – Filmproducerek Nemzetközi Szövetsége) által akkreditált rendezvény,¹¹ immár 2011 februárja óta.

A fesztivál története klasszikus sikersztóri: pár lelkes fiatal (pontosabban a kolozsvári Tudor Giurgiu és a tulceai Mihai Chirilov) az akkor még Funar dominálta városban álmodott egy merészet, és levetített mintegy harminc filmet. A városvezetés és a szponzorok valamiért ráéreztek, hogy ez fontos vállalkozás, így aztán a TIFF évről évre terebélyesedett: egyre illusztrisabb külföldi vendégeket hívott meg, egyre több országból érkezett egyre több film, egyre feszesebb lett a szervezés, és egyre hangsúlyosabbak lettek a díjak. A legjobb ötlet talán az volt, hogy csak fiatal rendezők (első- vagy másodfilmesek) versenyezhetnek a Transilvania Tróféáért. Így aztán a TIFF már indulása óta a fiatalokra koncentrált – alkotóit és közönségét egyaránt tekintve –, és története összefonódott egy, az ország kereteiből azóta jócskán kilépett másik sikersztorival, az úgynevezett Román Újhullámmal.¹² A fesztiválon ugyanis nemzetközi jellege ellenére – vagy épp azért – minden évben két-három nap a román filmekről szól. Ezen a budapesti filmszemlének megfelelően kezdte pályafutását Cristi Puiu, Cristian Mungiu, Corneliu Porumboiu és a többi fiatal filmes, akik azóta megjárták a legrangosabb fesztiválokat, megnyerték a legértékesebb díjakat (*Aranypálma a 4 hónap, 3 hét, 2 napnak* stb.), és a nemzetközi közvélemény szép lassan – egyetlen tematikai-stilisztikai csoportba foglalva – újhullámként kezdte őket azonosítani.

A TIFF azonban nemcsak a román filmekről szól: minden évben fenntartanak egy napot a tízből a magyar filmeknek is, ami a gesztus értékén kívül is fontos tény: nemcsak a város magyar lakosságának szól a pár beavagolt magyar film (akiknek amúgy is van Filmtettfeszt és más vetítéssorozatuk), hanem éppen azoknak, akik amúgy nem látnának magyar filmet. Sok merész ötlet volt a TIFF-en annak tíz éve alatt, ezek közül egyesek beváltak (szabadtéri vetítések), mások kevésbé (autós mozi), mások pedig azt mutatják, hogy a fesztivál lassan olyan emblematisz részé lesz

a város kultúrájának, hogy akár egyenesen médiafranchise-nak is nevezhetjük: mára már van egész évben nyitott TIFF-ház, filmkaraván, amivel az egész országot járják, kihelyezett vetítések Szebenben és Bukarestben, évközben is szervezett vetítés-sorozatok, sőt egy új, másik nemzetközi versenyfesztivált is sikerült pár éve (2006 óta) a világra hozniuk a városban, a különálló, de sok szempontból a TIFF-re hajazó Comedy Clujt,¹³ aminek a koncepciója kicsit még mindig homályos (saját bevallásuk szerint vígjátékokat vetítenek és versenyeztetnek, ám ez a jelleg nem mindig érződik), de igyekeznek; s egészen friss vállalkozásuk a Berethalmon megrendezett horrorfilmes miniszemle, a Luna Plină (Telehold)¹⁴ is.

Marad a kérdés: mi történt a mozis kultúrával Erdélyben azóta? Köszöni szépen, időnként megvan, időnként meg nem. Noha a TIFF pár éve elkezdett a kolozsvári plázamozikban is vetíteni (nem is kis sikerrel), az év többi 355 napján a fesztivál kínálatához hasonló független, kísérleti, európai vagy egyszerűen csak művészfilmek még mindig nehezen találják meg közönségüket. Olyan filmekre, amelyeken a TIFF idején hatalmas sorok kígyóznak, év közben látszólag a kutya sem kíváncsi, és az egy hetet is alig tudják kihúzni a moziműsorban (így járt az idén Oscarra jelölt Michael Haneke-film, az *Amour* is). A látszólag ellentmondásos helyzetet csak úgy lehet magyarázni, hogy az embereket a fesztiválban is a fesztivál érdekli igazán, nem a filmek. A hangulat, a többi fesztiválozó, a verseny, a járulékos programok (alig van mára fesztivál zenei program, fotókiállítás vagy legalább egy workshop/masterclass nélkül): az, hogy részese lehet valami különlegesnek. A román újhullám tündököl a TIFF-en és a nagyvilágban, a mozipénztárnál viszont csúfosan alulmarad a hollywoodi eszképzizmus termékeivel vívott csatákban.¹⁵ Az alkotók pedig – legyenek azok „sapis” diákok vagy sokadik filmjüknél tartó újhullámosok – lassan, apránként tovább készítik filmjeiket, amiket ezek szerint csak fesztiválokon lehet igazán bemutatni. Hát ha ez kell, akkor szervezzünk nekik fesztivált!

■ JEGYZETEK

1. <http://www.astrafilm.ro/despre-aff.aspx>
2. <http://www.madisz.ro/hu/>
3. <http://www.filmnett.ro/cikk/2168/film-dok-dokumentumfilm-fesztival-sepsiszentgyorgy-2004-marcius-16-21>
4. <http://www.magyarhirnap.hu/hataron-tul/filmdok-dokumentumfilm-fesztival-csikszeredaban>
5. <http://www.filmnett.ro/cikk/1531/szenzor-magyar-roman-filmszemle-sepsiszentgyorgy>
6. <http://muuvi.wordpress.com/press/>
7. Regia Autonomă de Exploatare a Filmelor, azaz a régi rendszerből maradt román filmelosztó központ.
8. A Győzelem mozit egy kis független vállalkozás működtette tavalyelőttig.
9. <http://www.filmnett.ro/feszt>
10. http://metriongroup.ro/hun/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=5&lang=en
11. Nem árt pontosítani a terminológiát: a köztudatban elterjedt „A-kategóriás fesztivál” kifejezés téves. Az FIAPF által akkreditált fesztiválok (a mintegy negyven legfontosabb fesztivál) között nincs ilyen jellegű rangsorolás.
12. <http://www.filmnett.ro/cikk/1617/a-transilvania-nemzetkozi-filmfesztival-kulfoldi-szemmel>
13. <http://comedycluj.ro/festival/despre-festival/>
14. <http://lunaplinafestival.ro/>
15. <http://www.filmnett.ro/cikk/3279/arany-medve-6-34-pont>

BÍRÓ ÁRPÁD LEVENTE

EGY FESZTIVÁL

„Nincs fesztivál, nincs vetítés, nincs konferencia, nincs workshop, nincs iskola, nincs vetélkedő, nincs közönségtalálkozó, nincs fórumbeszélgetés, nincs, nincs, nincs.”

■ Úgy tűnik, Schilling Árpádnak¹ még sincs igaza akkor, amikor ezt a felsorolást zúdítja ránk; tudniillik jó pár éve már, hogy dívik a fesztiválszervező lát, legalábbis határon innen biztosan. Az ilyen-olyan találkozók, biennálék, kollokviumok szinte egymást érik; összeszámolhatjuk: csaknem egy tucat ilyen jellegű, magyar vonatkozású rendezvény létezik Erdélyben (s akkor még nem is vettük figyelembe azokat, amelyek programjában a magyar társulatok előadásai is helyet kapnak).

Adódik a kérdés: mi tart életben ennyi fesztivált az erdélyi magyar színházi térben?

Egy színházi fesztivál kihívást jelent mindenki számára. A szervezőknek azért, mert fel kell kutatniuk azokat az anyagi forrásokat, amelyek életre hívhatnak egy ilyen horderejű rendezvényt, a színeszeknek azért, mert a legjobbat kell nyújtaniuk a nézőknek, akik a maguk rendjén egy nem mindennapi ízléstornának vannak kitéve az impulzusok gyors egymásutániságában.

A színházak műsorpolitikája meghatározza az említett ingerek milyenségét is: a fesztivál az anyaintézmény arculati eleme, s mint nagyközönség elé tárt ars poetica keresi a megerősítést. „A romániai magyar színháziást régióként más-más motiváció élteti, így aztán stílusjegyeiben, gondolatosságában is a hely szelleméhez igazodik, esetenként belesimulva, máshol egyenesen provokálva környezetét”² – a fesztiválok ezen motivációk mentén alakítják ki sajátos profiljaikat, s válto-

...a fesztivál az anyaintézmény arculati eleme, s mint nagyközönség elé tárt ars poetica keresi a megerősítést.

zatos szemléletükben megpróbálják leképezni azt a sokféle elvárást, ízlést és tudást, amit a befogadók (művészek és laikusok egyaránt) magukkal hoznak a nagytermekbe (kistermekbe, stúdiókba, alternatív terekbe). Részben ez a célirányos, csoportokra és preferenciákra építő tevékenység az, ami ebben a szűk mozgástérben lehetővé teszi az együttélést.

Másrészt egy fesztivál a társulatok „morális énjének” folyamatos újratemtését biztosítja. Hónapok alkotómunkájának gyümölcsét egy a kipróbált tereptől távol eső környezetben színre vinni önellenőrzést jelent: vajon itt is működik-e mindaz, ami otthon?

Egy fesztivál tehát felhívás is: a járt utat a járatlanért igenis el kell hagyni; az ismeretlennel meg kell ismerkedni ahhoz, hogy lokálisan cselekedve globálisan is érvényes értékeket hozunk létre. A befogadókat is ki kell zökkenteni az ismerős arcok alkotta kényelmi zónából; egy fesztivál tehát átveszi az egykori turnék, tájolások szerepét: ellenszerévé válik az unalomnak.

A különböző profilú fesztiválok lajstromát kezdjük a diákszínjátszó csoportok találkozójával, melyek között megemlíthetjük az Országos Diákszínjátszó Fesztivált (ODIF – egy nagyobb kihagyást követően a nagyváradi Ady Endre Líceum kívánja újra életre kelteni a nagy múltú rendezvényt), valamint a Szilágycsehben évente megrendezésre kerülő Partiumi Diákszínjátszó Fesztivált. Egyedi igényeket elégít ki az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet unitárius színjátszó találkozója, illetve a Kolozsvári és Királyhágómelléki Református Ifjak Színjátszó Találkozója.

A hivatásos társulatok eseményeinek sorát a Nemzetiségi Színházi Kollokvium nyitotta, a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház saját, két évente megrendezésre kerülő multikulturális eseménye. A legnagyobb múlttal rendelkező fesztivál 1978 óta, rövidebb-hosszabb megszakításokkal, ámde 2001 óta két évente kerül megrendezésre, alapkoncepciója, hogy „találkozási lehetőséget biztosítson a kisebbségi nemzetiségek színházainak”.³ Mint ilyen két évente vendégül látja a magyar társulatok mellett az ország német és zsidó társulatait is.

A Hargita megyei település nem marad egyik évben sem színházhoz kötődő esemény nélkül, a *dance.movement.theater* jellegét tekintve egyedülálló, hiszen mozgásszínházi áttekintést ígér, úgy, hogy közben „a tudvalevőleg kevés pénzü színház mindig elhozza Pintér Bélát és társulatát, Borszik Yvette-et, és még arra is jó szimata van, hogy a nálunkfelé alig ismert Szabó Réka és társulata is helyet kapjon repertoárjában”.⁴ A mozgásszínházhoz kapcsolódóan meg kell említenünk az Erdélyi Hivatásos Táncegyüttesek Találkozóját is: a néptáncegyüttesek seregszemléje azért kaphat helyet felsorolásunkban, mert a legutóbbi, nagyváradi EHTET konklúziója szerint „a néptánc elszínházasodott, illetve a színház elnéptáncosodott”,⁵ azaz az egyszerű táncbemutatók dramaturgiai dimenzióval bővültek.

Az Interetnikai Színházi Fesztivál szerkezetét tekintve hasonlít a kollokviumra, jelentős különbség azonban, hogy vándorfesztivál jellegénél fogva minden második évben változik a helyszíne. A Zsehránszky István által kezdeményezett sorozat legutóbb Nagyváradon került megszervezésre, ahol húsz előadást láttak vendégül. A versenyprogram keretében a legjobb fő- és mellékszereplőknek, díszletnek, rendezésnek, illetve előadásnak járó jutalmakat osztották ki. A 2012-es IFESZT különlegessége, hogy a reklámkampány előkészületeibe a Partiumi Keresztény Egyetem grafika szakos diákjait is bevonták, így változatos és ötletes spotok, landmarkok, plakátok készültek az alkalomra.

Szintén erős arculattal van jelen a palettán a Temesvári Eurorégiós Színházi Találkozó (TESZT) is, melynek felvállalt feladata „a Bánság multikulturális jellegének hangsúlyozása és a régió színházai közötti kapcsolat megerősítése”.⁶ A helyi román, német és természetesen magyar társulatok mellett „hajazárnak” a vajdasági, vala-

mint az olyan budapesti trüppök is „tesztelni”, amelyek szoros kapcsolatot ápolnak a Csiky Gergely Színházzal. Az egyhetes eseménybe szépen beleágyazza magát az évösszegző minivad is, így az összesereglett szakemberek napirendre kerülnek a társulat éves munkájával.

A kortárs szellemiségű megmozdulások sorában kiemelkedő szerep jut Székelyudvarhelynek és a Tomcsa Sándor Színháznak; itt évente megrendezésre kerül a dráMa Kortárs Színházi Találkozó, mely hiánypótló, kortárs művekre összpontosító szerepével vívta ki létjogosultságát.

A Szatmárnémeti Északi Színház a *Sorompók nélkül* összművészeti fesztivállal, míg Nagyvárad a Színművészeti Egyetem és Főiskolák Nemzetközi SPOT-fesztiváljával képviseli magát a rangos események házigazdáinak sorában.

A házigazda város ilyenkor a világ közepe lesz, a forgatagban pedig az egyszerű büfé, (rom)kocsma vagy akár egy termálfürdő is fesztiválközponttá minősülhet át. Meghatározott időre nem csupán egy intézmény, nem csupán a néző és a pillanat művészetének találkozása, hanem egy egész közösség kerül megünneplésre. Egy fesztivál sikere a házigazda város sikere is egyben, ezért olyan nagy öröm, hogy Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy színházi fesztiváljai országos és nemzetközi szakmai elismerést vívtak ki maguknak. A Harag György Emléknapokból lett Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztivál, illetve a Reflex az európai (és nem csak) kortárs színház keresztmetszetét kínálja; egy olyan széles látókört, panorámát, amelybe szervesen illeszkedik Erdély két ilyen jellegű vezető intézményének hitvallása, műsorpolitikája.⁷

Az Interferenciák mindig egy téma köré szerveződik. A 2012-es kiadás a *Hangok párbeszéde* címet kapta, a világ legkülönbözőbb pontjából idesereglett trüppök tehát olyan előadásokat hoztak el, amelyekben hangsúlyos szerepet kapott a zene, a zeneiség.

A Tamási Áron Színház hatvanadik évfordulóján indított biennále a térség színjátzásának irány(zat)ait vizsgálja, egybegyűjtve Románia, Magyarország, Csehország, Lengyelország és legutóbb Németország színházi termésének legjavát.

A kitekintés rálátást ígér: egymás megismerését és megértését, a legkisebb közös többszörös, azaz a problémákra adott válaszlehetőségek alapján álló értékrend folytonos revízióját, végeredményben a befogadás érzékenyebbé, árnyaltabbá válását teszi elérhetővé. Következésképpen egy fesztivál hús-vér *social network*.

Egy fesztivál rangot ad a szervező intézménynek, sőt mi több: infrastrukturális beruházásokat jelenthet. Sepsiszentgyörgyön stúdiótermet avattak, Kolozsváron felújították a büfét, Nagyváradon pedig a fordítóberendezés beszerzése jelentett fontos és maradandó fejlesztést.

Közhelyesnek hangozhat, de egy fesztivál nem marad visszhang nélkül a helyi közösségekben: nyomot hagy maga után (az Interferenciák alkalmával például egy emléktáblát a 220 éves kolozsvári magyar színjátzást ünnepelve), jelet, hogy: „Nem szabad hátrálpni. Ha az ember elindul felfelé a lépcsőn, a legnagyobb butaság visszalépni egyet. Ugyanazt a lépcsőt kétszer meglépni nagyon nehéz.”⁸

Egy fesztivál esetében mindig van hova fejlődni – és most nem elsősorban a megvalósításra, a gyakorlati komponensre gondolok: az egymással történő kommunikáció irányvonalakat adhat a Merre tovább? tekintetében is. A talán önmagát is túlnövő Interferenciák és Reflex például egyedülálló módon helyezi nemzetközi kontextusba az összmagyarság színpadi helyzetét, s így „a fesztiválnak [...] az a hozadéka, hogy a társulat könnyedén tud új nyelveket beszélni”.⁹ A közönség dinamikája is ezt az ütemet követi, a folyamatot Bocsárdi László így írja körül: „A fesztivál két kiadása után számomra egyértelműnek tűnik, hogy a színházunk iránti bizalom messze nagyobb lett, mint azelőtt. Ma a sepsiszentgyörgyi színházat látogató réteg ízlése,

nyitottsága messze maga mögött hagyja egy sor sokkal nagyobb, szintén színházzal rendelkező város színházi közönségének az ízlését. Az itteni fiatalság vonzódása a művészethez jó ideje példaértékű.”¹⁰

A fesztiválokban rejlő progresszió lehetőségeit felismerve a nemrég újjászületett nagyváradi Szigligeti Színház a fesztiváloknak ajánlotta jelenlegi évadát. Ennek motója (Fesztivál az egész!) mintegy előre jelzi a törekvést, hogy a befogadott vándorrendezvények (EHTET, IFESZT) sorát saját szervezésű fesztiválokkal kívánják kiegészíteni. A nagy lélegzetvételű tervek egyaránt érintik az intézmény égisze alá tartozó Szigligeti Társulatot, Nagyvárad Táncegyüttest, Liliput Bábtársulatot, illetve ezek célközönségeit. Míg idén tavasszal a Holnapután összművészeti fesztivállal a helyi értékeket kívánják homloktérbe állítani, addig szeptemberben hiánypótló és szándéka szerint hagyományteremtő bábostalálkozóra hívják a romániai magyar bábtársulatokat.¹¹ (Ennek előzményeként meg kell említenünk az egykori kolozsvári Romániai Magyar Bábostalálkozót, valamint a három kiadást megért Cimborák Erdélyi Magyar Bábostalálkozót).

A (jobb esetben) teltházas előadásokat majd minden esetben úgynevezett off-programok kísérik: a workshopok, könyvbemutatók, vetítések, szakmai fórumok és közönségtalálkozók mellett az úgynevezett fesztiválblogokat is érdeklődés övezi. A fesztiválok egyéni sajtóorgánumaiban bemutatkozási lehetőséget kapnak a pályakezdő újságírók, kritikusok.

Egy fesztivál személyes élmény: „Bármennyire is jó a könyvészetünk, nem pótolja ezt az élő és sűrített élményt azzal a világgal, ahol a hivatásom és az életem képelem el.”¹² A közösségi terekben megtörténő szakmai és kevésbé szakmai beszélgetések révén a seregszemlék a hazavihető élmények dimenziójával bővülnek; „a fesztiválok hitet adtak abban, hogy van értelme annak, amit csinálók.”¹³

Kevés olyan erdélyi színház van, amely ne tudna magánékn egy fesztivált, vagy ne szervezett volna valaha meg egyet – páratlan gyakorlaterep ez a mi színházaink számára, hiszen a már meglévő nézőbázis megmozgatása mellett a külső, illetve a „többségi szemek” bevonásával lehetővé válik kitérni a nemzetiségi alapon működő intézmény megbélyegzettségéből, hisz ahogyan az IFESZT fórumain elhangzott: „igazi kisebbségi színháznak azok tekinthetők, amelyek teljesen elzárkózva élnek a szakma többi részétől, amelyek nem kommunikálnak a kritikusokkal, a hasonló intézményekkel, de a szélesebb (országos) közönséggel sem”.¹⁴

A fentiek tükrében elmondhatjuk: egy fesztivál – per definitionem – a szűkszerű szellemi-kulturális körforgás motorja, a rendszeres önkritika, az alkotói megújulás lehetőségének, valamint a (köz)ízlés felmérésének és formálásának rendhagyó műfaja, melyet a közönség igénye, kulturális éhsége munkál ki és tart életben.

■ JEGYZETEK:

- Schilling Árpád: *Egy szabadulóművész feljegyzései*. Krétakör, Bp., 2007. 14–15.
- Simon Judit: *A színház közönséget, a közönség színházat nyert – interjú Szabó K. Istvánnal, a váradi Szigligeti Színház művészeti igazgatójával*. Várad 2012. 12. sz. 7–9.
- A kollokvium története*. <http://www.figura.ro/fesztivaljainkfesztivaljaink/kollokviumkollokviumkollokvium/nemzetisegi-szinhazi-kollokvium-2011/a-kollokvium-tortenete>
- Zsigmond Andrea et al.: *Mi kritika még?* Korunk – Komp-Press, Kvár, 2012. 71–75.
- Bíró Árpád Levente: *Ihajcsuhaj*. <http://multikult.transindex.ro/?cikk=18553>
- A temesvári Csiky Gergely Színház sajtóközleménye a TESZT 2012-ről.
- „A romániai magyar színház országos tükröképét két intézmény határozza meg: a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház, egyszerűen azért, mert a kritikusok ezeket ismerik a legjobban, s mert az esztétika, amelynek alapján alkotnak, egybeesik a román színház fő irányvonaláival és a kritikusok elvárásaival. És azért, mert ezek a színházak érdekelték abban, hogy a román kritikában is megjelenjenek.” (Tompá Andrea: *Az ismert(?) szomszéd*. Beszélgetés Marian Popescuval és Iulia Popovici-csal a romániai magyar színházakról. Játéktér 2012. ősz-tél. 12–16.)

8. Bíró Árpád Levente: *Sok hűhó, de miért?* Dimény Leventét, a Szigligeti Színház színészét kérdeztük. <http://ifeszt2012.blogspot.ro/2012/11/sok-huho-de-miert.html>
9. Kelemen Kinga: *Párhuzamos fesztiválrajzok*. Interjú Alice Georgescuval, Bocsárdi Lászlóval és Tompa Gáborral. *Játéktér* 2012. ősz-tél. 4–11.
10. Uo.
11. Az információkat Czvikker Katalin, a nagyváradai Szigligeti Színház menedzserigazgatója bocsátotta rendelkezésemre.
12. Kiss Melinda, elsőéves teatrológussal beszélgettem arról, hogy számára mit jelent részt venni egy színházi fesztiválon.
13. Uo.
14. Bíró Árpád Levente: *Több(ségi) szemmel*. *Várad* 2012. 12. sz. 30.

KÁDÁR MAGOR

ARCULATÉPÍTÉS A VÁROSMÁRKÁZÁSBAN

Erdélyi városok márkázásának tapasztalatai

A településmárkázás lényege a városnak egy olyan egyedi pozíciót találni, amelyik az adottságaiból fakad, és egyediesíti, felismerhetővé és megkülönböztethetővé teszi más településekkel szemben.

Arculat- és márkatípusok

■ A márka egy szimbólumokra építő rendszer, amit azért hoznak létre, hogy egy termékhez, szolgáltatáshoz (esetenként szervezethez, személyhez, városhoz vagy régióhoz) a célcsoporthoz tartozók érzéseket, elképzeléseket, gondolatokat társítson.¹ Az arculatépítés és a márkázás alanyát tekintve a hagyományos felosztásból ismert² termék- és szolgáltatás csoportja kiegészül személyekkel, szervezetekkel, de elvontabb értékekkel vagy a rengeteg összetevőjű város- vagy országmárkázással is. Az arculatépítés alanyai többfélék lehetnek, mindegyik eltérő sajátosságokkal rendelkezik, így sajátos munkát igényel.³

1) *Termékek és szolgáltatások* (gazdasági produktumok). Egyedi termékek, termékcsoportok, szolgáltatástípusok vagy szolgáltatáscsomagok, teljesítmények és rendszerek tartoznak ebbe a csoportba. A termékmárkázás előnye, hogy kézzelfogható, tárgyi dolgokról van szó, vagy egy valós, létező dolognak a lenyomatáról, ezeket az arculatépítők tetszés szerint felruházhatják tulajdonságokkal, eltérően a személyimáztól, melynek alanya van ugyan, de személyisége nagyban meghatározza a pozicionálást.

2) *Szervezetek*. Elsősorban cégek, de ide tartoznak a civilszervezetek, közintézmények és az egyház is, illetve azok alcsoportjai vagy sajátos szerveződési formái (pl. pártok). Az összképet elsősorban objektív tényezők befolyásolják, mint például a szervezet filozófiája, alaptevékenysége, műszaki-tudományos potenciálja, kultúrája, struktúrája és a hierarchiája, vezetési stílusa, a tagok magatar-

tása, márkapolitikája, kommunikációs politikája. Ezek tudatos kezelésével hosszú távon is alakítható egy szervezet arculata, márkázhatóvá tehető.

3) *Személyek*. A politikai marketing fő tevékenysége, de fontos szerepet játszik a szervezeti márkázásban, sőt az országmárkázásban is. Az arculatépítés három tényezőt tart szem előtt: a szavakat, tetteket és fizikai jelenlétet. Az arculatépítés a személyek egyéniségéből indul ki, majd a tervezett arculaton, továbbított arculaton és fel-fogott arculaton keresztül jut el a kívánt imázs eléréséig.⁴ A személyek márkázási folyamata leggyakrabban a klasszikus termékmárkázásból ismert pozicionálási tevékenységeket követi.⁵

4) *Programok és rendezvények*. A megkülönböztetés kényszere hívja életre a sajátos arculatot, amely a személyes kapcsolatok által elkezd feltelni insighttal. Gyakran eszközként használatosak egy település vagy régió, esetenként egy szellemiség vagy ideológia kifejezéséhez (fesztiválok, zárandoklatok), de megerősödve túlnőhetik az eredeti keretet, és maguk fogják a települést márkázni. Jó példák erre a sportbajnokságok, olimpiák, nagy filmfesztiválok vagy zárandoklatok.⁶

5) *Jegyzett márkák* (védjegyek, trade mark). A márkák gyakran külön arculatépítést kérnek, fejlődési folyamatukat át- és újrapozicionálások jellemezhetik. Bár hátrányként fogható fel a kézzelfogható tárgy vagy a látható székhely és személy hiánya, ebben rejlik erősségük is. Az értékvállalásuk sokkal tágabb lehet, gyorsabban kialakítható az egyedi márkakép, ugyanakkor többet ad a terméknek, mint a saját márkaképe, a fogyasztók számára magasabb hozzáadott értéket képvisel.

6) *Települések, régiók, országok*. Az arculatépítés talán legfiatalabb ága, mely a spontán kialakult arculatok átformálásából, majd az újrapozicionálásából áll. Adottak a sajátosságok, melyeket kiegészíthetnek új, kialakított társított értékek. Feladata a negatív kép, előítéletek javítása, illetve a sajátosságok mentén a piaci viszonyok között új arculat, sőt identitás kiépítése.

Az arculatok alanyai gyakran hatnak egymásra is. Elképzelhetetlen a település, régió- vagy országmárkázás a népcsoport és annak kiemelkedő személyiségei nélkül, ugyanakkor jelentős szerepe van a nemzeti márkáknak, szervezeteknek (beleértve a mindenkori kormányt is) és a nagy rendezvényeket, zárandokhelyeket. Ugyanígy a városok márkázásában a sajátos márkaértékek mellett szerepet kapnak a város híres szülöttei, a jelenlegi vezetés személyiségei és szervezetei, jegyzett márkái és sajátos eseményei.

Miért fontos a városmárkázás?

■ A településmárkázás lényege a városnak egy olyan egyedi pozíciót találni, amelyik az adottságaiból fakad, és egyediesíti, felismerhetővé és megkülönböztethetővé teszi más településekkel szemben. Figyelembe véve az általános érveket és az erdélyi sajátos helyzetet, a következő szempontokat lehet kiemelni a városmárkázással (city-branding) kapcsolatosan:

1) Regionális pozicionálás: egyedi helyet biztosít a térség többi városa között.

2) Kiemel más városok közül: a kül- vagy belföldi idelátogató ennek alapján ismeri fel, a befektető számára egyértelműek lesznek a vonzó tényezők.

3) Otthonérzés: a lakosok érzik a különbséget, meg tudják fogalmazni, miért büszkéek egyedi városukra. Fokozza a jobb közérzetet, nő a komfortérzés, közvetve elősegíti a hazatelepődést és a vállalkozó kedvet.

4) Értékfogalás: megfogalmaz és magáénak vall, esetenként kisajátít értékeket, ezt fel tudja mutatni, tudatosítja (identitásalkotó tényezővé válik).

Mindehhez az első feladat a márkaértékek megfogalmazása és a pozicionálás. A pozicionálás által a célcsoport tudatában megkülönböztetett helyet kap, kiemelkedik

a többi város közül. Kerülhet versenyhelyzetbe más hasonló városokhoz viszonyítva, vagy lehet egy teljesen új kategória első tagja, ezáltal lefoglal egy értéket, a többi várost hátrányos helyzetbe hozva.

A márkázás és kommunikáció szintjei

■ Az egyik legfontosabb kérdés az arculatépítésben, hogy a város nevét kinek joga és szerepe építeni, illetve ki a felelős az eredményekért, és kin lehet számon kérni az esetleges kudarcokat. Közvetlenebb megközelítésben, kinek a nevét veszi szájára az autós, ha kátyúba fut, vagy kit éltet az ingyenes és minőségi szórakozási lehetőségért egy fesztivál közönsége. A teljes arculathoz több személy és intézmény is hozzájárul, a közintézményektől a gazdasági vállalkozásokon keresztül a civilszervezetekig, a lazán szerveződő csoportoktól kezdve a település számára meghatározó egyénektől, akik képviselhetnek intézményt, vagy lehetnek intézményektől független személyek. A kezdeményezés lehet például egyházi vagy civil kezdeményezés, de a hivatalos fejlesztési stratégiák kidolgozására és elfogadására jogosult szervezet a városi tanács, lebonyolítója pedig a polgármesteri hivatal.

Városmárkázásnál nehéz és nem célszerű elválasztani a márkázási folyamat mozgatóját, a polgármesteri hivatalt és a városi tanácsot. A hivatalok általában személyhez kötődnek, ezért a márkázási terv háromszintű lesz:

1) A település, amelynek felelős intézménye a polgármesteri hivatal és a városi tanács (a továbbiakban egységesen csak a polgármesteri hivatal kifejezést alkalmazzuk).

2) A polgármesteri hivatal, amely nem választható el a polgármester személyétől (esetleg a tanácsban helyet foglaló pártoktól).

3) A polgármester, aki márkanagykövet lesz, megjeleníti a városmárkát, egyértelműen „arca lesz” a városnak, megszemélyesíti azt.

A márkázás akkor kezdhető el, ha az intézmények és a döntéshozásban részt vevő személyek egyetértenek a márkázás szükségességében, és akkor lehet sikeresen kivitelezni, ha a város, az intézmények és a személyek imázsa összhangban van egymással, egyik erősíti a másikat.

A márkázás mindegyik szintjén lehet további arculatokat találni. Főleg megyeszékhelyek esetében, intézményi szinten megjelenik a megyei tanács, melynek arca lesz a megyei tanács elnöke, vagy egy-egy sajátos intézménye a településnek, amely esetenként nem tartozik az állami közigazgatás alá (műemléképületek, múzeumok és azok adminisztrációja vagy éppen a sürgősségi szolgálat). Mindegyik intézményt a lakosság igyekszik egy-egy személyhez kötni, jobban azonosítható és kedvelhető a kézzelfoghatóbb, emberibb arc.⁷

Kézdivásárhelyi esettanulmány

Kommunikációs környezet

■ A márkázás alapja a város márkapilléreinek meghatározása és a közös értékrend kialakítása. Az előzetes felmérések és a márkázási terv elkészítése során felvázolt értékek visszaköszönnek majd a tevékenységekben, a hivatal kommunikációjában és a vizuális identitásban.⁸ Ennek mentén fogalmazható meg a kommunikáció tengelye, amely egy olyan érték, szempont vagy elgondolás, amelyre felépül a teljes kommunikáció a lakossággal, tágabb értelemben a teljes külső és belső célcsoporttal. Kézdivásárhely esetében az első javasolt tengely a lassú változás tudatosítása, ami a takarékos kommunikáció állandó eleme. Ez jelzi, hogy zajlik egy fejlesztési folyamat, melynek eredményei láthatók már különböző területeken.⁹

Létre lehet hozni olyan központi üzeneteket, melyek a közös azonosság és büszkeség alapját képezhetik. Egyetértéssel fogadva őket ezek egyben identitásformáló tényezőkké válnak. Ez vonatkozhat:

- a helyhez való kötődésre: „mi, kézdivásárhelyiek”;
- a természeti vagy létrehozott sajátosságokra: udvarterek, Őszi Sokadalom;
- a polgármesterre mint képviselőre: „ilyen másnak nincs”, „ügyes ember”.

A márkázási és kommunikációs szinteknek megfelelően a kommunikáció ez esetben is háromszintű. A márkázás szintjeinek megfelelően a várossal kapcsolatos hivatalos kommunikációt a polgármesteri hivatal látja el, a hivatal képviselője a média és a nyilvánosság előtt a polgármester. Javasolt, hogy a polgármester, a hivatal és a város arculata egymásba integrálódjanak, így a város vezetése és a fejlődésért vagy annak hiányáért felelős személy a polgármester lesz. Mivel a médiakörnyezet nem túl tág, illetve a városban a személyes kapcsolatok szintjére lehet vinni a kapcsolatokat, a polgármester személye lesz az intézmény és így a város arca (márkaképviselő). Sajtószóvivő nem szükséges, a helyettesítés alkalm- és helyzetfüggő:

- a) helyettesítéskor, hivatali ügyekben az alpolgármester;
- b) intenzív kommunikációt igénylő helyzetekben a program vagy helyzet felelőse, pl. fesztiválok esetében a városimázs iroda vezetője;
- c) szakmai helyzetben, esetleg krízishelyzetben a megfelelő szolgáltató intézmények vezetői.

A helyettesítő arcok szórtak, jelenlétük nem elégséges egy második vagy harmadik arc kiépítéséhez. Az állandó elem a polgármester arca, egyrészt mert a csepegtető kommunikáció nem biztosítana elég intenzitást, másrészt mert elvárt, hogy „a polgármester mindenről tudjon és mindenhez értsen”, ahogy a lakossági felmérések összegzéséből kitétnik.

A kommunikáció irányának és szempontjainak előre meghatározottnak kell lenniük, ezekhez alkalmazkodik a tartalom. Az általános üzenet mindig a kommunikáció tengelyéhez és a meghatározott kommunikációs stílushoz és üzenetekhez alkalmazkodik.

Vizuális azonosítók kezelése

■ Az arculattervezés és vizuális identitás kialakítása is a lassú, egyeztetéses, folyamatos kommunikáció elvét követi. A teljes vizuális identitás kialakításához hozzátartozik a személyek és intézmények listája, akik új vizuális azonosítókat kapnak, integrálódnak vagy kapcsolódnak egy nagyobb arculati tervhez.

Az arculatépítés során több kérdésre kell válaszolni.

1) A kommunikációs és márkázási szintek, illetve azok prioritása. Az említett szinteket figyelembe véve Kézdivásárhely arculata a város – polgármesteri hivatal – polgármester szinten fog kiépülni.

2) Az intézmények és események közötti viszony, amelyet a vizuális résznek is tükröznie kell. Ehhez több javaslatot, integráló és elkülönítő forogatókönyvet lehet kidolgozni.

3) A feladatok delegálása az arculatépítés során. Teljes márkamenedzsment esetén ezt külső szervezet vagy a koordináló intézmény által létrehozott kommunikációs vagy arculati iroda végzi. Kézdivásárhely esetében a folyamatos tevékenységek, arculatépítési munkák, rendezvények, vizuális hordozók alkalmazása a városimázs iroda hatáskörébe tartozik. Ugyanide tartoznak az arculatépítési és márkázási feladatok; az iroda a városvezetésnek alárendelt, az iroda vezetője konzultál a márkázásért és a vizuális identitásért felelős külső szakértővel.

Az *alintézmények arculatának kialakítása* az intézmények bevonásával, folyamatos egyeztetés mellett történik. Ennek javasolt folyamata:

- 1) keretkialakítás a dizájner által (elvek, értékek, tervek);
- 2) információgyűjtés: intézményi sajátosságok, jövőterv, jelenlegi arculat és kommunikáció, egyedi elemek;
- 3) értékmegfogalmazás, vizuális kifejezés (pl. logóterv);
- 4) egyeztetés az intézményekkel a polgármesteri hivatal és a dizájner részéről;
- 5) vizuális azonosítók kidolgozása és adaptálása, bemutatása, véglegesítése;
- 6) megjelenítés, hordozókon való feltüntetés.

Az *üzenet-, szimbólum- és címerhasználatra* vonatkozóan javasoljuk a visszafogott, letisztult szimbólumhasználatot. Mivel az egyik cél Kézdivásárhely, a polgármesteri hivatal és a polgármester személyének az összekapcsolása, ez egységes kommunikációt, szimbólumhasználatot feltételez. Ennek érdekében a szempontok a következők:

- az üzenetek és szimbólumok tisztítása, egyszerűsítése, hogy könnyen el lehessen juttatni a célcsoportokhoz, és könnyen befogadhatók legyenek;
- egységes, állandó jellegű és következetes üzenetek és szimbólumhasználat;
- a meglévő, használatban levő szimbólumokat, amilyen mértékben lehet, át kell emelni, új tartalommal feltölteni (pl. a város címere, Gábor Áronos hivatali logó).

A terhelés és a kommunikációs zaj elkerüléséért javasoljuk a *takarékos vizuális kommunikációt*. A város címere használatos a hivatalos kommunikációban, illetve használatos az intézmények számára kialakított logó vagy logókészlet. Ezt kiegészítik még az alintézmények és rendezvények logói, amennyiben szükségesek. A városnak vagy az éves rendezvényeknek (pl. Gábor Áron-év) nem alkotunk külön vizuális azonosítót, mert egyrészt elfedik a meglévőket, másrészt akkora logóinflációt eredményeznek, amelyben nem lesznek egymástól megkülönböztethetők, így nem fogják kifejezni a mögöttes eseményt vagy tartalmat.

A *szimbólumhasználat* több viszonyban képzelhető el, megőrizve, esetleg csak felhasználva és beépítve az eddigi elemeket. Jelenleg szimbólumértékű Gábor Áron, aki mint a város egyik sajátos, egvediesítő személyisége a márkázási stratégiában is szerepet kap. A jelenlegi vizuális hordozókon megjelenik az ágyú címerem is, így mellőzni nem lehet és nem is szükséges. Fontos viszont a helyének megtalálása, a folyamatosság fenntartása mellett átalakítása, további értékkel való feltöltése.

1) *Szimbólumcsere*. A polgármesteri hivatal a város hivatalos címerét használja, pár éven belül eltűnik a hordozókról, és nem lesz elvárt a közösségen belül sem. Kieépíthető egy új elem és vizuális identitás, más központi elemmel, amelyet alkalmazni lehet más közintézmények, rendezvények, programok alkalmával. Egyetlen kötelező elem a hivatalos címer marad, ez használatos a polgármesteri hivatal informális és hivatalos kommunikációjában.

2) *Szimbólum tisztítása*. A hivatalos intézményi kommunikáció a címert használja, az informális kommunikációban egy letisztított Gábor Áron-motívumot. A két elem azonban vizuálisan nagyon különböző, szétválnak. Erre megoldást jelenthet, ha van egy általános keret egy ismétlődő elemmel, amely azonos minden intézménynél, emellett megjelennek a sajátos intézményi elemek is. Így pl. a Művelődési Ház logója a Vigadó homlokzatát használja a megadott keretben, a polgármesteri hivatal ugyanolyan keretben Gábor Áront és így tovább. Megmarad Gábor Áron eleme, csökkentett jelenléttel, de így más intézmények és rendezvények is a polgármesteri hivatalhoz köthetők. Ide szükség szerint beilleszthető a városimázs iroda is, külön logóval, standard keretben.

3) *Szimbólum kiemelése*. A polgármesteri hivatal arculati eleme Gábor Áron marad, minden ennek rendelődik alá. Az alintézményeknek nem lesz külön vizuális

azonosítójuk, elég feltüntetni a nevüket az általános logó alá. Emellett szól az az érv is, hogy a 2013 elején kimenő, turisztikai projektbe foglalt anyagokon is ez az elem található.

A szimbólumhasználat keretei közül a második variánst javasoljuk, amely megőrzi ezt a kulcsfontosságú elemet, és azt a polgármesteri hivatalhoz köti. Emellett kidolgozható egy egységes keret, amely egységes arculatot épít a városnak, és az intézményhez köti a közintézményeket és rendezvényeket.

A város címerének kiemelt szerepe van a vizuális kommunikációban. Ezért szükséges a heraldikai leírásnak megfelelően ellenőrzése, tisztítása (korrigálás, egyszerűsítés, digitalizálás) és a grafikai adaptációk (fekete-fehér, dombornyomás stb.) elkészítése. A város címerének a hivatalos intézményi kommunikációban van szerepe, a polgármesteri hivatal és a városi tanács használja azonosító elemként. A heraldikai leírást, címervariánsokat és a grafikai adaptációkat a márkázási tervhez kapcsolt arculati terv tartalmazza.¹⁰

■ JEGYZETEK

1. Matthew Healey *Mi az a branding?* (Scolar Kiadó, Bp., 2009) című kötete nyomán.
2. Szeles Péter (szerk.): *Nagy PR-könyv*. Management Kiadó, Bp., 2001. 4/3. fejezet: *Az imázs fajtái*.
3. Kádár Magor: *Ország-, régió- és településmárkázás* (Egyetemi jegyzet, BBTE Kolozsvár, Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám Intézet, 2013) nyomán.
4. Kádár Magor: *A média mint partner. Gyakorlati kézikönyv a médiával való kapcsolattartás módszereiről*. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2007. 4. fejezet: *Nyilvános megjelenések*.
5. Bruce I. Newman: *Politikai marketing mint kampánystratégia*. Bagolyvár Könyvkiadó, Bp., 2000. II/5. fejezet: *A jelölt pozicionálása*.
6. Erdélyben a legerősebb fesztiválbrand a kolozsvári TIFF, amely önmagában márkázza a várost, de megemlíthető a marosvásárhelyi, majd 2013-tól Kolozsvárra költöző Felsősziget Fesztivál vagy a szebeni Astra Film Festival is.
7. Erdélyben az intézmények és főleg a közintézmények sajátos percepciója érvényesül. A nyugati államokban, így a monarchia örökségeként az intézmények működő, önálló egységek, amelyek a funkciókat betöltő személyektől függetlenül ellátják szerepüket. Erre rátevéődik a keleti, balkáni vagy szultáni intézményrendszer-szemlélet, mely a mindenkori vezető személyétől függ, hatékonysága nem a szabályokban és procedúrákban rejlik, hanem a vezetői koordinációban, ún. „kézi vezérlésű” intézmény.
8. Lásd Kádár Magor (szerk.): *Kézdivásárhely márkázási stratégiája*. Munkafüzet. 2012.
9. Lásd *Kézdivásárhely kommunikációs stratégiája*. In: *Kézdivásárhely márkázási stratégiája*. 2012.
10. Lásd Grubisics Csaga (szerk.): *Kézdivásárhely arculati terve*. Munkafüzet. 2013.

FARKAS ANDRÁS

AMIKOR KOLOZSVÁR NEM ALSZIK

Beszélgetés az Európa Ifjúsági Fővárosa 2015
projektről a program koordinátorával

...az a célunk, hogy minél több fiatalnak (akár romániai, akár külföldi) építsük be a mentális térképébe azt, hogy hol van Kolozsvár, mit jelent Kolozsvár, hogy ez egy fiatalbarát hely, ahová bármikor érdemes visszatérni.

■ *Balázs Imre József: Hogy ne rögtön a Kolozsvár 2015 – Európa Ifjúsági Fővárosa programmal kezdjem, azt kérdezném, mivel foglalkozik Farkas András és a PONT Csoport, amikor nem Ifjúsági Főváros-projektet koordinál?*

Farkas András: A PONT Csoport 2001-ben jött létre, amikor egy pályázatfigyelőt kezdtünk működtetni. Fiatal szakértői csapatról van szó, amelyik leginkább helyi és regionális fejlesztésekkel foglalkozik. Ennek a pályázatírás és a pályázati tanácsadás is egyik fontos része, de mi úgy tartjuk, hogy a pályázat sohasem önmagában véve cél, hanem valamilyen társadalmi-gazdasági projekt elérését szolgálja, épp ezért nem csupán az fontos, hogy egy pályázatot hogyan lehet megírni, hanem sokkal inkább az, hogy egy szervezet (vállalkozás, közigazgatási intézmény, civilszervezet) hogyan gondolkodik a saját céljai eléréséről. Nagyon sok esetben azzal van gond, hogy hiányzik a tudatos tervezés, hiányzik egyfajta jövőkép megálmodása, amelyik meghatározhatja egy irányt a szervezet számára. Éppen ezért arra is koncentrálnunk, hogy a projektmenedzsment szempontokat megismertessük, és a célok meghatározását, az adott helyzetek felmérését is segítsünk elvégezni azok számára, akikkel együtt dolgozunk.

A PONT Csoport részben üzleti vállalkozás is (PONT Consulting néven), de nem csak üzleti jellege van, és ezt abból a megfontolásból építettük fel így, mert rájöttünk, hogy nekünk magunknak is vannak olyan elképzeléseink, amelyeket a helyi és regionális fejlesztések apropóján meg szeretnénk valósítani, és amelyek nem profitorientált jellegűek. Így pattant ki annak az ötlete még 2010-ben, hogy kialakítsuk a *Kastély Erdélyben* programot,

aminek tulajdonképpen a kiindulópontja az a tapasztalat volt, hogy nem kötődnek össze a szálak a kastélyokkal foglalkozó személyek, intézmények (tulajdonosok, műépítészek, gazdasági szakemberek stb.) között, a média sem igazán tudja, miként foglalkozzon velük. Érdekel bennünket például, hogyan lehetne használni a kastélyokat körülvevő nyílt tereket, és hogy miként lehetne magukat a kastélyokat is fejlesztési elemekként használni, funkcionális szerepeket kidolgozni számukra.

Tevékenységeink közé tartozik még például a Fél-sziget Fesztivál keretén belül az úgynevezett Fesztivál Park helyszín kialakítása és működtetése, amelyik ott a civil-szervezetek helyszíne, régebb Civil Faluként volt ismert. Mi vállaljuk fel a pályázat-írást a működtetéshez szükséges támogatás megszerzéséhez, illetve mi tartjuk a kapcsolatot a civilszervezetekkel – ez jó megnyilvánulási felület a civileknek ahhoz, hogy egymásról is halljanak, és próbáljanak meg a tág értelemben vett fiatalság felé is üzeneteket megfogalmazni.

Van olyan is, amikor a tanácsadás és a saját projekt összekötődik, például most Hargita megyében a mi kezdeményezésünkre a megyei tanács írt és megnyert egy olyan pályázatot a Youth in Action EU-s program keretében, amely arról szól, hogy a megyei tanács koordinálásával kidolgozásra kerül egy hétéves ifjúsági stratégia, ugyanis a régi lejár idén, és 2020 kontextusában a mi szakmai hozzájárulásunkkal létrejön egy megyei stratégia, amelyik nemcsak elvi dokumentum, hanem egy projektportfólióval megvalósítható intézkedéscsomag.

B.I.J.: Maga a PONT tehát egész Erdélyben vagy akár még tágabb hálózatban gondolkodik, ha jól értem.

FA.: Igen, mi ennyiben vállaljuk az erdélyi identitást, ha pedig az embereket vesszük sorra, akik nálunk dolgoznak, vannak köztük nagyváradiak, sepsiszentgyörgyiek, csíkszeredaiak, marosvásárhelyiek, kolozsváriak, krasznaiak is. Nagyjából lefedjük tehát ilyen értelemben is a teljes palettát. A központunk egyébként Kolozsváron van, de nagyon sokat járkalunk a térségben.

B.I.J.: Mennyire evidencia, hogy ebben a regionális összefüggésrendszerben Kolozsvárnak van – adódott, a munkátoknak köszönhetően – lehetősége egy Európa Ifjúsági Fővárosa-méretű program lefuttatására?

FA.: A megvalósításban vállalt szerepünk szervezetileg még nem tiszta, mi magunk is különböző tevékenységek megvalósítói leszünk, illetve kollégáink talán közvetlenül is bekapcsolódnak a menedzsmentbe. Az viszont tény, a PONT kezdeményezte, és lehetőséget kapott, hogy a cím megpályázásának és (utólag) elnyerésének folyamatát koordinálja.

Sepsiszentgyörgynek volt korábban egy hasonló kezdeményezése, ők megpályázták ezt a címet már 2013-ra. A pályázatot ugyan nem nyerték meg, de ettől függetlenül a kezdeményezés értékelendő volt, és sok vonatkozásában meg is valósult 2012-ben, egy „ifjúsági és kulturális főváros” programsorozattal.

Kolozsvár esetében, úgy érzem, teljesen logikus volt a kezdeményezés: egyrészt mert nagyvárosról van szó, másrészt mivel a lakosságnak van egy nagyon jelentős ifjúsági rétege, annak köszönhetően, hogy a város mágnesként viselkedik: a diákok ide jönnek egyetemre, itt nagyon erős Kolozsvár-tudata alakul ki általában az embereknek, azoknak is, akik nem itt születtek. (Ez rám is érvényes egyébként.) Egyetem után, ha úgy döntünk is, hogy továbbállunk valahová, mert a munka úgy visz, vagy akár hogyha hazaköltözünk, az, hogy az életünknek három-négy vagy akár tíz éve itt telt, nagyon erősen megmarad.

Ebből indult ki tehát a terv. Megnyertünk egy pályázatot magának a pályázatnak az előkészítésére (szintén EU, Youth in Action), és úgy mentünk a polgármesteri hivatalhoz, hogy akkor már létezett a kulturális főváros cím megpályázásának ötlete, és ott azal érveltünk, hogy ennek egyrészt milyen jó főpróbája lenne egy ifjúsági fővárosi cím,

másrészt egyébként is Kolozsvárra első képzettársításként rá lehet bélyegezni a „fiatal város” megközelítést, hiszen ez az aspektusa a városnak hihetetlenül erős. Pezseg az élet, a fiatalnak éjjel-nappal bőven van, amit csinálnia. Amikor ezt beindítottuk, én személyesen még nem tudtam, mennyire erős a kolozsvári ifjúsági, ezen belül egyetemistaszervezeteknek a kapacitása, milyen emberállománnyal rendelkeznek. Utólag, amikor nekifogtunk dolgozni, kiderültek ezek is, és ez pozitív tapasztalat volt.

B.I.J.: Valószínűleg nem kellett túl sokáig győzködni az önkormányzatot a projekt elfogadásáról, de azért biztosan készültetek érvekkel, s ezekre rákérdeznék: mit nyert tehát Kolozsvár az Európa Ifjúsági Fővárosa cím odaítélésével?

F.A.: Szerintem már eddig is rengeteget nyert az ismertség szintjén. Többször jártunk külföldön a projekt kapcsán, és azt tapasztaltuk, hogy nem sokat tudnak előzetesen a városról, a nevéről például még nem tudják külföldön beazonosítani. Ha hozzárendeled Erdélyt, akkor már dereng valami, például eszükbe jut Drakula, meg időnként eszükbe jut a focicsapat azoknak, akik követik a Bajnokok Ligáját. Egyébiránt nem tudnak semmit róla. Például volt olyan eset is Szlovéniában, hogy amikor mondtuk, hogy Cluj/Romania, az országot beazonosították a térképről, de azon belül nem tudták volna megmondani, a város Románia melyik részén található. Meg kellett nézniük. Ha nagyon le akarjuk butítani ezt a városimázs-megközelítést, akkor a Youth@Kolozsvár 2015 Program (ezzel nyertük el tulajdonképpen a címet) azon tud majd nagyon sokat segíteni legelső szinten, hogy az emberek ezáltal meg fogják tudni, hol van és mit jelent Kolozsvár. Sőt, ki merem jelenteni, hogy ami eddig történt, már elkezdte ezt a folyamatot. Hogy egyetemi város, hogy itt több mint százezer fiatal van, hogy mozgalmas az egyetemi élet; és ez egyébként a továbbiakban nem pusztán a város megismerését, hanem szerintem a város brandjének egy részét is jelentheti. Ezen túlmenően a Főváros abban tud nagyon sokat hozni a városnak magának, hogy valószínűleg olyan megoldásokat fog generálni, amelyek révén a fiatal mint olyan, mint személy, akinek sajátosak a képességei, a kapacitása, a dinamizmusa, ő mint (humán) erőforrás jobban felhasználható a város fejlődésében. Ez jelentheti az ő művészi megnyilvánulását, jelentheti a munkaerejét, jelentheti őt mint potenciális kezdő vállalkozót. Jelenthet kutatót. Jelenthet egy olyan embert, aki nagyon erős szociális érzékenységgel rendelkezik, és hajlandó tenni ezért a mindennapokban. A Főváros maga nem akarja megváltani a világot, hanem valahogy úgy képzeljük el, hogy a Főváros révén az említett kreativitás jobban előtérbe kerül. Erőforrásokat tudunk rendelni mellé. Össze tudjuk kötni a különböző érintettek körét, hogy még jobban felhasználják ezt az erőt. Most is zajlik ez, de megpróbálnánk még jobban összehangolni. Úgy gondoljuk, a város közép- és hosszú távú fejlődése szempontjából ez meghatározó tényezővé tud válni. Egy újfajta alappá, mert végső soron ezek a fiatalok lesznek, akik a Kulturális Főváros projekt zajlása idején a várost vezetni fogják, akik a vállalkozói lesznek, akik a művészei, a kultúremberei, a szociális szervezetek vezetői lesznek.

Még egy módon össze lehet kötni a mostani programot a majdani kulturális főváros üggyel, szerintünk az ifjúsági főváros egy nagyon jó főpróba. Kisebb a felelősség, bizonyos értelemben kisebb a figyelem – pontosabban a figyelem attól függ majd, hogy mennyit termel ki magának a főváros. A kulturális fővárosoknál ezzel szemben van egy automatikusan adott figyelem, hiszen Európa ezeket a városokat nyomon követi, elég széles körben ismert tény, hogy adott években éppen ki az európai kulturális főváros. Az ifjúsági főváros még nem egy annyira elismert sorozat, éppen ezért rajtunk sok múlik, hogy mit tudunk kihozni belőle. Kipróbálni egy kisebb káliberű dologban (ahol például nem zajlik nagymértékű infrastrukturális beruházás) a tervek megvalósítását, hasznos lesz: itt inkább az interakciókra, az ifjúsági cserékre, illetve néhány nagyobb eseményre koncentrálnunk. Ilyen szempontból tud tehát Kolozsvárnak sokat segíteni a projekt.

Nekünk az a célunk, hogy minél több fiatalnak (akár romániai, akár külföldi) építsük be a mentális térképébe azt, hogy hol van Kolozsvár, mit jelent Kolozsvár, hogy ez egy fiatalbarát hely, ahová bármikor érdemes visszatérni. Azt szeretnénk, ha egyéni élményeket szereznének, barátokat találnának itt. Lehet, hogy aki idejön, szerelmes lesz, vagy mondjuk couchsurfinggel jön, és megismerkedik például három olyan fiatallal, akikkel nagyon közeli barátok lesznek. Ha a főváros meg tudja teremteni azt a keretet, amelyben megszülethetnek ezekhez hasonló élmények, akkor már elérte célját. Nem a Fővárosnak kell megszerveznie az összes eseményt, hanem az a cél, hogy bevonjon minél több szervezetet, amelyek a maguk módján a Főváros révén álmodják meg, ültetik gyakorlatba saját elképzeléseiket. Ezáltal azt reméljük, minél több emberhez el tudunk jutni, és maguk az emberek, akik megtapasztalják ilyen formában Kolozsvárt, ők azok, akik a legjobb népszerűsítői lehetnek a városnak.

B.I.J.: Azt nagyjából jelezted, hogy a projekt eleve összefüggött a kulturális főváros-pályázattal, és beszéltél néhány olyan pontról, ahol ezek egybeépíthetők. Közben viszont történt még egy fontos dolog: 2013-tól a Félisziget Fesztivál is Kolozsváron zajlik majd. Ez mennyiben ér majd össze az ifjúsági főváros-projekttel, esetleg volt-e összefüggés a Félisziget Kolozsvárra kerülése és a Főváros projektek között?

FA.: A dolgok összekötődnek. Közvetlen függőségi viszony nem volt a két dolog között, viszont valahogy mégis kiegészítik egymást. Kolozsvárnak jó a Félisziget, és a Fővárosnak is jó a Félisziget, mert ha valaki azt kérdezi, „jó, de mi van Kolozsváron?“, mostantól mondhatjuk azt is, hogy itt van a legnagyobb szabadtéri zenei fesztivál Romániában.

A Féliszigetnek viszont azért előnyös a dolog, mert a Főváros-téma annyi fiatal fog bevonni Kolozsvárra, hogy ez a mozgás jól felhasználható reklámcélokra: üzenheti a Félisziget a fiataloknak, hogy azokban a napokban mindenképpen legyenek Kolozsváron, Európa Ifjúsági Fővárosában. Úgy érzem, ezek a dolgok kölcsönösen ki tudják egészíteni egymást. Van viszont egy fontos zárójel, amit hozzá kell tenni, kérdezték is tőlünk, hogy ez azt jelenti-e, hogy a Félisziget a Főváros égíse alatt fog megvalósulni. Erre a válasz egyértelműen az, hogy nem, hiszen a Félisziget egy brand, a Főváros viszont egy másik brand akar majd lenni. Nyilván lesz kötődésük, ami például megnyilvánulhat abban, hogy a Féliszigeten belül lesz egy ifjúsági fővárosos helyszín – ez egy más kérdés, és nyilván így az ideális. Ettől függetlenül a Félisziget, a Magyar Napok, a rendes városnapok, a TIFF és mindaz, ami idejön vagy itt van már, és olyan saját eseménybrandek, amelyekre egyébként is kell a városnak építenie, nem kell a Főváros miatt minőséget váltssanak. A Főváros egy évig tart, utána lejár. Abban az évben valószínűleg kicsúcsosodnak a kötődések, de utána a TIFF-nek, a Féliszigetnek, a városnapoknak, Magyar Napoknak és számtalan más eseménynek ugyanúgy meg kell történnie a továbbiakban is. Az Ifjúsági Főváros viszont tud hozni egy kis pluszt ennek a dolognak. Fontos az, hogy külön legyenek, de kiegészítsék egymást.

B.I.J.: Említetted, hogy voltatok személyesen is más városokban, amelyek elnyerték az ifjúsági főváros címet. Mi az, amiben Kolozsvár más, mint mondjuk Maribor ebben a sorozatban?

FA.: Mariborban volt egy apró technikai gond: nem tudták annyira korán elkezdeni az év előkészítését, mint mi. Kolozsvárnak, úgy tűnik, az eddigi sorban a legtöbb, vagyis két évnyi ideje van megtervezni a Főváros évét ennek minden apró-cseprő részletével együtt. Az a benyomásom, hogy ami most Mariborban zajlik, az főleg ifjúsági cserékre, képzésekre, kompetenciákra és hasonlókra épül. Emellett vannak nyilvános eseményeik is, de valamivel kisebb kaliberűek, maga a város is kisebb egyébként, mint Kolozsvár, mintegy 120 000 lakosa van. Szerintem a legjobb eddigi példa a portugáliai Braga, ők viselték tavaly a címet. Náluk egy év alatt összességében ezerkétszáz eseményre került sor. Ebben a tízszemélyes gyülekezőktől, azoktól, akik valamilyen kép-

zésen vettek részt, egészen egy olyan típusú fehér éjszaka-modellű eseményig, amikor a 180 000-es Bragában mintegy 250 000 ember volt jelen, minden belefért. Például a fehér éjszaka akciójuk annyira megmozgatta a várost és a térséget, és olyan erőforrás-igényes volt, hogy éjjel egykor a városban, a vendéglőkben nem volt étel – annyira sok ember volt az eseményen, hogy ez felkészületlenül érte őket, a McDonald’s-nak például be kellett zárnia éjjel 1-kor. Ez lehet, hogy viccesen hangzik, de igazából azt szeretném alátámasztani ezekkel a részletekkel, hogy ők a Főváros cím ürügyén képesek voltak a széles társadalmat megmozgatni. Braga ezzel a címmel elérte, hogy hallottak róla Európában – korábban ők is legfennebb a focicsapatukkal voltak jelen a körforgásban. Most már tudják az emberek, hol van Braga, nagyon jó volt az online kommunikációjuk is ebből a szempontból. Sikerült felrázniuk az egész várost. Ami viszont érdekes, hogy gazdaságilag nem tudtak eredendő változást elérni. És ez már nem a város, hanem inkább az európai és különlegesen a dél-európai országok helyzetére világít rá. Éppen beszélgettünk a bragaiakkal néhány hete erről: azok a fiatalok, akik a Főváros-projektben dolgoztak, nem tudják egyelőre, hogy hol lesz állásuk – a válság ennyire erősen sújtja őket, miközben meg azt gondolom, aki ilyen profin végigcsinált egy ilyen programot, annak ez nagyon jó referencia, simán fel kellene őt szívnia a munkaerőpiacnak. De úgy tűnik, ez nem ilyen egyszerű: a Fővárosoknak talán azt is fel kellene lassan vállalniuk, hogy az általános európai kérdéseket a fiatalok megközeletéséből tematizálják, így a munkaerőpiaci, foglalkoztatási kérdéseket is.

Visszatérve Kolozsvárhoz, pont az említett élményes megközelítéssel gondoljuk azt, hogy sajátos lesz. Nagyon sokan azt kérdezik, hogy akkor ez egy fesztiválsorozat lesz? Rendezvénysorozat? Mondjuk, ha úgy tekintjük, tulajdonképpen igen, de mi ennél többet szeretnénk: azt, hogy létrejöjjön az a helyzet, amikor nemcsak attól van élményed, hogy konkrétan ott vagy egy eseményen, hanem olyan élményvilága van, hogy amikor nem vagy itt, akkor Facebookon, a virtuális világban követheted, hogy mi történik benne, és ezáltal is azt érzed, valami különös élménynek, élménysorozatnak vagy része, ami Kolozsváron született, onnan nőtte ki magát. A virtuális közeg ön maga olyan folyamatokat generál, amiktől ez a dolog vírusszerűen terjed, a szó pozitív értelmében. A pályázati időszakban is ez volt a kulcs, ettől lett huszonnégyezer fölötti a követők száma, annyira tetszett az embereknek maga a gondolat, hogy hajlandóak voltak ezt megosztani, felvállalni, továbbadni, „szájról szájra” járt az üzenet. A *SHARE* szó használata mögött ez áll tulajdonképpen. Megosztjuk egymással az élményeinket, tapasztalatainkat, tudásunkat – bármit. Ha ezt sikerül „ipari” mértékben üzni, nagyon sok emberrel, akkor elméletileg teljesen begyűrűzik. Ezt próbáljuk meg felépíteni, és azoknak, akik a projekt menedzselésével foglalkoznak, legfőképpen arra kell koncentrálniuk, hogy ennek az egésznek hogyan fog működni a rendszere, háttere. Hogyan fognak kialakulni a partnerségek, hogyha valaki megszervez valamit, ahhoz a Főváros milyen logisztikai segítséget ad, hogyan várjuk az embereket a reptéren, hogyan érjük el azt, hogy az, aki Kolozsvárra jön a Főváros miatt, attól a pillanattól kezdve, hogy leszáll a repülőről, buszról, vonatról, egészen addig, hogy visszaül, annyira profin legyen kezelve, hogy soha ne kelljen arra gondolnia, rossz a szállás, nem tudja, hogyan találhatná meg a helyszínt, nincsen olyan nyelvű információ, amit ő megért – ezeket annyira automatikussá kell tennünk, hogy neki arra legyen ideje koncentrálni, hogy élményt szerezzen. Ez a szerepe a háttérnek. Igazából a Főváros egy ilyen laza partneri körre épül fel. Egyre több szervezet jelentkezik be, hogy az ő az évi európai kongresszusát, konferenciáját itt szeretné megszervezni. Neki is jó érv az, hogy a Főváros égisze alatt szervezheti meg, nekünk pedig azért jó, mert pontosan azokat a fiatalokat hozza ide egy ilyen rendezvény, akiket mi is ide szeretnénk hozni.

B.I.J.: Mekkora csapat kell egy ilyen jellegű munkához? És hol tart most a projekt, mi az, ami már most látszik a 2015-ös programból?

FA.: Jelen pillanatban mintegy tizenketten dolgozunk főállásban, és azt is hozzátenném, hogy jelen pillanatban még egy banink sincs rá. Úgy dolgozunk tehát, hogy ezzel foglalkozunk, de jelenleg még nincsen szerződéses formánk hozzá. A Főváros évre viszont véleményem szerint több tucat embernek kell főállásban foglalkoznia a programmal, és ha minden partnert, támogatót, társszervezetet és ezek munkatársait összeszámoljuk, akkor szerintem több ezer személy aktív érintettségéről, hozzáadott erejéről számolhatunk majd be a zárszámadáskor. Az Európa Ifjúsági Fővárosa címet a polgármesteri hivatal kapja meg, hiszen neki kellett megpályáznia, így szólt a kiírás. Viszont az az elvi döntés született a polgármesteri hivatal szintjén, hogy a Főváros menedzsmentje ne bent a hivatalban működjön, hanem azok a szervezetek, amelyek még tavaly áprilisban aláírtak egy együttműködési megállapodást a polgármesteri hivattal, hozzanak létre egy föderációt, amelyik a menedzsmentet ellátja. Mi most március elején beszélgettünk erről, a föderáció éppen hogy létrejött, két nappal ez előtt. Mostantól kezdődik az a rész, hogy hivatalosítsuk formailag is azokat a dolgokat, amiket a menedzsmentnek kell megvalósítania. A gyakorlatban viszont már olyan részleteken dolgozunk, amelyek az intézményesítés alapvető elemeit képezik: az általános és partnerségi elvek kidolgozása, annak a néhány alapvető szabálynak és normának a rögzítése, amiket kölcsönösen a szervezetek és a menedzsment együttműködésében egymással szemben be akarunk tartatni. Néha hangzatosnak tűnő európai elvek is benne találhatunk, de pontosan ez a szelleme a Fővárosnak, hogy a hozzáférhetőséget a többnyelvűség által biztosítsuk, hogy bármilyen eseményre kerül sor, előtte legyen róla egy írásos anyag, amit mi kommunikálni tudunk, és persze utána is legyen róla beszámoló. A fővárosnak az a dolga, hogy ezt lehetőleg soknyelvűsítse. Ebben benne lesz a magyar nyelv is és még számos nemzetközi nyelv. Kidolgozás alatt van, hogy az összes esemény hogyan tud környezeti szempontból felelős lenni – ami egy banális villanykörtétől kezdődhet, ami esetleg alacsony energiafogyasztású, de ennél több olyan módszert is jelent, ami apró, de támogatja a környezettudatos gondolkodást. Ha például valaki szeretné kérni a *Share Responsibly* minősítést, akkor mi ezt megadjuk neki, egyfajta minősítési rendszerként, ha megfelel bizonyos kritériumoknak. Nem annyira hivatalos, inkább üzenetjellegű minősítésben gondolkodunk. Ilyenek kidolgozása van most napirenden. Az, hogy a nyomon követési rendszerek működjenek, hogy miként tudunk logisztikai segítséget adni bármely szervezetnek, amely bekapcsolódik a Fővárosba, hogyan tudjuk kialakítani azt a szálláshálózatot, amelyikben benne vannak a szállodák mellett a panziók, a bentlakások vagy akár a couchsurfing rendszer is. Hogyan tudjuk úgy gyarapítani ezt a hálózatot, amelyen keresztül nem annak a mondjuk magyarországi szervezetnek kell az elszállásolással foglalkoznia, amelyik itt szervez valamit, hanem a Főváros pontosan azt a segítséget adja meg neki. Előre léteznie kell tehát egy ilyen hálózatnak, és ezt előre le kell tárgyalni szállodákkal és egyéb partnerekkel, most ez a folyamat zajlik.

Ami még most, 2013-ban történik, az, hogy néhány olyan ötletet, amit majd a Fővárosban megvalósítunk, első tesztelésként már most elkezdjük kivitelezni, ezek között a „*Kolozsvár nem alszik*” című akció az egyik legérdekesebb: az ötlet, mint számos más elképzelés is egyébként, éppen az ifjúsági szervezetektől jött. A lényeg, hogy az év leghosszabb péntekét (idén június 21.) kiterjesztjük szombatra is. Ezt úgy érjük el, hogy péntek déli 12 órától szombat este 6 óráig állandó jelleggel, egy csomó helyszínen egy csomó kis eseményre kerül sor. Amit logisztikailag emellé megoldunk, az az, hogy a tömegközlekedés, villamos, busz éjszaka is járni fog, boltok lesznek nyitva, tehát a város éjszaka is úgy fog viselkedni, mintha nappal lenne. Partnerszervezetek a saját kisebb-nagyobb dolgaikat szervezik meg, az emberek pedig bizonyos értelemben „az éjszakát nappallá teszik”. Idén ezt mindenképp meg szeretnénk szervezni, hogy lássuk, hogyan működik a modell. Azt reméljük, hogy

2015-ben már nemzetközi szervezetek is jönnek és szerveznek majd valamit aznap. Az a cél, hogy harminc óráig a város teljesen élő legyen.

Van egy másik terv is, amelyik egy sokkal kisebb dolog, de nagyon érdekes és kreatív: 4900 emberből ki akarunk alakítani egy QR-kódot. Ez úgy történik majd, hogy lesz 4900 négyszög, fekete vagy fehér, és ezt majd vitorlázórepülőből vagy valamilyen más módon fogjuk lefényképezni felülről, két percig létezik majd ez a QR-kód, ami egy linket jelent valamilyen üzenet felé – nem döntöttünk még az üzenetről, de az lesz a lényeg, hogy ez a 4900 ember valamit majd üzenni kíván az akciójával a világnak – valamilyen társadalmi dologra hívják fel a figyelmet például. Azt szeretnénk majd bemutatni vele, hogy a fiataloknak megvan az az ereje, hogy a konvencionális formákból kilépve változtassanak a dolgokon.

Az ifjúsági cseréket már elkezdjük, az önkéntesképzésbe is belevágunk idéntől. Az a lényeg, hogy hétszáz embernek kell lennie 2015-re, akik bekapcsolódnak a rendezvénybe. Ez nem könnyű, de egyébként az önkéntesképzést arra is használni akarjuk, hogy a résztvevők tanuljanak is valamit belőle, illetve hogy a szakmai önéletrajzukban nyomós érv legyen majd ahhoz, hogy el tudjanak helyezkedni. Nem képesítéseket, de képességeket próbálunk kialakítani, és ugyanakkor jelezni az emberekről, hogy egyikük például jó marketinges, a másik jó logisztikai feladatok ellátásában, a harmadik kommunikációban jó. A Főváros ilyen formában is segíteni tud a fiataloknak, ha ez megvalósul, az máris fontos eredmény.

B.I.J.: Utolsó kérdésként az interetnikus együttműködésre kérdeznék rá: mennyire működött, működik ez ebben a folyamatban?

FA.: Úgy érzem, hogy a legfőbb akadály abban, hogy az együttműködés a tökéletes felé mozduljon, egy banális nyelvismereti kérdésből indul ki. Úgy éreztük, hogy a magyar szervezetek azért kapcsolódtak be kevésbé ebbe a folyamatba, mert egyszerűen a magyar fiatal, azért, mert nem anyanyelve a román, olyan közegben, ahol mondjuk tíz román és két magyar van, kevésbé tudja megfelelő módon kifejezni magát, és ezért bizonyos, nagyon konkrét helyzetekben inkább nem mondja el, amit el szeretne mondani, mert attól fél, hogy nem elég jó a nyelvtudása, vagyis nem tudja megértetni magát. A román anyanyelvű kollégáknál azt éreztem, hogy abszolúte nem csinálnak ebből problémát. Az sem zavarja őket, hogy időnként magyarul szólalunk meg egymás között, ezt természetesnek veszik. Időnként meg jókat nevetnek azon, hogy miképpen ragozunk félre vagy kezeljük a hímnemű/nőnemű román szóalakokat. Emiatt tehát időnként külön is foglalkozni kell azzal, hogy a magyarokat is bevonjuk a dolgokba.

Annak következtében viszont, hogy mi magyarként koordinálhatjuk ezt a folyamatot, nem szembesültünk sehol olyasmivel, hogy ezt miért magyarok csinálják. Úgy érzem, ebből a szempontból jól vizsgázott a polgármesteri hivatal, és jól vizsgáztak egyéb szervezetek és intézmények is, akik bekapcsolódtak, és talán-talán ez arra is következtetni enged, hogy Kolozsváron az interetnikus viszonyoknak a kezelése jó irányba halad. Van még mit tenni ez ügyben, semmi kétség, de látszik egy kedvező irányú folyamat. A magyar nyelv elfogadtatását a projektben többek között úgy valósítottuk meg, hogy az angol nyelvet tettük elsődlegessé, majd így, a román és angol mellett a magyar is elfogadhatóbbá vált. Így nem román–magyar nyelvhasználat kérdése volt, hanem főleg angolul zajlott a hivatalos kommunikáció, és mellette tűnt fel a román és magyar szövegezés is. Ha Facebookon ezzel kapcsolatban néha becommenteltek, az volt az érdekes, hogy a románokat a románok ültették le: itt az ideje túllépni már ezeken, commentelték.

Talán előbbre áll maga Kolozsvár ebből a szempontból, mint a régió vagy mint az egész ország – úgy tűnik, a román lakosság is megérti, hogy a magyar nem ellenség, nem akarja elcsatolni Kolozsvárt, és hogy ő is ugyanebben a városban szeretne jól élni.

GERGELY BALÁZS – SÁNTA LEVENTE – SZABÓ LILLA

BELAKNI A TERET

Beszélgetés a Kolozsvári Magyar Napok szervezőcsapatának tagjaival

■ *Balázs Imre József: Részt vettem a Kolozsvári Magyar Napok eddigi kiadásain, és egyértelműen érzékelhető volt számomra a növekedés, a népszerűség felfelé ívelése. Nyugodtan állíthatjuk, azt hiszem, hogy egy sikertörténetről van szó. Arra kérdeznék rá, hogy amikor a projekt elindult, akkor ez mennyire volt előre látható, hány évre terveztek, mivel számoltatok, amikor először belevágtatok? És milyen igénynek próbáltatok megfelelni?*

Gergely Balázs: Megpróbálom röviden összefoglalni. Az első évben, induláskor Kolozsváron, húsz évvel a rendszerváltás után egy olyan közegben, egy olyan nagyvárosban, ahol az akkori népszámlálás adatai szerint körülbelül hatvanezres lélekszámú magyarság élt, plusz még tizenkétezer magyar egyetemista jelenlétével lehetett számolni – egy ilyen városban ehhez hasonló rendezvény addig nemigen volt. Próbálkozások azért voltak, Vincze Lászlóék kíséreltek meg például közösségi eseményt szervezni a monostori Kálvária-dombon. Később a Clujana parkjában is történt hasonló próbálkozás. Részben, amennyire tudom, anyagi feltételek hiányoztak ahhoz, hogy ezek a kezdeményezések betöltsék azt a funkciót, amelyet a Kolozsvári Magyar Napok rendezvény-sorozat vállalt végül magára. 2002-ig, Funar városában végül is nehéz lett volna bármi hasonlóban gondolkodni, de utána jó pár év eltelt még anélkül, hogy bármi látványos történt volna ebben az irányban. Mi, a kezdeményezők ebből indultunk ki, úgy éreztük, hogy van egy olyan úr, amit be lehet tölteni, és be is kell tölteni. Első évben küzdötünk a környezetünk szépségével – nem volt jellemző a hurráoptimizmus a szervezési fázisban a

„a Magyar Napok egyik legpozitívabb hozadéka a közösségépítő, -újraépítő erő és funkció”

rendezvényvel kapcsolatban, általában hitetlenkedve viszonyultak hozzá az emberek. A civil szféra talán legkevésbé, tehát már akkor is nagyon sokan mellénk álltak, de ez is fokozatos, több hónapos munka eredménye volt. A politikum teljesen szkeptikus volt, még a rendezvény előtti utolsó hetekben is rengeteg olyan hang volt, hogy ebből nem lesz semmi. Ehhez képest összejött, és talán az első rendezvény sikere alapozta meg utána a többit, annak ellenére, hogy mi eleve több évre előre gondolkodtunk, és hagyományt szerettünk volna teremteni. Igyekeztünk már ekkor jól meghatározni a kereteket, és jól megideologizálni a rendezvénynek a felépítését, az időzítését – egyrészt a nemzeti ünnep, augusztus 20. a támpont, másrészt a méltatlanul háttérbe szorult „városszületésnap”, amelyik közel esik a nemzeti ünnephez.

Nagy vita volt arról, hogy nyáron, amikor az egyetemisták nincsenek a városban, amikor a város amúgy is kihalt, hiszen szabadságos időszak van, mennyire fér bele Kolozsvár életébe egy ilyen dolog.

B.I.J.: Mindannyiótokat kérdeznék: még ha nem is nagyon illik bevallani egy szervezőnek, de bizonyára voltak kedvenc, számotokra valamiért kiemelkedő momentumai a rendezvény hároméves történetének. Melyek voltak ezek?

Sánta Levente: Egyik legintenzívebb élményem pontosan azon a napon volt, amelyet sokan szidtak – tavaly, 2012-ben a Rúzsa Magdi–Presser Gábor koncerten. Ha úgy vesszük, hogy mit várt a közönség, akkor bizonyos értelemben csalódásnak lehet tekinteni azt a koncertet, de számomra mégis akkor volt egy olyan pillanat, amire azt mondtam, ezért érdemes volt dolgozni. Nyilván számított, hogy tudtam, mi volt mögötte, milyen nehezen jött össze az, hogy Presser Gábort Kolozsváron láthassuk. Tavaly volt még egy másik, számomra nagyon emlékezetes momentum, a toronymuzsika, amikor éreztem, hogy ez teljesen más, mint ami azelőtt volt, és ezért köszönet illeti annak a program a kezdeményezőjét, Potyó Istvánt, a Szent Mihály-templom kántorát. Újból egyértelművé vált, hogy nemcsak az esti koncertekről vagy a Farkas utcai fesztiválhangulatról szólnak a Magyar Napok, hanem sokkal többről. Számomra óriási siker volt az, hogy közel ezer ember vette akkor körül a tornyot, hallgatta a fentről szóló muzsikát. Úgy érzem, ezzel elkezdődött egy folyamat.

Szabó Lilla: Ha már a szervezés kezdeteiről esik szó, azt azért én is elmondanám, hogy a profizmus a Levente belépésével vált jellemzővé a csapatra, mi sok mindenhez kezdetleges módon viszonyultunk addig, mert nem volt tapasztalatunk ilyen, nagyobbfajta rendezvény szervezésével kapcsolatban – a lelkesedésünk nagyobb volt, mint a tapasztalat.

Nekem amúgy első évben volt a kedvenc momentumom, amikor a belvárosban gyakorlatilag csak magyar beszédet lehetett hallani a rendezvények idején, ehhez illeszkedik az *István, a király* vetítése is a Főtéren. Az volt az akkori rendezvény csúcса, az a pillanat, amiért megérte dolgozni – ha csak ennyi lett volna, és nem tudjuk folytatni bármilyen okból kifolyólag, akkor is azt mondtam volna, ezért megérte a rendezvényt kitalálni.

G.B.: Nekem volt egy kedvenc momentumom még az első év szervezési fázisában, ami kapcsolódik a rendezvény kabalafigurájának a megtalálásához. Én a hollómotívumból indultam ki, amelyik közismert módon kötődik Kolozsvárhoz, Mátyás királyhoz. Ha jól emlékszem, épp Könczey Elemér volt a legszkeptikusabb, aki a vizuális arculatot tervezte. Ő azt mondta, ez mégiscsak egy fekete állat, és lehet, hogy elriasztja majd az embereket. Elmentem a műhelyébe, hogy beszéljük meg, lássuk, mégis mit lehetne kihozni az ötletből. Lementünk a pincébe, elkezdte rajzolni a skicceit (szerintem az első tollvonások után megtetszett neki), de ami szenzációs volt, az az, hogy közben felhívott valaki, és én kiszaladtam a pincéből, ahol nem annyira erős a térerő. Kiléptem az út szélére, az út közepén pedig egy törött szárnyú csóka – a holló kistestvére – mozgott, és közeledett felé egy hatalmas autóhullám a sötétben,

felkapcsolt reflektorokkal. Én kirohantam az utca közepére, beterettem Könczyékhez az udvarra a csókát, és le is vittem a pinceműhelybe, mondtam, hogy ha még mindig szkeptikus, akkor lássa, ez egy égi jel – ez kell hogy legyen a kabalafigura. Kacagott egy nagyot, és nyilván ennél maradtunk. Ez utólag lehet, hogy furcsán hangzik, de valamiféle visszajelzés volt mégiscsak arra nézve, hogy jó úton járunk.

Amúgy az első rendezvény idején sorozatban, egymásután értek olyan élmények, hogy kétszer is elkönnyeztem magam, mert annyira hihetetlen volt és annyira felszabadító például a Beatrice zenekar jelenléte az Apáczai líceum udvarán (csak nagyon fokozatosan tudtuk belakni például a Főteret a Magyar Napokkal), az *István, a király*-vetítés is nagy élmény volt, és utána, a következő években bármikor, ha az esti koncerteken alkalmam volt végignézni a tömegben, azért óriási elégtétellel és jóérzéssel töltött el. Fel is töltött mindig a következő rendezvény elindításához az, hogy látszott: erre nemcsak hogy igény van, de óriási lelkesedés kíséri.

B.I.J.: Nyilván nem csak kabalaállat kell egy ilyen rendezvényhez, amelyik lassan branddé válik, vagy máris az. Mik azok a kulcsszavak, amelyek számotokra identitást adnak a rendezvénynek?

Sz.L.: Az alap nyilván az, hogy *kolozsvári*, és hogy *magyar*. A kolozsváriságot próbáljuk meg körülírni és azt jelezni, hogy a városban egy élő magyar közösség van. A legtöbb magyar civilszervezetnek például itt van a székhelye, három magyar püspöki hivatali is itt működik, főesperesi hivatalok is vannak. Ne felejtsük el természetesen a felsőoktatási intézményeket sem. Jó érzés felmutatni, hogy ezek nemcsak papíron léteznek, hanem megvannak a saját jól megszervezett, hagyománnyal rendelkező programjaik. Képesek, félretéve minden irányultságot, ami esetleg elválasztaná őket másoktól, egy ilyen nagy rendezvénybe bekapcsolódni. Úgy is szoktuk mondani, hogy ez a rendezvény tulajdonképpen Kolozsvár kincseinek a felmutatása, annak a felmutatása, hogy vagyunk. És ez nemcsak a magyar közösség irányában fontos, hanem a román lakosság irányában is, sokszor rácsodálkoztak már ők is arra, amit tapasztaltak, hogy nem volt hőbörgés, hogy nem volt fennakadás – a rendőrségtől, csendőrségtől kezdve a résztvevő lakosokig jeleztek felénk ilyen vonatkozásokat.

S.L.: Valóban van ennek egy *interkulturális* vetülete is. Ha azt akarjuk, hogy a többségi lakosság megismerje a kultúránkat, hagyományainkat, értékeinket, akkor ez a rendezvény a legjobb alkalom erre, mivel a programok legnagyobb része nem zárt térben zajlik, hanem a Főtéren és a Farkas utcában, illetve minden ingyenes. Gyakran kérdezik tőlünk a román médiában, hogy a románok, ha eljönnek, mit értenek ebből az egészből, fordítást például biztosítunk-e. Erre az én válaszom az, hogy ha meg akarnak ismerni, akkor jöjjenek el, bárki számára nyitottak a rendezvények, s az esetek 90 százalékában nem kell tolmács, de egyébként több ezer példányban nyomtatunk román nyelvű műsorfüzetet, és kétnyelvű a honlapunk is.

G.B.: Rengeteg kulcsszó van a fejemben folyamatosan a rendezvénnyel kapcsolatban, első pillanattól kezdve. Az említettek mellett az, hogy *közösség*, rendkívül fontos. Számomra a Magyar Napok egyik legpozitívabb hozadéka a közösségépítő, -újraépítő erő és funkció. Sokat beszélünk az ötvenezres kolozsvári magyarságról, de több helyen elmondtam, hogy nem hiszem sajnós, hogy a kolozsvári magyar közösség is ekkora volna – szerintem ez inkább pár ezres, legfeljebb tízezres nagyságrendű. Azokra gondolok, akik naponta megélik ezt, arra, aki naponta benne van valamiképpen, kommunikál a többiekkel. Sokkal nagyobb azoknak a száma, akik magyarok ugyan, népszámláláskor annak vallják magukat, de nincs részük olyan közös élményben, amely által a közösség aktív részének érezhetnék magukat – szomszédságuk nagy része például román, román médiát fogyasztanak, legfennebb magyar országos tévécsatornákat néznek, és a magyar identitástudatuk következképpen kevésbé erős. A Magyar Napok ilyen tekintetben mindenképp óriási nívómot jelentenek, és

nagyon pozitív fejlődést hoztak, hiszen tavaly közvélemény-kutatást is végeztünk, s a kolozsvári magyarok közül a megkérdezettek majdnem 90 százaléka felelte, hogy hallott a Magyar Napokról, és jóval több mint fele mondta, hogy részt vett valamilyen rendezvényen. Én meg merem kockáztatni, hogy ilyen nem nagyon volt az utóbbi évtizedekben – nemcsak a váltás után, hanem előtte sem. Egy kiéhezett közösség találja meg tehát önmagát, egy hétig legalább, ezen a rendezvényen belül, de utána ez egy pluszt jelent, és egész évre valamilyen táplálékot, energiát ad mindenkinek.

Rengeteg más kulcsszó is van: a *tér*, a *főtér*, a *kultúra*, a *vidámság*, a *felszabadultság* – nagyon sokszor abba a hibába esnek azok, akik közösség-szervezéssel foglalkoznak, magunkat is beleértve, hogy azt hisszük, erővel és sok dumával, az emberek fejébe sulykolva azt, hogy meg kell élni a közösségi létet, el is tudjuk érni ezt a célt, és identitást tudunk erősíteni. Nem biztos, hogy hatékonyak ezek az eszközök, ellenben a Kolozsvári Magyar Napok, mint már bebizonyosodott, igenis hatékony ilyen értelemben. Hatékonysága pontosan abban áll, hogy felszabadult, vidám és innovatív, olyan elemeket hoz be, amelyeket sem román, sem magyar viszonylatban általában (legalábbis kolozsvári viszonylatban) nem találunk meg, vagy legfennebb nagyon elszórtan. A kulcsszavak között számomra mindenképpen ott vannak a korosztályok, egyenként – *gyermek*, *fiatal*, *középkorú*, *idős*... Ez is tapasztalat, hogy mindenki talál valamit, ami kicsit stimulálja, ami miatt kimozdul a házból. A *tér* – az, hogy ilyenkor kint is, a szabad ég alatt gyönyörű, reprezentatív tereket lehet belakni. Nagyon érdekes egyébként a Főtér kérdése, és itt egy zárójel hadd csempésszek be a tér átalakításával kapcsolatban, amelyik óriási vitákat váltott ki, és markáns módon megosztotta a magyar közösséget. A többség elutasította az átalakulás jellegét, és tiltakozott ellene. Én magam is eléggé szkeptikus voltam, de azt mondtam, hogy ha már ezt megcsinálják, akkor nem kell még két évtizedig siratni a régít, hanem valamilyen mértékben be kell lakni az újat. Amelyik voltaképpen ugyanaz, mert ugyanazok az épületek vannak körülöttünk, ugyanúgy ott van a szobor, ott van a templom. Utólag valahol elismerem, azokat igazolta az idő, akik azt mondták, érdemes egy kicsit belakhatóvá tenni a teret, nyilván van millió olyan apróság, amire oda kellene figyelni, kicsit meg kellene válogatni például, hogy mi az, ami odaillik, milyen módon és mikor, és mi az, ami nem; mennyire figyelsz oda a környezetre, mennyire figyelsz oda arra, hogy itt emberek laknak a környező házakban. Ez idővel szerintem ki fog alakulni ugyanúgy, ahogy mindenhol máshol is kialakult a világon.

B.I.J.: A Magyar Napokat valahogy be kell illeszteni a város hivatalos világába, esetleg az arculatába is. Hogy alakult a viszony az önkormányzattal, a polgármesteri hivatallal? Van-e olyan bátorítás részükről, hogy a rendezvény mondjuk öt év múlva is része lehet a város életének, identitásának?

G.B.: Én biztos vagyok benne, hogy igen, ugyanis a város vezetősége és a polgármesteri hivatal fedezte fel, hogy ebben érték van, számukra is kihasználható érték. Pontosan tudjuk, hogy egyrészt sikeres volt az a kezdeményezés, pályázat, amellyel Kolozsvár 2015-ben Európa Ifjúsági Fővárosa lehet. Ehhez is valamilyen mértékben hozzájárultunk, hiszen a pályázók és a szervezők elég jelentős mértékben alapoznak a Magyar Napok tapasztalataira, vizuális anyagaira, de ugyanezt felfedezte a városvezetés a Kulturális Főváros projekt vonatkozásában is. Én ebben látok egy garanciát arra nézve, hogy akadályoztatni nem fogják, sőt egyre nagyobb mértékben és egyre komolyabb mértékben támogatják. Ez egy nagyon jó kirakatprojekt egy magát multikulturális városként meghatározó település esetében, amelyik ráadásul az említett távlati célokat tűzte ki maga elé. A másik garancia a román lakosságnak és egyáltalán Kolozsvár lakosságának a visszajelzése; elég nehéz egy olyan rendezvényt semmibe venni, amelyik minden túlzás nélkül mondhatjuk, pillanatnyilag a legnagyobb

tömegeket mozgatja meg; és itt kulturális rendezvényről beszélünk, kulturális fesztiválról, és nem egy CFR- vagy U-meccsről.

S.L.: 2010-ben a Kolozsvári Magyar Napok tervezése egybeesett a város imidzsével kapcsolatos vitákkal, bizonyos mértékben ezek is befolyásolták a fesztivál létrejöttét. A városvezetés hozzáállása és támogatáspolitikája jelentősen átalakult az elsőtől a harmadik Magyar Napokig, az anyagi támogatás értéke gyakorlatilag a húszszorosára nőtt. Tavaly már egy olyan partneri szerződést írtunk alá, amely mintegy három oldalon részletezi a polgármesteri hivatal technikai, logisztikai vagy infrastrukturális hozzájárulását a Magyar Napokhoz. Idén is aláírtuk már az elvi megállapodást, amelyet tartalommal a következő hónapokban töltünk fel. Ugyanígy a Kolozs megyei tanács részéről is minden évben maximális támogatást kaptunk. A Kolozsvár Kulturális Főváros Egyesület vezetője már több alkalommal jelezte, hogy szeretne velünk dolgozni, és felajánlotta, hogy legyünk benne mi is a projekt szervezőbizottságában.

B.I.J.: *Balázs említette egyrészt a térhasználattal kapcsolatos idegenkedéseket, amelyeket fokozatosan kellett legyőzni, másrészt beszélt az innovációról, amelykhez bizonyára éppen a tér használata is hozzátartozik. Volt-e ezzel kapcsolatban olyan eset, történet, ami kiemelkedett valamiképpen az elmúlt három év tapasztalatai közül?*

Sz.L.: Önmagában az is nagy lépés volt, hogy a Magyar Napokat sikerült a Főtéren megszervezni. Első évben az is kérdéses volt egy darabig, egyáltalán kapunk-e térfoglalási engedélyt oda. A Beatrice-koncertet például éppolyan megfontolásból szerveztük az Apáczai udvarára, mert korábban voltak viták a „hangos” fesztiválok, sörfesztiválok főtéri jelenlétével kapcsolatban. Első évben tehát azt mondtuk, rockkoncertet nem viszünk ki a Főtérré – azt szeretttük volna megmutatni, hogy a Főtérré kulturáltabb, visszafogottabb rendezvényeket viszünk. Az áttérés a Főtér használatával kapcsolatban a klasszikus koncert volt, Vivaldi *Négy évszakának* előadása. Az volt az az esemény például, amelyre a románok először, nagyobb számban kijöttek – a Filharmónián, annak zenészein keresztül is ment a hírverés. Ha visszanezzük a rendezvény román sajtóvisszhangját, akkor ez az első évben gyakorlatilag a szimfonikus koncertről szól. Ez azóta sokat alakult, de mindenképpen fontos, hogy a magyar közösség is másképpen tekint azóta a Főtérré, sikerült kicsit visszalopni a magyar emberek szívébe, könnyebben elfogadtatni azt is, hogy kopárabbá, pusztábbá vált.

A Farkas utca bekapcsolása a fesztiválba szintén évről évre erősödött. Mi már első évtől kértük a teljes Farkas utca használatát, akkor csak az utca egyötödének a fél úttestjére szólt az engedély a hivataltól. Kétségtelen tehát, hogy létezett bizonyos fokú bizalmatlanság, amelyet le kellett győzni – a harmadik évre jutottunk el odáig, hogy gyakorlatilag a teljes utca a rendelkezésünkre állt.

S.L.: Tavaly nagyon közel álltunk ahhoz, hogy a Botanikus Kertben is legyenek programjaink (vonósnégyeskonzert például), és valószínűleg idén ez sikerülni is fog. Tervben van ugyanakkor a Kaszinó felújított épületének bekapcsolása is dzsessz- és klasszikus zenei koncertek helyszínéként.

G.B.: Mondhatjuk azt is bizonyos értelemben, hogy ezek az eredmények a térhasználattal kapcsolatban gyorsan követendő modellé váltak, azóta a város is több rendezvényt tartott a Farkas utcában, a Magyar Napok tehát sokat hozott a konyhára, a városnapok logójától kezdve egyéb ötleteket is átvettek tőlünk.

B.I.J.: *Ha már itt tartunk: a Könczey Elemér által tervezett Magyar Napok-logó és az arra kísértetiesen emlékeztető városnaplogóval kapcsolatban sok hír volt egy időben a sajtóban. Ennek az ügynek volt még további következménye? Elismerték az „inspirációt”?*

G.B.: Nem ismerték el, de mi sem erőltettük ezt, nem akartunk nagyobb botrányt, miután már nyilvánossá vált az ügy. Számunkra nem volt presztízskérdés, hogy hivatalos útra tereljük a kérdést, annyira evidens volt a dolog, és úgy gondoltuk, hogy inkább a városnapok szervezőinek (kivitelezőnek és megrendelőnek) a szegénységi bizonyítványa ez a hasonlóság.

Visszatérve a térhasználatra: a toronyzene kétségkívül új dimenziót nyitott meg, kiléptünk a síkból, és egy kicsit átkerültünk a vertikális dimenzióba. Vannak ilyen típusú ötleteink a jövőre nézve is, elsősorban a Sétatér belakása következne még, egyrészt a Sétatér is Kolozsvár kincseinek egyike, a funkcióját az év során folyamatosan betölti, felújításának is vannak pozitív hozadécai, még ha a fák túlzott megcsonkítása le is von a dolog sikerességéből. A felújított Kaszinó, illetve az előtte levő tér viszont teljesen egvedt, és ezt látjuk egy olyan helyszínek, amelyik egy klasszikus zenei és egy dzsesszzenei nap erejéig birtokba vehető. Az anyagiaktól is függ, hogy ez a terv ilyen formában megvalósul-e.

Az teljesen nyilvánvalóvá vált, annak ellenére, hogy nagy neveket hívtunk el, a Benkó Dixieland Bandet és másokat, hogy ez a műfaj nem tölti meg a Főteret, ahogy a klasszikus zene sem. Ez amúgy nem negatív értékítélet senkivel szemben, viszont egy olyan realitás, amely arra ösztönzött, hogy találjunk olyan kisebb, de bizonyos értelemben mégis „nagyobb”, szépségében, hangulatában más jellegű értéket hordozó teret, amit be tud lakni ez a két zenei műfaj, amelyik a Magyar Napok repertoárjából kihagyhatatlan. Én, mint mindig, optimista vagyok, és azt remélem, hogy nagy sikere lesz ennek a dolognak.

B.I.J.: Utolsó, klasszikus újságírói kérdés: Mit várhatnak az emberek a 2013-as Kolozsvári Magyar Napoktól?

Sz.L.: Bővebb programkínálatot, mint tavaly, ez máris látható. Lesznek meglepetések is, amiket csak később árulhatunk el.

S.L.: A koncertek programját igyekszünk tudatosan alakítani. Odafigyelünk minden korosztályra és arra, hogy minden zenei stílus megjelenjen, amennyire csak lehetséges. Úgy tűnik, ez idén is sikerül, elmondhatunk pár nevet a főtéri előadók közül is: Csik Zenekar és barátai (Lovasi András és Hobo), Sztevanovity Zorán vagy Demjén Ferenc és vendége, Szörényi Levente. A zárónap főtéri nagy rendezvényét még nem nevezzük meg, csak annyit árulunk el, amennyit Balázs a Paprika Rádióban már bejelentett – hogy a legismertebb magyar rockoperát látjuk vendégül. Augusztus 20-án a 15. Szent István-napi Néptáncalálkozó gálaelőadását láthatjuk, és így a népzene és a néptánc is újból jelen lesz a Magyar Napokon. A nyitógálán a fesztivál összművészeti jellegét szeretnénk erősíteni egy kortárs táncprodukcióval.

G.B.: Amivel még kiegészíteném a dolgot, az a háttérhez tartozik: ennek a rendezvénynek évről évre történő megszervezése nagyon jelentős mértékben anyagi kérdés is, és nem kis összegbe kerül; az összköltségvetés töredékét teszi ki voltaképpen a várostól és a megyétől érkező támogatás. Magyarországról a Bethlen Gábor Alaptól és a Nemzeti Kulturális Alaptól mindig nagyon komoly támogatást kaptunk, és ez jelentette a gerincét az anyagiaknak. Én azt tartom a legfontosabbnak, hogy évről évre nő és kezd meghatározóvá válni az az anyagi forrás, amit a kolozsvári helyi vállalkozók tesznek hozzá a rendezvényhez. Úgy érzem, hosszú távon minél kevésbé szabad kiszolgáltatottá válni úgymond biztos forrásoknak, ezért is fontos, hogy magának érzi a kolozsváriak mindegyik rétege a rendezvényt, és hogy növekvő tendenciát mutat a kolozsvári magyar magánvállalkozók irányából jövő támogatás.

B.I.J.: Látok egyfajta pozitív modellt abban is, ha már itt tartunk, hogy a romániai magyar politikai oldalaknak az együttműködése is megvalósul a rendezvény keretein belül, a szervezésben és más módon is. Erről mondanál néhány szót?

G.B.: Megvalósul valóban, negatív kritikákat is kaptunk ezért a legkülönbözőbb oldalakról. Elsősorban azért kritizáltak bennünket, ahogyan a nyitógálán általában felvonultatjuk a politikusokat. Ezzel kapcsolatban elmondanám, hogy egyrészt a közönség nem fér be a nyitógálákra az Operába, tehát valamilyen mértékben csak elfogadható ez az emberek számára, másrészt pedig valóban üzenetértékű, hogy van az évben egy olyan rendezvény (és reményeink szerint ez a jövőben is így fog történni), ami nem arról szól, hogy egyik vagy másik fél az erejét fitogtatja, hanem arról, hogy le tudunk ülni egy asztalhoz, és mindannyian magunkénak érezzük ezt az egy hetet. A rendezvény másik nagy ereje a civil szférában van, azokban a nem anyagi támogatókban, akik a munkájukkal, energiájukkal kapcsolódnak be a rendezvénybe – beleértve az iskolákat, egyetemeket, egyházakat is. Az, hogy ennyire széles műsorpaletta alakul ki, évről évre nagyon jelentős mértékben nekik köszönhető: mindenki hozza azt, ami neki a kis kincse, értéke, az adott évnek a termése – azt beteszi a közösbe, és ebből alakul ki az, amit Kolozsvári Magyar Napoknak ismert meg a közönség.

Kérdezett Balázs Imre József

ANTAL ÁRPÁD

SZENT GYÖRGY NAPOK – A KULTÚRTURIZMUS NULLADIK KILOMÉTERKÖVE

Beszélgetés Sepsiszentgyörgy polgármesterével

Az anyagi lehetőségeinket már meghaladta az, amit nyújtani szeretnénk, és amit vállaltunk, de ha elindultunk ezen az úton, tovább fogunk menni rajta, még akkor is, ha nehéz. Sok igazságtalanság és méltánytalanság van a romániai kultúra finanszírozásában.

Rendkívül gazdag kulturális kínálata révén Sepsiszentgyörgy Székelyföld kulturális fővárosaként határozza meg önmagát. A háromszéki kultúrturizmus alapköve a Szent György Napok, amelyet sokan Erdély legrangosabb városnapjaként tartanak számon. Sepsiszentgyörgy polgármesterével, Antal Árpáddal a városnapokról, a kultúrturizmusról, a régiósításról és az autonómiatörekvésekről beszélünk.

■ – A Szent György Napokat évek óta Erdély és Románia egyik legrangosabb városünnepékként tartják számon. Minek köszönheti népszerűségét?

– Egyértelmű, hogy a Szent György Napok többet jelent, mint egyszerű városnapokat, és időnként gondot is jelent nekünk az, hogy túlnötte a város lehetőségeit, hiszen már fesztivál lett. A városnapok egyrészt arról szólnak, hogy a szentgyörgyi emberek érezzék jól magukat, miután egész évben dolgoznak, legyen egy hét, amikor szórakozhatnak is. Ugyanakkor ezáltal építjük a város brandjét, ismertté tesszük Sepsiszentgyörgyöt. Az már önmagáért beszél, hogy ha bárki Erdélyben sepsiszentgyörgyivel találkozik, akkor az első három kérdés egyike, hogy idén mikor is lesznek a Szent György Napok. Nemcsak székelyföldi fiatalok járnak a városnapokra, hanem Kolozsvárról vagy a Partiumból is sokan jönnek el hozzánk az eseményre. Nehéz megtalálni az egyensúlyt. Van egy szint, ami alá nem megyünk, még akkor sem, ha arra lenne társadalmi igény. Minden évben kevés pénzből próbálunk színvonalas rendezvényt megszervezni. A Szent György Napok népszerűségének van egy szubjektív oka is, az, hogy minden évben ez az első ilyen nagyrendezvény Erdélyben. Tavasszal ez indítja a fesztiválok sorát,

télen az emberek kiéheznek a kultúrára és szórakozásra. Nagyon jó tehát a Szent György Napok időpontja, ez is növeli népszerűségét. Emellett fontos a rendezvény széles körű kínálata, hiszen ha valaki azt mondja, hogy nem talál ízlésének megfelelő programot, akkor valószínűleg nem a városnapok szervezőivel van a baj, hanem az illető ízlésével. A Szent György Napok a találkozások és a barátkozások ünnepe is. Egy hét alatt találkozhatunk sok olyan ismerőssel, aki a városban él, de olyanokkal is, akiket az élet elszólitott más városokba vagy akár külföldre. A Szent György Napokon előkerülnek a régi barátságok, és új barátságok szövődnek.

– *Idén a Szent György Napokat április 20–28. között 22. alkalommal tartják meg. Mi lesz az idei városünnep újdonsága?*

– Mindig próbálunk tanulni a hibáinkból és csiszolni a rendezvényen. Nemrégiben megnyitottuk a Székely Nemzeti Múzeum kertjét, és ott rendeztük be a Kultúrkeretet, amely jó döntésnek bizonyult, rendkívül népszerűek az ott zajló programok. A Szent György Napok negatívuma viszont, hogy nem tudunk mit kezdeni a bővítiárussal. Erre próbálunk idén megoldást találni, bár nehéz döntés, hiszen a városnapok bevételeinek jelentős részét ezek az árússok hozzák. Minden évben az a cél, hogy a Szent György Napok jobb legyen, mint az előző évi volt, és gyengébb, mint a jövő évi lesz.

– *A Szent György Napok a kultúraturizmus nulladik kilométerköve, nagyon sokan látogatják. Emellett Sepsiszentgyörgyön rengeteg színházi társulat, táncegyüttes, kiállítóter és múzeum működik. Ezek mellé tavaly év végén megalakították az Erdélyi Művészeti Központot is. Mi újat hoz ez Sepsiszentgyörgy művelődési életébe?*

– Sepsiszentgyörgy Székelyföld kulturális fővárosaként határozta meg magát. Láthatják, hogy van néhány olyan közös projekt a Kovászna megyei önkormányzattal, amely már nemcsak Sepsiszentgyörgyről, hanem egész Erdélyről szól. Olyan funkciókat vállalunk fel, amelyeket normális körülmények között Kolozsvárnak kellene ellátnia, de ott nincs önkormányzati háttér és támogatás. Még várhattunk volna 20 évet, és beszélhettünk volna arról, hogy jó lenne, ha Kolozsváron működne az Erdélyi Művészeti Központ, de az intézmény háttérét nem lehetett volna megteremteni. Ezeket a művelődési intézményeket mi bevállaltuk, és elindult egy tervezési, szervezési folyamat. Biztos vagyok benne, hogy a következő években ezeket az intézményeket létre tudjuk hozni, és a meglévőket tartalommal tudjuk feltölteni. Az anyagi lehetőségeinket már meghaladta az, amit nyújtani szeretnénk, és amit vállaltunk, de ha elindultunk ezen az úton, tovább fogunk menni rajta, még akkor is, ha nehéz. Sok igazságtalanság és méltánytalanság van a romániai kultúra finanszírozásában. Sepsiszentgyörgy két színházat finanszíroz saját költségvetéséből, míg nagy és gazdag városok színházait az állam finanszírozza. Ez nyilván nem igazságos, de ezt Sepsiszentgyörgyről nem tudjuk megváltoztatni, ezért beletörődünk, és megyünk előre. Nyilván büszkéek vagyunk arra, hogy ilyen gazdag kulturális kínálatunk van. Ennek van egy nemzetpolitikai vetülete is, hiszen Sepsiszentgyörgy akkor tud megerősödni és megmaradni, ha a szomszédos Brassóval szemben erős kulturális ajánlata van.

– *Miben látja Sepsiszentgyörgy fejlődési perspektíváit?*

– Nem titok, hogy Sepsiszentgyörgynek a következő évtizedekben székelyföldi regionális vezető szerepet szánunk. Pontosan a gazdag kulturális kínálatunk által tudunk felnőni erre a szintre, emellett művelődési életünk biztosítja azt is, hogy Brassó mellett megőrizzük önállóságunkat, hogy a szomszédos nagyváros ne faljon fel bennünket. Sepsiszentgyörgy és Brassó közösen viszont olyan gazdasági erőt tud képviselni, amely Temesvárral és Kolozsvárral is fel tudja venni a versenyt.

– *Hogyan látja Sepsiszentgyörgy jövőjét a kormány által tervezett regionalizálás tükrében, hiszen minden jel arra mutat, hogy ha a jelenlegi fejlesztési régiók kapnak*

közigazgatási hatásköröket, Sepsiszentgyörgy, Háromszék egy román többségű régió része lesz.

– Nem tartozom azok közé, akik elhisznek mindent, amit a televízióban mondanak. Egyelőre nem akarom tényként kezelni a régiósítást sem. A tervezett régiósítási elképzelés rosszabb, mint ha meg sem történne. Jobb lenne, ha a fejlesztési régiók nem kapnának közigazgatási hatásköröket, mert láttuk eddig is, hogy nem működnek a jelenlegi fejlesztési régiók. Semmiképp nem tartanám helyesnek, hogy ezek a régiók átalakuljanak közigazgatási egységekké. Úgy gondolom, ezt nem engedhetjük meg magunknak semmilyen szín alatt, és mindenáron meg kell akadályoznunk azt, hogy a megyéket kiürítsék, a megyei hatáskörök átkerüljenek régiós hatáskörökbe. Mindazok az elképzelések, amikről eddig beszéltünk, egyik napról a másikra meghalnának, ha nincs megyei együtt gondolkodás. Kovászna megye és Sepsiszentgyörgy között van együtt gondolkodás, ezért merünk nagy álmokat szőni, viszont abban a pillanatban, amikor nem Tamás Sándorral kell arról egyeztetnem, hogyan hozunk létre egy nemzetpolitikai szempontból fontos intézményt, hanem valakivel Gyulafehérváron, akkor azt hiszem, komoly problémák lehetnek. Úgy gondolom, ha nem tudunk kialakítani egy olyan régiót, amelyben hosszú távon tudunk tervezni, akkor keresztbe kell feküdni az egész régiósításnak.

– Az elmúlt napokban a székelyzászló-botrány kapcsán is előtérbe kerültek a székelyföldi autonómiatörekvések. Ennek kapcsán az Adevarul napilap közölt egy elemzést, amely szerint az önálló Székelyföld nem lenne életképes. Mi erről a véleménye?

Az Adevarul napilap elemzése ellentmond saját magának, mert ha a székelyföldi egy főre eső bruttó nemzeti össztermékre (GDP) alapozva azt mondja, hogy a térség nem tudja eltartani magát, akkor tulajdonképpen azt is állítja, hogy Románia sem képes erre. Székelyföldön az egy főre eső 5000 euró körüli GDP nincs az országos átlag alatt. Én határozottan állítom, hogy el tudjuk tartani saját magunkat, és azt is állítom, hogy az autonómia olyan emocionális energiákat szabadítana fel a székelyföldi közösségben, amelyek a bruttó nemzeti összterméket jelentősen tudnák növelni. Bennünket nemcsak a bruttó nemzeti össztermék érdekel, hanem a székelyföldi közösség nettó biztonságérzete, boldogsága és jövőképe. Nagyon sok olyan a gazdaságban nem létező mutató van, ami a székelyföldi közösséget érdekli akkor, amikor autonómiáról beszél. Ezek egy idő után a GDP-t is pozitív értelemben befolyásolnák.

Kérdezett Kovács Zsolt

GRUBISICS CSAGA

SEPSISZENTGYÖRGY VIZUÁLIS IDENTITÁSA

Esettanulmány

Sepsiszentgyörgy Kovászna megye székhelye, Erdély legnagyobb magyar többségű városa, a régió egyik legígéretesebben fejlődő települése. Sepsiszentgyörgy feltehetően a 15. század második fele óta városi ranggal bíró település, mely sok más háromszéki faluhoz hasonlóan már az első, 13. század elejéről származó írásos emlékekben székelyek által lakott településként szerepel.¹ Lakossága ma 62 370 fő, melyből 46 112 magyar, 14 178 román és ezernél valamivel több roma nemzetiségű. A 1989-es rendszerváltás óta nem volt prioritás a város vizuális identitásának a tudatos építése.

A 2008-as helyhatósági választásokat követően erőteljes változás történt a város tudatos márkázását, illetve népszerűsítését illetően. Az új polgármester, Antal Árpád fiatalos lendülettel kezdett a felelősségteljes megbízásnak, tudta, hogy mi a feladata, és pontos tervei voltak. Ez a folyamat több szakaszból állt össze, hiszen teljesen új alapokra kellett helyezni a Kovászna megyei település márkázását. Így a város vizuális identitásának a tudatos építése volt az első, talán az egyik legfontosabb alap. Fontossá vált ugyanis a megújuló várost új, látványos és szerethető vizuális identitással ellátni.

Ezzel a céllal alakult meg a sepsiszentgyörgyi városimázs iroda. Itt szakképzett munkacsoport látott a feladathoz: egy PR-szakember, két sajtófelelős, egy dizájnér, egy fotós és egy webmester.

A város vizuális arculatának építése két fő vonalon indult, amelyek egyben a város globális arculatának két fontos alappillére is képezik:

- a polgármesteri hivatal arculata;
- a Szent György Napok arculata.

A polgármesteri hivatal arculata a város globális arculatának a magját képezi. Megadja a város arculatának két legfontosabb tartalmi vonatkozását, a város névadóját és egyben védőszentjét, valamint a fő üzenetet, az újjászületést, a megújulást.

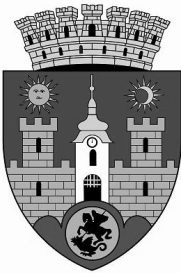
A polgármesteri hivatal arculata

■ A polgármesteri hivatal egy végrehajtó adminisztrációs egység, ezért fontos, hogy az általa használt kommunikációs csatornák egységesen, egyértelműen és könnyen azonosítható módon legyenek jelölve. Tehát szükséges egy egységes arculat kialakítása.

Az új arculat olyan jellemzőkre, értékekre épült, mint a fiatalosság, lendületesség, megújulás, pozitív kisugárzás, emberközeliség, otthonérzet.

A polgármesteri hivatal arculata a következő elemekből tevődik össze: 1. a hivatalos városcímer; 2. a város logója; 3. kiegészítő-dekoratív grafika.

1. A polgármesteri hivatal mint jogi személy a várost képviseli. a hivatal *aktív arca* maga a polgármester. A város hivatalos *vizuális azonosítója* a címer, amelyet a heraldikai bizottság hagyott jóvá. Ez tehát adott formailag, tartalmilag és színvilágában egyaránt.

Sepsiszentgyörgy címere a következő elemeket foglalja magában: a vártemplomot, mely a város egyik legrégebbi épülete, a Napot és a Holdat, az ősi székely szimbólumokat, valamint sárkányölő Szent Györgyöt, a város védőszentjét. Mindezt pajzs alapra helyezték, melyet fent várfalkorona díszít. Színvilága öt színből van megkomponálva: aranyból, ezüstből, fehérből, zöldből és kékből. A kontúrvonalak feketék. A címer olyan vizuális elem, melyet alapjaiban nem szabad megváltoztatni, azaz tartalmilag, formailag, kompozicionálisan és kromatikailag sem szabad módosítani abban az esetben, ha a címert hivatalos kommunikációban használjuk.

2. A logót szerkezetileg egy grafikai és egy szöveges egység alkotja. A grafikai összetevő a fent leírt hivatalos városcímerből alakult ki. A logókészítés szempontjából vizuálisan igen túlterhelt, merev és kromatikailag zsúfolt címerképből egy egyszerűsített változatot kellett létrehozni. E létrehozott címergrafika tartalma és szerkezete azonos a hivatalos címer tartalmával és szerkezetével, formailag viszont egyszerűsített, eltűntek az ismétlődő kockák is a várfalakból, színvilága pedig egyszínűvé, zölddé vált.

Azért esett a zöldre a választás, mert ez a pozitív energia, a lendületesség, a megújulás, a frissesség színe. Tehát a fűzöld egy puha, barátságos árnyalatát viseli a címergrafika.

Mivel nem föltétlenül minden kommunikációs csatorna esetében használható a zöld szín, a logónak készült két másodlagos színvariánsa is, éspedig a fekete, mely világos hordozókon, valamint a fehér, mely sötét színű hordozókon érvényesül. Továbbá a hordozó jellegétől függően megengedett a szürke különböző árnyalatainak használata is.

Sepsiszentgyörgy Polgármesteri Hivatala
Primăria Municipiului Sfântu Gheorghe

A logotípiát teljes összhangban kell hogy legyen a logó grafikai elemével, így egy kerek vonalú, de mégis szabályosra szerkesztett betűtípusra esett a választás, a sans serif (talp nélküli) betűtípusra, mely barátságos, könnyen olvasható és jellegzetes.

A logó alapszerkezete centrális, a grafikai elem a logotípiát középehez van igazítva. Van egynyelvű és kétnyelvű logó is. Ez utóbbi logotípiájában megjelenik egy vízszintes vonal, mely elválasztja a két különböző nyelvű megnevezést.

3. Kiegészítő-dekoratív grafika. Ez a város öt nevezetes épületéről készült: a Bazársor épületéről, a Lábás Háztól, a Kós Károly által tervezett Székely Nemzeti Múzeum épületéről, a Székely Mikó Kollégiumról és a Tamási Áron Színház épületéről. Ezek az épületek vonalrajzzal vannak ábrázolva, a könnyed használhatóság érdekében csak fő jellegzetességeikre tér ki a grafika, és pedig a fő körvonalra, az ablakokra és a jellegzetes dekoratív vonalakra. Az épületsziluettek kompozíciója is centrális, középen van elhelyezve a legfontosabb épület, a város büszkesége: a Kós Károly által tervezett Székely Nemzeti Múzeum. De nem csak a tartalmi vonatkozás követelte meg ezt az elrendezést, ugyanis az épület szerkezete vizuálisan kiemelkedik a többi közül, ez az egyetlen csúcsos épület. A többi viszonylag egyenes vonalban végződik, így ez a sorrend biztosítja a legkiegyensúlyozottabb elrendezést.

Az összhang érdekében a kiegészítő grafikában is visszaköszön a logóban használt szín, tehát ez is zöld. A logóhoz hasonlóan a kiegészítő grafika esetében is meghatározásra került két másodlagos szín, a fekete és a fehér, valamint a hordozó felület függvényében a szürke árnyalatai.

A hivatal logója, valamint a házsor

■ A polgármesteri hivatal arculata egységesen jelenik meg minden általa használt kommunikációs csatornán: a lakossággal való személyes levelezésen, a kifüggesztett közleményeken, a hivatalon belüli kommunikációs eszközökön, a nyomtatott sajtóban, kültéri bannereken, a polgármester tevékenységi beszámolóin vagy bármely online csatornán. A grafikai elemek egységes használata megkönnyíti a befogadó tájékozódását, és a következetes használat hitelesíti az információáramlást.

Továbbá minden olyan rendezvénynépszerűsítő anyagon megjelenik a polgármesteri hivatal logója, melyet az intézmény szervez vagy támogat. Ideális esetben színes felületeken zöld színben, de ahol ez nem lehetséges, ott fekete, szürke vagy fehér színben jelenik meg.

A polgármesteri hivatal arculata a város globális arculatának a magját képezi. Megadja a város arculatának két legfontosabb tartalmi vonatkozását, a város névadóját és egyben védőszentjét, valamint a fő üzenetet, az újjászületést, a megújulást. Vizuálisan ez a fő motívumot és az alapszínt jelenti.

A Szent György Napok arculata

■ A város vizuális identitásának kialakításában a másik fontos összetevő a Szent György Napok arculata. A Szent György Napok arculata azért képezi fontos részét a város vizuális identitásának, mert ez nem egy kötelező, adminisztratív szerv, mint például a polgármesteri hivatal, mely kötelező módon van jelen az emberek mindennapjaiban, ezáltal pedig nehéz barátságossá tenni.

A Szent György Napok nagyon széles célközönséget megszólító városünnep, mely a jókedvről, a szórakozásról, a kikapcsolódásról és a találkozásról szól, ezáltal sokkal szerethetőbb. Ami pedig szerethető, azt könnyebben érzi magáénak a befogadó közönség.

Ezen túlmenően azért is fontos része az identitásépítésnek, mert sokkal nagyobb a direkt publicitása, mint a polgármesteri hivatalnak, a városnapok híre kikerül a város, a megye, sőt az ország határain túlra is.

A városnapok megnevezése magába foglalja a város nevét, így könnyen helyhez köthető. A rendezvény sikere, közismertsége egyediesíti a várost, és könnyen megjegyezhetővé teszi azt.

A városnapok arculata 2009-ig, azaz tizenhét kiadáson keresztül évente változott, kommunikációs csatornái pedig igen leegyszerűsítettek voltak a kor technikai lehetőségeihez képest. Ez hosszú távon nem gyümölcsöző, mert ahelyett, hogy egyik városnap vizuális identitása az előzőre épülve előrehaladt volna, mindig a nulláról kezdte az építkezést, és így nem épült be hosszú távon a köztudatba.

A 18. kiadás, azaz a 2009-es Szent György Napok óta a városnapok egységes vizuális elemek használatával kommunikál. Ez a váltás az új városvezetés és a megújult szervezőcsapat döntése volt. Akárcsak a polgármesteri hivatal arculatát, ezt is a városimázs iroda dolgozta ki.

A fő motívum egyértelműen a város védőszentje kellett hogy legyen, és ezáltal, ezen a ponton kapcsolódik be a város globális arculatába. A sárkányölő Szent György sok más városnak, akár országnak is a védőszentje, így magában ez a történet nem adhat egyedi jelleget a városnapok arculatának, továbbá a város vizuális identitását sem gazdagítaná egyedi jelleggel. Egy valóban egyedi és sajátos arculat kidolgozásához szükséges és elengedhetetlen a helyi jellegzetesség vizuális adaptálása.

A város központjában a Szent György téren áll egy helyi alkotó, Harmath István szobrász által készített Szent György-szobor. Formabontó, egyedi alkotás. Számomra azért szimpatikus, mert nem az agresszív megtorlásra fekteti a hangsúlyt, sem tartalmilag, sem vizuálisan. Az alkotó nagyon elegáns és barátságos módon ábrázolja a jónak a rossz fölött aratott győzelmét: Szent György meglövigolja a sárkányt, tehát meg-

szelídíti. A szobor vonalvezetése jellegzetes, jó alapul szolgál a grafikai átdolgozáshoz.

A városnapok vizuális arculata tehát ezt a szobrot dolgozza fel. A szobor nagy teste a kompakt formát adja, lábcskáinak háromszögű végződése pedig felismerhetően köszön vissza a városnapok logójának grafikájában. Így lesz ez az egyik legfontosabb kötőelem a városnapok logója és a hely között. A szobor grafikai feldolgozásának eredménye egy kis, szerethető, kétdimenziós sárkányfigura, mely hamar belopta magát a városlakók szívébe.

A városnapok arculatának fő azonosítója, azaz logója a következőképpen áll össze:

1. *Grafikai elem:* a sárkányocska, mely a szeretetősége miatt a Süsü (mesebeli sárkány) becenevet kapta. Mivel a városnapok legjellegzetesebb összetevője a sokszínű program, fontos ezt vizuálisan is jelezni. Négy különböző módon megszemélyesített Süsü található a logóban, négy általános programtípusnak megfelelően: kulturális programok (színházi előadások, komolyzenei koncertek), szórakoztató programok (modern zenei koncertek, bulik), gyermekprogramok (gyermekelőadások, gyermekek számára szervezett foglalkozások), népi,

hagyományörző vagy helyi jellegű tevékenységek és programok (néptáncelőadások, hagyományos foglalkozások, hagyományörző tevékenységek).

A négy kis sárkányfigura személyiségének jellemzői a testük pozíciójából, a kezükben tartott kiegészítőből, valamint testük arányaiból adódik.

2. Szín

A városnapok vizuális identitásának esetében a forma a fő üzenethordozó, mely az összetevő színek változtatása által aktualizálódik minden évben. A megújulás nagyon fontos, lévén, hogy a városnapok tartalma is évente változik, újat, mást, többet, szebbet ad a célközönségnek. (Ebben különbözik egy terméktől például, amelynek az identitása éppen ezzel ellentétes módon az illető termék stabil és megszokott jellegzetességeire kívánja ráirányítani a figyelmet.) A városnapok esetében minden évnek megvan a maga színskálája. Ez nemcsak felfrissíti és megújítja a grafikát, de aktualitást is ad neki. Minden programtípusnak megvan a maga sajátos színvilága, mely évente csak árnyalataiban változik.

A színkód a következőképpen oszlik meg a programcsoportok közt:

– Kulturális programok – lila és árnyalatai. (A lila az alkotás, a kreativitás és a nemesség színe.)

– Szórakoztató programok – piros és árnyalatai. (A piros az életigenlés, a szenvedély, a pulzáló energia színe.)

– Gyermekprogramok – sárga és árnyalatai. (A sárga a gyermeki naivitás, az önfeledt öröm színe.)

– Népi, hagyományörző, helyi programok – zöld és árnyalatai. Lévén, hogy a polgármesteri hivatal mint helyi szerv vizuális azonosítója a zöld szín, ezen programok esetében egyértelműen a zöld színre esett a választás.

Általában nem tanácsos egy logóban két-három színnél többet használni, mert nehezíti a megjegyezhetőséget. Ettől abban az esetben lehet eltekinteni, ha a sokszínűségnek funkciója vagy üzenete van. Esetünkben a színek funkcionalitása magyarázza a logóban szereplő négy különböző szín jelenlétét.

Minden évnek megvan a domináns színe, ez határozza majd meg a többi szín árnyalatát is. A vezető színárnyalat mindig az adott év tavaszára jellemző divatos színvilág szerint lesz kiválasztva. Általában a szórakoztató programsorozat színe dominálja az összképet, de ez nem törvényszerű, tehát változhat.

3. A logó szerkezete

Mivel a sárkányocskák vizuálisan igen telítettek, vagyis elég bonyolult formák, szükséges volt számukra egy-egy keret, mely elhatárolja a saját mozgásterüket, továbbá elválasztja őket a felület többi részétől. Ez azért különösen fontos, mert a logó nagyon sokféle hordozón jelenik meg, és keretbe foglalva sokkal könnyebb a grafikai alkalmazásuk. A sárkánysziluettek, valamint a keretek dinamikus vonalvezetéssel vannak ábrázolva. A dinamikus vonalvezetés a kézzel faragott alkotásokra emlékeztet, utalva az egyediségre, emberközelségre, valamint a kézzel való alkotás értékére.

A négy kocka, mely egyenként körülhatárolja a sárkányokat, olyanképpen van elhelyezve, hogy egy nagyobb négyzetet formál. A nagy négyzetben a kicsik, amelyek a sárkányocskákat foglalják keretbe, színárnyalat szerinti sorrendbe vannak rendezve: baloldalt, fent a kulturális programokat jelző lila színű kocka, jobboldalt a szórakoztató programokat jelölő piros kocka. Lent, baloldalt, a gyermekprogramokat jelö-

ló sárga kocka, valamint lent, jobboldalt a helyi programokat jelölő zöld színű kocka látható. A logó grafikai része kompakt és szimmetrikus. Több információt hordoz: a grafikai azonosítót, a rendezvény nevét magyar, román és angol nyelven, valamint az évszámot.

A rendezvény megnevezése már magában hosszú egy kiegyensúlyozott kompozícióhoz, a többnyelvűség pedig ezt még megháromszorozza. Az egészséges egyensúly elérése céljából ezért a különböző nyelvű nevek a domináló grafikai egységet csak körülölelik. A végső logókompozícióban tehát a grafikai elem dominál, ezt határolja körül mind a négy oldalról aszimmetrikusan a rendezvény neve három nyelven, valamint az évszám.

A logotípiában színben határozottan eltér a logó színes grafikai részétől. A grafika színárnyalataitól függően ez hideg vagy meleg árnyalatú sötétvörös vagy barna, esetleg drapp. A logotípiában betűtípusa is alakul minden évben a grafika színkompozíciójának összehangolásához igazodva. A logó végső dinamikáját a logó bal felé való elfordítása adja, mely ellensúlyozza azt a merev statikusságot, amely a négyzetek közti vízszintes, valamint függőleges vonalakkal adódik.

A városnapok vizuális identitásához tartozik még egy kiegészítő grafika, mely minden évben számmal jelöli a rendezvény kiadásának sorszámát. A logotípiában használt jellemzők visszaköszönnek a kiegészítő grafikában, a betűtípus, valamint színárnyalat tekintetében. A logóhoz hasonlóan a kiegészítő grafika is meg van döntve. A kiegészítő grafika általában a logó vagy a szövegtestek háttéréként jelenik meg, továbbá szükség esetén üres felületek dekorálására is alkalmas.

A városnapok arculata a fesztivál beharangozó periódusában, valamint a fesztivál ideje alatt igen intenzíven van jelen a város életében. Az arculat egységesen van feltüntetve minden egyes kommunikációs csatornán (indoor, outdoor, print, online, sajtó, valamint különböző dekoratív elemek), illetve minden más olyan hordozón, melynek köze van a rendezvényhez. A városnapok arculata tehát tartalmilag és színvilágában szépen köthető a város globális arculatához. A város dinamikusan fejlődő globalitása a polgármesteri hivatal és a városnapok arculatán kívül sok más elemből tevődik össze. Ezek az elemek tartalmilag és vizuálisan is kapcsolódnak a globális arculathoz.

A város globális arculatának néhány további eleme például: az 550 Éve Város Sepsiszentgyörgy programsorozat arculata, a Sepsiszentgyörgy Székelyföld Kulturális és Ifjúsági Fővárosa nevű éves programsorozat vizuális arculata, a Sepsi Busz Zrt.

helyi közszállítási vállalat vizuális identitása, a Sepsi-SIC Sportegyesület arculata, a sepsiszentgyörgyi Rotary Klub arculata, valamint a Sepsi Rádió vizuális identitása.

550 Éve Város Sepsiszentgyörgy programsorozat, szervező a polgármesteri hivatal, 2011

■ Az egy éven át tartó programsorozat arculatát a városimázs iroda tervezte. Az arculat megtervezése tudatos módon helyi jellegzetességeket dolgoz fel grafikailag. A logót a rendezvény fő üzenete dominálja, nevezetesen az 550-es szám, mely jelzi a neves évfordulót. A testes számjegyek magukba foglalják a város egyik legjellegzetesebb épületének a részletét, és pedíg a Vártemplom tornyát, mely a város címerben is megtalálható, a Szent György téren található Szent György-szobrot, mely a városnapok logójának is az inspirációs forrása, valamint a Bazársor tornyát, mely ugyancsak része a polgármesteri hivatal kiegészítő grafikájának. A logóban kiegészítő információ is szerepel, és pedíg az évforduló tartalma, szövegszerűen: „550 éve város Sepsiszentgyörgy”. Mivel a kiegészítő információ lényeges üzenetet hordoz, két logó született, külön magyar és külön román nyelvű. A logóban szereplő állítás értelme szerint a magyar logóban a kiegészítő információ a grafikai elem alatt helyezkedik el, a román logó esetében a kiegészítő információ megoszlik a grafikai elem fölött és alatt is. A logó vezető színe a fekete vagy a fehér, de programtípusok jelölésére három másodlagos szín is meghatározásra került, és pedíg a türkiz, a lila és a piros.

A helyi elemek használata, grafikai átdolgozása által a rendezvénysorozat könnyen helyhez köthető, vizuális identitása pedig kapcsolódik a város globális vizuális identitásához, gazdagítva ezt. A rendezvénysorozat vizuális identitását következétesen használták a szervezők mindennemű kommunikációs csatornán a rendezvény ideje alatt, valamint a 2011-es év során a rendezvény logójával ellátott zászlók díszítették a központot.

Sepsiszentgyörgy Székelyföld Kulturális és Ifjúsági Fővárosa, támogatja a polgármesteri hivatal, 2012

■ Az éves programsorozat vizuális identitását a ra2studio tervezte. Az arculat ugyancsak tudatos tervezésről tanúskodik. A vizuális identitás grafikai része egyértelműen a fiatalokhoz szól, hiszen meglehetősen lendületes.

A logót függőleges kompozíció jellemzi, mely fentről lefelé irányítja a tartalmi információ áramlását. A logó felső részében a város címeréről ismerős vártemplom, valamint a Nap és a Hold látható, alsó részében pedig egy kör által elhatárolt helyen három emberi figura, akiknek testtartásából kiténik, hogy fiatalokat ábrázolnak. Színvilágában harmonikusan kapcsolódik a helyi jelleghez, vezető színe a zöld, melyet a narancs és a kék egészít ki.

A logónak van egy dekoratív változata is. Ebben vannak a logó kompakt színfelületei apró kis tárgyakból összerakva, mind olyan elemekből, melyek a fiatalságra és

a helyi jellegre utalnak. Egyik legszembetűnőbb elem itt is a Szent György téren található Szent György-szobor.

Sepsiszentgyörgy Székelyföld
Kulturális és Ifjúsági Fővárosa

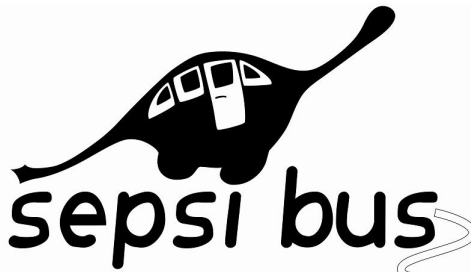

Sfântu Gheorghe Capitala
Culturală și de Tineret
a Ținutului Secuiesc

Akárcsak az 550 Éve Város Szepsiszentgyörgy rendezvénysorozat esetében, a Sepsiszentgyörgy Székelyföld Kulturális és Ifjúsági Fővárosa rendezvénysorozat könnyen helyhez köthető a helyi elemek használata, grafikai átdolgozása által, vizuális identitása pedig ugyancsak kapcsolódik a város globális vizuális identitásához.

Sepsi Busz, Multi-Trans Rt. – helyi közszállítási vállalat

■ A Sepsi Busz vizuális identitását a városimázs iroda tervezte. Az arculat teljes mértékben kapcsolódik a helyi jellegzetességekhez. A vállalat megnevezésében megtalálható a „Sepsi”, mely egyértelműen Sepsiszentgyörgyhez és vonzásköréhez köti. A vállalat logójának grafikai részében kedves, szerethető vonalvezetéssel a Szent György téri Szent György-szobor van feldolgozva. A logó vezető színe a zöld, másodlagosan a sárga, mely vidám hangulatot kölcsönöz az összképnek. A logóban szereplő információ egyformán érvényesül mindkét nyelven, tehát csak egy érvényes logója van a vállalatnak.

Sepsi-SIC Sportegyesület

■ A helyi A osztályos kosárlabdacsapatot fenntartó egyesületről van szó, fő fenntartója Sepsiszentgyörgy Önkormányzata és Kovászna Megye Tanácsa. A sportegyesület logóját helyi alkotók csoportja készítette, a Kónya&Kónya Ponopol. A logotípus szervesen ötvözi a sportos jelleget a helyi jellegzetességekkel.

Fő motívuma ugyancsak sárkányölő Szent György. (Ez esetben viszont nem a Harmath István alkotása, amely az első ilyen szobor Sepsiszentgyörgyön, hanem a Kolozsvári testvérek, Márton és György által készített, klasszikus sárkányölő Szent György-szobor, amelynek eredetije a prágai várban áll, és másolatát 2012 májusában avatták fel Sepsiszentgyörgyön.)

A logóban hangsúlyosan jelen van a sportegyesület megnevezése, egy sportos, egyszerű betűtípussal. A logó alapformáját a pajzsforma adja, centrális kompozíció, valamint fölfelé mutató dinamika jellemzi. A logó vezető színe a zöld és a fehér. Egyégesen jelenik meg minden olyan elem vagy kommunikációs csatornán, amely a csapathoz kapcsolódik, a lányok és a csapat további tagjainak meze ugyancsak zöld

színű. A jellegzetes, sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló logó a kosárcsapat által bejárta az ország fontosabb városait.

Rotary Klub Sepsiszentgyörgy

■ A sepsiszentgyörgyi Rotary Klub a sárkányölő Szent György motívumával adaptálta a Rotary International logót. Mivel a nemzetközi Rotary logó színvilága adott, a helyi adaptálás csak tartalmi kiegészítést engedélyezett.

Sepsi Rádió – helyi kereskedelmi rádió

■ A Sepsi Rádió névre hallgató helyi kereskedelmi rádió 2007 óta működik. Akárcsak a Sepsi Busz esetében, itt is jelen van a névben a „Sepsi”, mely egyértelműen a városhoz és vonzásköréhez köti a rádiót. Aktuális logója 2009-ben készült, ugyanabban az időszakban, amikor a város vizuális identitásának a változása elkezdődött. Nem véletlen, hogy a rádió logójában is jelen van a zöld szín a lila és a narancs mellett. A rádió a város lakóihoz szól, így a tömbházak ismétlődő ablakai sugallták a logó alapötletét, melyek egy pulzáló gömb köré vannak rendelve.

A rádió neve és a logóban használt zöld szín erősíti a város globális vizuális identitását.

Következtetesképpen elmondhatjuk, hogy Sepsiszentgyörgy vizuális identitása egy tudatosan fejlődő össz kép, mely bátran és következetesen használja a saját szimbólumait. A következetesség és az egységes vizuális kép megerősíti a lakosokban a közösség és az összetartozás érzését.

■ JEGYZET

1. Kádár Gyula: *Tanulmányok Székelyföld történetéből*. In: *Város, népesség, iskola*. Sepsiszentgyörgy, 1996.

KÁNTOR LAJOS

MEGÉNEKLÜNK, SZALONNA

Bevallom, azért nyúltam ilyen kézikönyvekhez, mert egy (szerencsére) halványuló emléket akartam ellenőrizni – ellenpontoszni. A „szalonna” elé címbe írt „Megéneklünk”-ről van szó...

Harminc vagy huszonöt évvel ezelőtt egy ilyen szókapcsolatot címbe írni megbocsáthatatlan bűnnek számított volna – sajtóban közzétenni pedig szinte lehetetlen (és ha mégis sikerül, szegény cenzor meg főszerkesztő bánja). Fiatalabbaknak magyarázat szükséges ehhez, illetve le kell írnom 2013. februári lexikon-kalandozásomat, összekapcsolva friss médiahírekkel.

Kiindulópontom a fesztivál szó. Az *Idegen szavak szótárában* (1994) azt találom róla (a latinból angol közvetítéssel érkezett hozzánk), hogy (első jelentésében) „több ország képviselőinek részvételével rendezett ünnepi játékok, ünnepi előadásorozat” neve vagy (2.) „ünnepélyes seregszemle”. Az akadémiai *Magyar helyesírási szótár* (1999-es első kiadás) a szócikkhez hozzátesz néhány összetételt, például a filmfesztivált, a zenei fesztivált. Szabó T. Attila föltehetőleg nem találta érdemesnek helytörténetileg begyűjteni a magyarrá vált szó múltját, így nem is találkozunk vele az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárbán*. A *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* második kötetében viszont (1960) ezt olvashatjuk a fesztiválról: „V mely nevezetes alkalommal v. meghatározott időközben ünnepélyes keretek közt lefolyó, gyak. nemzetközi jelentőségű, több napon, es. héten tartó irodalmi, művészeti előadások, rendezvények, ill. sportbemutatók sorozata”.

Bevallom, azért nyúltam ilyen kézikönyvekhez, mert egy (szerencsére) halványuló emléket akartam ellenőrizni – ellenpontoszni. A „szalonna” elé címbe írt „Megéneklünk”-ről van szó, pontosabban a „Megéneklünk, Románia” elnevezésű, a

Ceaușescu korabeli ország nagy találmányáról. Hogy volt-e előzménye Hitler Németországában, a korábbi (elsődleges) nemzeti szocializmusban, nem tudom, bár feltelezem. Erről nyilván nem tudhatok meg semmit abból az 1909 oldalas *Mic Dicționar Enciclopedic*-ből (1986), amely Elena Ceaușescunak két, Nicolae Ceaușescunak több mint négy sűrű nagy oldalt szentel, amit követ négy közös fénykép-oldaluk (a lehető legrosszabb nyomdai kivitelben). Van azonban ebben a román nyelvű, tudományos kiadó által megjelentetett „kislexikonban” önálló címszava a „Festivalul Național al Educației și Culturii Socialiste »Cîntarea României«”-nek; megtaláljuk benne kezdeményezőjének, Nicolae Ceaușescunak, a Román Kommunista Párt főtitkárának a nevét s e találmány megszületésének alkalmát: a Politikai Nevelés és a Szocialista Kultúra Kongresszusán, 1976 júniusában hangzott el a javaslat, az országos parancs. Ennek nyomán kétévenként (de közben folyamatosan, helyi, megyei és megyeközi szinteken) a rendezvénysorozaton több mint 80 ezer amatőr együttes vett részt, a záró gálát Bukarestben rendezték, nagy pompával, díjosztással.

A „Megéneklünk, Románia” másfél évtizedet átívelő ceaușescui örületének – ezt is emlékeztetőnek szánom – volt kapcsolata, következménye a romániai magyar művelődési-művészeti életben is. Mi több, hiteles lexikoni leírásával találkozunk, B. E. (Balogh Edgár) jelzettel, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* harmadik – a diktatúra bukása után szerkesztett – kötetében (1994). Lexikonunk kezdeményezője ezúttal pontosan, szakszerűen fogalmazott. Tőle idézem: „Nicolae Ceaușescu államelnök 1971-es kínai látogatása után az ott kibontakozott balos nacionalista »kulturális forradalom« mintájára Romániában létesített hivatalos műkedvelő mozgalom.” És pontos, reális az is, amit Balogh Edgár a „Megéneklünk, Románia” erdélyi magyar vonatkozásairól tesz hozzá a meghatározáshoz: „A 60-as évek végén újjászerveződő közművelődési egyesületek és együttesek munkájának fokozatos visszaszorítása, majd teljes felszámolása után, különösen a szórványvidékeken, ez a felülről kezdeményezett és intézményes támogatást élvező műkedvelő tömegmozgalom rövid időre alkalmat adott a magyar énekkarok, színjátszó csoportok, népművészek és néptáncosok mozgósítására is, de a diktatúra szigorodásával az állami művészetiirányítás egyre inkább egy megideologizált, propagandaszolgálatba állított műnépi kultúrát kívánt a »Megéneklünk, Románia« rendezvényeinek színpadán látni. Ugyanakkor a sztárszerepre kiválasztott »népi alkotókat« – e szellem vállalóit – igyekezett kijátszani a »kezelhetetlen« hivatásos művészekkel szemben, s a fékevesztett személyi kultusz megtévesztő propagandaeszközzé alacsonyította őket.”

Ehhez a kétségtelenül jól sikerült lexikoni szócikkhez még hozzátenném egy „kezelhető” hivatásos író, a híres-hírhedt Adrian Păunescu nevét. Ő volt az a Ceaușescut dicsőítő bukaresti költő (ebben a kategóriában nyilván nem az egyetlen), aki megszervezte a *Flacăra* című bukaresti hetilap köré a maga „cenaclu”-ját, országjáró összejöveteleit, melyeken minden kavargott, tulajdonképpen a „Megéneklünk” szellemében, egy-egy díszmagyart (gyászmagyart) is bevonva sajátos ünnepeibe.

A „Megéneklünk, Románia”, Ceaușescu, Păunescu emlegetése, vagyis a letűnt múlt után jó érzés napjaink médiájában elmerülni, olvasva, hallgatva, nézve a tudósításokat a velencei karneválról, az eurovíziós dalfesztiválról, a riói szamba-, a müncheni sörfesztiválról vagy a hozzánk közelebbi kolbásztöltő-versenyekről, csipkebogó-ünnepéről, netán a kolozsvári SzalonnaFeszttről – távol központi elképzelésektől, utasításoktól. Ha pedig egy színházi, film- vagy zenei fesztiválnak mi adhatunk ott-hont, sikerrel – és érdemleges nemzetközi részvétellel –, akár büszkék lehetünk. (A Kolozsvári Magyar Napok újabbak e kétféle fesztiválózás alkalmait teremti meg – szintén nem kényszerből, sokak öröme.)

Isten nyolclapú aranypecsétje

Naplójegyzetek 2004-ből

A paraszt és a proosztata

■ *Szeptember 22.* Otthon, falun, gyermekkoromban sokszor láttam eltört gerincű kutyát. Az ilyen szerencsétlen állat a földön húzta a fenekét, nem tudta felemelni. Most én is tört gerincű eb vagyok, két darabban mozgok, fáj a derekam. A felső testem már régen felemelkedett, mikor a fenekem még a széken van. De le ne álljak, el ne hagyjam magamat! Amíg a lábam bír, menni, menni, menni! A mozgást, a munkát úgy kell felfogni, mint II. Richárd a harcot:

„De harcban halva, győzől a halálon,
Míg gyáván nem menekszel semmi áron.”

Varga Lajos (a Madách műszaki szerkesztője) pénzt (honoráriumot) vitt Zsélybe, a beteg Zs. Nagy Lajosnak. Azzal jött vissza, hogy Lajosnak vége, már a pénz sem érdekli, fel sem kelt az ágyból. Szerintem nagyrészt a kishitűség a betegsége. Aki leáll, az meghal. Ha mozgás, munka közben ér bennünket a halál, csak egyszer halunk meg, ha ágyban képzelődünk róla, százezerszer. Már maga az írás is győzelem a halálon.

Október 6. Gogol *Köpönyegét* olvasom, Arany János fordításában. Hihetetlen, hogy ez a nehézkes, görcsös magyar nyelv Aranyé! Kezdem érteni, miért nem írt költőnk nagyprózát (a Csaba-történetből például nyugodtan írhatott volna történelmi regényt, a világirodalmi minta, a Walter Scott-i életmű akkor, mikor ő az eposztrilógiáját írja, már kész volt). 1860-ban fordítja le a *Köpönyeg*et (abban az évben egyébként mindössze hét verse jelent meg, összevetésül: 1848-ban kb. húsz, bár a jelzett hét vers között ott van a Vörösmarty-retorikájú és kozmikus monumentalitású három nagy vers: a *Széchenyi emlékezete*, a *Rendületlenül* és a *Kies ősz* is), szóval 1860-ban Arany számára a *Köpönyeg*-fordítás, nincs kizárva, hogy bizonyos mértékig pótcselekvés. – De legyen így vagy úgy, nekem ma, október 6-án születésnapom van. 69 éves vagyok, és négy évvel túléltem Aranyt, aki 62 éves, mikor Kasszandra-verset ír a saját születésnapjára: „Ma hatvankét esztendeje annak, / Mikor engem megtettek Johannak, / Esztendeim hát bőviben vannak, / Nem sok időt ígérek magamnak.” (65 évesen hal meg, 1882-ben – érdekes, hogy mintegy 110 évvel később Petri György is éppen 65 évet „ígér magának”, így: „...hatvanhárom [pluszminusz két] évet gönölnök magamnak”.) Nekem most már Aranyénál is bővebb a leélt esztendeim száma, saját használatra mégis inkább így írnám át a jeles baljóslatot:

Október 6.

*Nekem születésnap is e gyásznap:
ekkor tettek meg egykor Árpádnak.
Esztendeim bár bőviben vannak,
kívánok még néhányat magamnak.*

Október 7. Egy nemrég megjelent cseh értelmező szótárban lapozgatok. Elidőzöm a „*prostý*” szócíknél. Ez a szó (mai jelentése: *egyszerű*) eredetét, etimológiáját tekintve megegyezik a mi „*paraszt*” szavunkkal (mindkettő őse az ószláv „*prostŭ*”, amelynek viszont nincs egyértelmű jelentésmagyarázata). Elgondolkodtató, hogy a szónak a ma beszélt szláv nyelvek egyikében sincs sem „*paraszt*, földműves”, sem „*bunkó*, *buta*, *faragatlan tuskó*” jelentése. Ezek a jelentések tehát a magyar szóhasználatban alakultak ki. A harcos katona- vagy pásztormagarság a földet művelő (többnyire szláv) munkást a honfoglalás után egyszerűen a számára akkor még semleges hangulatú *prostŭ* > *poroszt* > *paraszt* kifejezésekkel illette (hogy miért, az talán az alábbiakból kiderül), majd később (jóval később) hozzátapasztotta a megvető „*paraszt*, *buta*, *bunkó*” jelentéseket is. Mégpedig feltehetően olyan alapon, hogy egyrészt a saját életformáját a helyhez kötött földművelőkénél magasabb rendűnek, neme-sebbnek érezte, másrészt azért, mert a helyi lakosok nyelvét nem mindig értette, s ezért a beszélőit butának tartotta (vö. *buta tót!*). Ezek után kérdés, hogy a jelzett időben a szláv nyelvekben milyen jelentésben alkalmazták a földművesre a „*prostŭ*” kifejezést. A szó jelentése (a cseh értelmező szótár szerint) a szláv népek szóhasználatában általában a múltban is s ma is „*egyenes*, *egyszerű*, *szabad*, *tiszta*” – azaz egyértelműen pozitív tartalmú. S ebből is két dolog következik: egyrészt a szláv népek között a földmunkás társadalmi helyének a megítélése egyértelműen pozitív volt, másrészt egyáltalán nem biztos (s a szótár szerint sem az), hogy az ószláv „*prostŭ*” eredeti jelentése az „*egyszerű*” lett volna. (Azok a nyelvészek, akik a szó „*egyszerű*” ősjelentése mellett kardoskodnak, a „*prásti*” igével hozzák összefüggésbe, állítja a szótár, amelynek a jelentése: „*megszokni*, *megszokott lenni*”, s ilyen értelemben a „*prostŭ*” eredetileg annyit jelentett volna, hogy „*megszokott*, *közönséges*”.) Ennél érdekesebb a másik értelmezés, amely a szót az „*elől*” jelentésű „*pro*” előjáró és az „*állni*” jelentésű „*sta-*” összetételének látja, s eszerint a kifejezés legősibb jelentése: „*elől álló*”. (Indoeurópai távolságokból ide kapcsolható a magyarul *dűlmirigynek* nevezett, görög elemekből összerakott *prostata* kifejezés is, amely szó szerinti fordításban pontosan „*elől állót*” jelent.) Ez az „*elől álló*” jelző a földművesre alkalmazva pedig nem jelenthetett mást, mint (megint csak a megbecsülés jeleként) természetközelséget: a „*prostŭ*” „*elől állt*”, azaz egyfajta előember volt, közel volt a természethez. – Ilyen gazdag történetiségű és tartamú tehát a „*paraszt*” szavunk, s csak sajnálhatjuk, hogy a mai magyar nyelvből – talán az egy „*bunkó parasztot*” leszámítva – szinte már minden jelentése kikopott.

Október 8. Vészesen közeledik október 20., Balassi Bálint 450. születésnapja, illetve hát november 13, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Balassi-konferenciája. (Az eredetileg a zólyomi várba s október 20-ára tervezett konferencia november 13-ára halasztódott, s a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban tartják meg. Zólyom nem mutatott fogadókészséget, fogalmazott diplomatikusan Praznovszky Miska barátom, a főszerző.) Én meg már lassan bedilizek Balassitól! Szilády Áron 1879-ben megjelent, sorrendben első *Balassi-összesétől* Kőszeghy Péter – Szabó Géza 1986-os *Gyarmati Balassi Bálint énekei* c. gyűjteményéig minden Balassi-kiadás itt zsong, jajong, busong a szívemben-fejemben, s mind másként zsong, mert az 1655 táján készült *Radvánszky-kódex* óta szegény Balassit minden „*másoló*”, minden kiadás és kiadó a maga „*tájszólásához*” igazítja. S ebben a káoszban tegyek én most rendet, jelöljem meg a különböző idiomatikus rétegeket, s mutassam ki, hogy a sok imputált idióma alatt az eredeti és meghatározó idióma – palóc. (Mert könnyelműen és „*palóc hazafiságotól*” vezéreltetve ezt a baromi feladatot vállaltam.) – Milyen jó lenne már végre szabadon, kötetlenül elmerengeni az ilyen szépségeken:

*Őszi harmat után
Végre mikor aztán
Fújdogál a hideg szél,
Nemsok idő múltván
Sárgul, hulldogálván
Fáról a gyöngye levél;
Zöld erdő harmatját,
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél.*

Jó lenne megfejtetni, miért olyan gyönyörű, szívet melengetően szép és szomorú ez a közhelyhalom! (Szilády Áron még ezt is Balassinak tulajdonította.) – Ma, ahogy a kiadóból ebédre mentem, az étterem előtti platánról nagy, sárga levelek hulltak a lábam alá. S fújdogált a hideg szél. S Pozsonypüspökibe beszökött az ős. S úgy éreztem, hogy 450 éves vagyok, s hogy Balassitól Adyig és máig minden magyar vers elégikuma bennem zsong.

Október 24. A rádióban hallom, az *Édes anyanyelvünk* c. adásban, Fábrián Páltól: a rokonnépek nyelvében létezik a *hón* szó, „vállízület” jelentésben. Így nyer magyarázatot (fedi fel ősokát, mondhatnám), s lesz érthető az egyébként sejtelmes-rejtélyes *hónalj* szavunk. A nyelvészek a szenzációs leletben pusztán a finnugor rokonság újabb bizonyítékát látják, engem, érthetetlenül, metafizikai régiókba repít a felfedezés. Úgy lelkesedem, mint ahogy Leibniz lelkesedhetett, mikor a teremtés Első Okának nevére rádöbbsent, s azt mondta: Isten. Mert: ahogy a világegyetem elégséges oka Isten (mondja Leibniz), mi az elégséges oka az emberi nyelvnek (kérdézem én)? Az evolúció során vajon miért épp csak egyetlen élőlény szólalt meg értelmes nyelven, pontosabban mért csak a „majomfajták” egyike alakított ki magának magasan tagolt, összetett jelrendszert, s miért nem például a krokodilus? Bizony, ha a nyelvben sincs semmi ok nélkül, hogy képzelhetnénk el, hogy maga a nyelv teljessége ok nélkül való?! Más szóval: a hónalj ősokát megtaláltuk, de mi az ősoka magának a nyelvnek? Mi volt a célja a Teremtőnek a beszélő állattal? Ez csaknem annyira érdekes és lelkesítő ontológiai dilemma, mint maga a *causa prima*. Pontosabban ez is az *első ok* problémaköre: hátha mégsem vagyunk a Világmindenség árvái!! S hátha mégis van okunk, s talán célunk is!! – Néhány órával később ugyanott, a *Gondolat-jel*-ben halom: Nagy Imre valóban forradalmár volt és paraszt. Földszagú, emberszabású ember – mondja Mészáros Márta, a filmrendező. – Úgy halt meg, ahogy élt – tisztán. – Mindenki úgy hal meg, ahogy élt, mondom én. Kádár közvetlen a halála előtt megőrült, Rákosi '56 után, szovjet háztájijában visszaváltozott azzá, aki volt: tyúkokat etető, kisszerű senkivé. Nagy Imre azt mondta a halála előtt, hogy ő szabadon – az az megalkuvás nélkül – kíván meghalni. S lőn.

Október 29. 11:30 óra. Indulunk Rimaszombatba, illetve Gömörpéterfalára, szülőfalumba, ahol holnap díszpolgárrá avatnak. Ha közben meg nem gondolják a dolgot, jegyzi meg Mács Jóska. Mert kísérőim is vannak, Mács József és Cselényi László, írókollégáim, barátaim, ráadásul mindkettő Gömörország honpolgára, egyik prózában, a másik versben. Mács, pluszban, még tréfacsináló is, mintha egyenesen Mikszáth *Jó palócok*jából lépett volna elő. Ő a sofőrünk, de hogyan látja majd az utat, ha a szeme sem áll jól, mindig azt nézi, kin lehet nevetni! A lépcsőházunkkal szembeni kis parkban várom a különítményt, közben egy fát vizsgálok, amelynek törzsét az utca kölkei telis-tele verték szöggel, csak úgy, szórakozásból. A kocsiban Descartes-ról kezdek értekezni, aki egyik levelében Erzsébet pfalzi hercegnőnek, a trón-

javesztett cseh király leányának azt írta, hogy jól használja fel az időt, aki egy zöldellő fát vagy egy szálló madarat néz. Mire Mács meggyanúsít, hogy rájuk várakozva direkt azért nézegettem egy fát, hogy majd elsüthessem a Descartes-sztorit. Szóval Mács Jóskával utazni kész élvezet, de meg kell hagyni, jól vezet, biztos kézzel fogja a kormányt, pedig ha jól megszámlolom, már közelebb van a nyolcvanhoz, mint a hatvanhoz. Gyetváig meg sem állunk, s az már körülbelül kétharmada a háromszáz kilométeres utunknak. Gyetva (a szó jelentése: fiatalság) a szlovákok Bakonya. Gyermekkoromban még a Barkóságon, Péterfalán is ismerték a szólást: Ha Besztercén meg nem lopnak, Gyetván meg nem vernek, kimehetsz a világból. Szóval Gyetvát betyár nép lakja. Fölötte a regényes Polyana csúcsai, a szélében egy „salaš” (betyárcsárda), oda igyekszünk, juhtúrós galuskára. Szerencsésen megebédelünk, s még csak meg sem vernek bennünket. Indulunk tovább, Ozsgyánnál még vetünk egy pillantást Feketerét-pusztára, dédapám juhásztanyájának a helyére, aztán már Rimaszombat következik. A Daxner utcai gimnáziummal szemben áll a Magyar Közösségi Ház, este, *Glóbus és locus* címmel, előadást tartok itt a hely megtartó erejéről. Mielőtt a Tisztelt Házba belépünk, tisztelgünk az egykori alma materünk előtt (valaha Mács is, jómagam is diákjai voltunk a szomszédos gimnáziumnak), aztán már B. Kovács Pista, a kitűnő rimaszombati történész, volt múzeumigazgató védőszárnyai alá helyezzük magunkat, ő az esti rendezvény főszervezője.

Légy már legenda

■ *Október 30. Rimaszombat, Akasztóhegy.* Mi ez a rettenetes moraj, rivalgás, üvöltözés a gyomromban, hasamban minden hajnalban s még itt, az Akasztóhegyen is? Van-e borzalmasabb valami, mint ha a makrokozmikus eseményeket mikroban éljük meg? Amit más szórta, az egész világmindenségre elosztva érzékel és szenved meg, azt én tömörítve, a zsigereimben érzem:

*Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog, mint malom a pokolban?*

Mindezt képzeljük el egy colonban (vastagbélben, azért írtam „colon”-t, mert az, szóként kisebb, rövidebb, mint a vastagbél). Élni szeretnék, de ilyenkor valami tőlem független erők élnek bennem, helyettem. *Élni szeretnél?, ne fáraszd magad, szépen feledd el: / Légy már legenda szelíd, világitó, okos fejeddel!*, mondá ezt anno és per se már nem Vörösmarty, hanem az erdélyi Dsida Jenő, 24 évesen. (Mit keresek még én itt akkor 69 évesen?!) – Hajnali öt óra. Az új időszámítás szerint. A régi szerint már hat. Éjfélkor vissza kellett állítani az órákat. Kerek hatvan perccel. De én még mindig a tegnapi időszámítás szerint gyöttrődöm. Talán a „barkó” vaddisznópörkölt az oka, talán a díszpolgárság ártott meg, talán az egyéb gömörországi protuberanciák működése a bűnös. Szóval tegnap díszpolgárrá avattak, de inkább legendává. Tiszteletemre vaddisznót lőttek, abban a ragyasi erdőben, amelyben gyermekkoromban apám szenet égetett, s – gyermekként – én hordtam neki az ebédet. A falu fiatal, művelt, tehetséges polgármestere (egykori osztálytársam fia) szerint ha a vadászok nem emlegetnék Ragyast (meg Kikínyest, Kerekágot, Feneket s a többi péterfali erdőt, hegyet), s a gyerekek iskolában nem tanulnák az ezeket a határrészeket, dűlőket, horhosokat megörökítő verseimet, akkor már csak a katonatérképek őriznék a falu toponímiáját. A vidék ma már éppen olyan messze van a természettől, mint a város, ember és föld között itt is megszakadt a tevőleges kapcsolat, a lakosság már a

konyhakertjeit sem műveli. Mindennek ellenére (és legenda-mivoltomban is!) kitűnően éreztem magamat, tegnap este és éjszaka még aludtak a zsigereimben a protuberanciák. Az ünnepség tulajdonképpen afféle falunap volt, műsoros esttel, éjszakába nyúló táncmulatsággal, s az én díszpolgárságom csak egy szám volt a többi között, de azért szép volt, jó volt. A legnagyobb élményem talán éppen a falu gyerekeinek szavalatai voltak. Volt abban valami egyszerre „sírontúli” borzongás (Chateaubriand értelmében) és feltámadásszerű ujjongás, hogy egykori legénycimboráim unokái szájából hallottam az ötven évvel ezelőtt írt versemet:

*Állok, majdnem az égben. Ha
szétekintek,
csak havas csúcsokat látok:
hegyeinket.*

*A falunkból mást se látok,
csak a tornyot,
de azt úgy, hogy látom, akár-
merre forgok.*

*Áll a Csere meg Kerekág
közé szúrva,
mint valami felfordított
kocsi rúdja.*

Vagy hogy most a helyi menyecskekórus énekelte azokat a betyárnótákat, amelyeket egykor magam is annyit énekeltem, annyira szerettem, s közben találgathattam, hogy melyik „betyár-menyecske” kinek a lánya, melyik volt-szomszédom vagy barátom arcával csodálkozik rám vissza, ha sudár alakját, derekát véletlenül kicsit tovább simogatom tekintetemmel. Éjfél előtt indultunk Rimaszombatba. Útközben Cselényi, a kolerikus költő a szabadszájú Mácsot leckéztette, mondván, hogy máskor az ilyen reprezentatív alkalmakkor a vulgáris vicceit tartsa meg magának, s ne járassa le az egész íróársadalmat. A szangvinikus Mács erre úgy reagált, hogy ha majd Cselényit avatják díszpolgárrá, az ünnepség előtt benyújtja cenzúrázásra Cselényinek a viccrepertoárját.

November 13. Szabó Ervin Könyvtár, Balassi-konferencia. Előadásom címe: *Balassi Bálint versnyelvének palóc idiómái és „ízetlenítése”*. Mi értelme, kérdezhetné bárki, az egyszerre több nyelvjáráshoz is kötődő Balassi nyelvről azt bizonygatni, hogy alapjában véve mégis a palóc idióma határozza meg? Nem fölösleges lokálpatriotizmus ez? Hát nem!

Balassi az első tudatos költőnk, nála már semmi sem véletlen. Ha például a „jegyvez” hívórimre a palóc „nehez” (*nehéz* helyett) felel, akkor azt nem lehet a palóc idióma nem tudatos felhasználásának minősíteni. Igen, Balassi ismeri a különböző magyar nyelvjárási sajátosságokat, s aszerint használja fel őket, ahogyan a műalakítás, a vers formálása megkívánja, de azért azt sem lehet elhallgatni, hogy saját kezű levelei és a néhány eredeti kézírásban fennmaradt verse tanúsága szerint szókinccsének alaprétege és alaktana mégiscsak a palóc lehetett, és ő maga írja barátjának, Rimay Jánosnak, hogy „nevetem azokat [...], akik akármi írásmot is elméjüknek csomós pórázára kötvén sok ígéknek változtatásával vesztegetik, fesletik, ízetlenítik”. Tisztában volt tehát vele, hogy a versei másolói mennyit torzítanak művein, s nem nézte azt jó szemmel. A konferenciát a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervez-

te, a közönségem főleg vidéki magyartanárokból áll, s mondanom sem kell, hogy elsősorban Salgótarján és Balassagyarmat tapsol az állításaimnak, de azért nagyjából elfogadja a fejtegetésemet a jelen lévő szakma: Szentmártoni Szabó Géza, Praznovszky Mihály és Kovács Sándor Iván is. Ez utóbbi (igen rossz bőrben látom, panaszkodik is, hogy beteg) elhozta az általa szerkesztett *Irodalomismeret* legújabb számát, címlapján a zsekéscsapkás fotómmal s benne a *Faustusom* (Szenci Molnár-drámám) egyik részletével. Itt van a pápai Tungli Gyula is (nyelvtanár), akivel valamikor, a hetvenes években együtt tanítottam, Nyitrán. Most Pápára invitál, szerzői estre, s be is mutat mindjárt két fiatal tanárt mint a verseim majdani előadóit. Tudom, Pápa nagy Fidesz-fészek, az egyik recitátorom mindjárt az MSzP-vel kezdi, hogy nem tudja, én melyik párttal szimpatizálok, de a szocialisták alattomos csúszómászók. Alig tudok kiforogni a slamasztikából, kínomban azt mondom, hogy az én pártfőnököm Balassi Bálint.

November 17. Hallgatom Spán Gábor (számomra ismeretlen név!) kitűnő jegyzetét a rádióban arról, hogy ma Magyarországon semmi sem az, aminek látszik. Utána eredt egy kisteherautónak, amelynek az oldalán ez állt: *Óriás mellekkel és forró combokkal várjuk*. S kiderült, hogy egy libahúsüzlet reklámja volt a felirat. – Hát igen! Pontosan fordítva történnek a dolgok, mint ahogy tízezer évig történtek: a mai nyelv nem egyértelmű akar lenni, nem a lehető legpontosabban akarja megnevezni a megnevezendőt, hanem relativizálni akarja a jelentéseket. A köznyelv helyet cserél a költészet nyelvével: elbizonytalanít; emez viszont újabban éppen a tárgyyszerűségével tüntet.

November 20. Mintha születésemtől kezdve két ember volnék: az egyik szorong, a másik legyőzi a szorongást és cselekszik. S mivel a szorongás nem produktív, nem látványos, a külvilág csak a cselekvő, kemény embert ismeri belőlem. És senki sem tudja, hogy ez a cselekvő keménység elsősorban saját magam ellen irányul. Minden aktivitásomat az önmagammal folytatott kíméletlen harc előzi meg:

*Élni: harc a szellemekkel,
kik lakják szíved, agyad.
Költeni: ítélned kell
keményen önmagadat*

– mondja Ibsen a *Vadkacsában*. Az én „szellemem”, kísértetem a szorongás. Azt ítélem meg és el, győzöm le, fegyelmezem meg keményen minden tettemben. A verseimben is.

November 21. És most akkor mi van?! Boldog vagyok? Megvolt a szenci fellépésünk, „telt ház” előtt játszottunk (az idézőjel oda céloz, hogy a Városi Könyvtár kis tanácstermét nem volt nagy kunszt megtölteni), sokan gratuláltak, s én most legszívesebben újraolvasnám a *Faustusom* előadott scenáit. Az írásaimat ért kritikák, értékelések után mindig ezt csinálom: újraolvasom magamat. S ilyenkor érdekes metamorfózison megyek át: képes vagyok idegenként olvasni szövegemet, „szűz szemmel” látni figuráimat. Mintha fordítva néznék bele egy távcsőbe: ugyanazt a tájat látom, de mintegy más szögből, eltávolítva, lekicsinyítve. S a szemem ekkor a legfigyelmesebb és legkritikusabb. Szenc után távolról sem a sikerem miatt vagyok hát boldog (ha az vagyok!), hanem, s hangozzék ez mégoly erőteljesen, azért, mert a teremtményem saját lábára állt, önállósozott, felnőtt.

November 26. A Magyar Intézetben, a hét elején, két napig Balassi Bálint *Szép magyar Comoediájáról* elmédkedtünk. A tanácskozást a pozsonyi Magyar Tanszék, illetve Csehy Zoltán szervezte, előadókként részt vettek rajta: Kőszeghy Péter, Jankovics József, Bánki Éva, Amedeo di Francesco és Szentmártoni Szabó Géza. Valamennyi kitűnő Balassi-kutató, Kőszeghy Pétertől tanultam a legtöbbet, igazi Balassi-tudós. És nagyszerű ember. Az olasz Amedeo di Francescónak (aki *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében* címmel tartott kitűnő magyar nyelvű előadást) lukat beszéltem a hasába, míg végre rájöttem, hogy szinte semmit sem ért a magyar szövegemből. Kár, azt reméltem, Casteletti *Amarillijéről*, a *Comoedia* ősforrásáról megtudok tőle egy-két konkrét dolgot is. Én ugyanis a tanácskozáson a *dráma-költő* Balassiról mondtam el néhány gondolatomat, azaz azt bizonygattam, hogy a *Szép magyar Comoedia* is inkább költészet, mint dráma. Úgy gondolom, hogy költőnk, miután az olasz *Amarillit* elolvasta, hatására előbb csak egy verses önéletrajzot tervezett, s később döntött a teljes dráma lefordítása mellett. Szívesen kitértem volna arra az érdekes „rokonságra” is, amely, szerintem, Balassit még a Shakespeare-kontextusba is belefűzi. Az angol reneszánsz drámaírók ugyanis éppen úgy az olasz mintákat, főleg a pásztorál divatját követték, mint a mi Balassink a *Comoediájában*. Orlando az *Ahogy tetszikben* épp úgy aggatja tele az erdő fáit szerelmes leveleivel, mint *Credulus* a *Comoediában*, illetve *Credulo* a feltételezhető közös ősből, az *Amarilliben*. De hát mindennek a kifejtése már meghaladta az én felkészültségemet, nyelvi és egyéb kondícióimat. Ezért fordultam az olasz anyanyelvű Amedeo di Francescóhoz. Csakhogy őneki meg a magyar konverzáció haladta meg a kondícióit.

Isten nyolclapú aranypecsétje

■ December 2. Budapest, Szabadság tér, TV-épület. 12:33. Na, itt sem voltam még, s nem is leszek egyhamar: elegendem van ebből az abszolút monarchiából! Kipúderoztak, kicsinosítottak, de előzőleg a sminkes nő letolta a kísérőmet (egy csinos bakfist), mert azt merte mondani, hogy én sietek, s vegyen előre. Kisanyám, itt nincs protekció, itt feladatok vannak és vasfegyelem! S mindezt olyan hangsúllyal mondta, hogy elsősorban én értek belőle. S közben hemzsegték, keringtek körülöttünk az emberek, s mind szemlátomást olyan szervezett, kemény kasztrendszerben mozgott, mint amilyenben a kísérőm és a sminkes nő. S a szerencsétlen riportalany, a „téma” ebben a hierarchiában legalul van, ő a legkevésbé fontos. Hogyan keveredtem én ide? *A Határátkelő* c. műsorban fognak faggatni. Vajon kivel, milyen riporterkápóval hoz össze a balsors? 16:20. A kápót úgy hívták, hogy B. Anikó. Mintha szájba vert volna: én komolyan vettem a kérdését, és megalapozva, érvelve fejtegettem, hogy ma egy „népi” és egy „urbánus” író között nagyobb a távolság, mint egy „határon túli” és egy magyarországi szerző között, ő meg az egyik mondatom felénél durván, tapintatlanul elvette tőlem a szót, s már tette is föl a következő kérdést az erdélyi Király Lacinak (ő volt a másik „alany”). S én, mikor egy új kérdéssel újra hozzám fordult, ahelyett, hogy azt mondtam volna neki, hogy „nincs mondanivalóm, önt egyáltalán nem érdekli, amit mondok, akkor minek kérdez?”, kényszeredett mosollyal ugyan, de megint nekiveselkedtem a válasznak. S most, immár az épület előtt, szemerkélő esőben, állok, bután: mintha a sötétből előugrott volna valaki, s miután pofon vágott, elfutott.

December 8. Tegnap felhívott a *Vasárnapi Újság* szerkesztője, Vermes Aranka, a szlovák–magyar kettős állampolgárságról kérdezte a véleményemet. Elmondtam neki, hogy kettős állampolgárságot nálunk, a Felvidéken, azaz Szlovákiában csak az fog kérni, akit 1946–47-ben nem deportáltak a nemzetisége miatt, később pedig még

nem vágta száján, ha magyarul beszélt, közben azt ordítva az arcába, hogy „Maïari, za Dunaj!” (Magyarok, a Duna túloldalára!) Az egész állampolgársági kampány úgy baromság, ahogy van! – Ezek után a hölgy elállt az interjútól.

December 10. Nagyszüleim papírjait, keresztleveleit, fényképeit nézegetem. A fényképen, amelyet kezemben tartok, Kurázs (anyai) nagyapám 62 éves lehet, nagyanyám 45. Ez utóbbi egyenes derekú, tiszta arcú, szép asszony, ránézve inkább lánya nagyapámnak, mintsem felesége. Nagyapám komor, bajszos, kalapos idős ember. Szerette az italt, a mája vitte el, 63 éves korában. Az ajnácskői Ebeczky-uradalom mindenese (keresztlevele szerint „mezőőr”) volt. Nem lehetett akárki, mert mikor az özvegyen maradt fiatal felesége férjhez ment (négy gyerekkel, egy péterfali parasztgazdához), maga az Ebeczky uraság házасította ki, kilenc lovaskocsi hozta a holmiját, s egy kisebb nyáj marhát hajtottak a kocsik után. – Nagyapám és nagyanyám között 17 év korkülönbség volt. Mikor összeházasodtak, nagyapám 38, nagyanyám 21 éves volt. Én 1974-ben nősültem, s – öntudatlan – szinte pontról pontra a nagyapai recept szerint: az esküvőnk idején 39 éves voltam, a feleségem 20. Nem tudtam, hogy frigyemmel épp egy filogenetikai aktust hajtok végre.

December 19. Tóth Krisztina: *Síró ponyva* (Magvető, 2004). „A ház poklában három gyertya égett...” – T. K. verseinek a dallama sokkal beszédesebb, mint a nem-egyszer csattanóra hegyezett epikuma. (A fentebb idézett *Macabre* tanulsága például a gondtalanul mulatozó társaságra leselkedő, „elrákosodott” jövő, s az egyik nőben a konkrét rák: „egy nő mellett a jövőt emlegette”). Ha nem figyelünk az egyébként mindig gondosan elrejtett didaxisra, akkor egy el-elcsukló fekete hattyút halunk énekelni, amelyik mintha mindig utolsót énekelne. Tóth Krisztinának sikerült megint divatba hoznia az elégiát. A hagyományost, csak ő nem a múlton, hanem a félmúltan mereng. De így is, úgy is annak az elismerése ez, hogy az emlék: múlt, vissza nem térő idő. S ezt azért fontos hangsúlyozni, mert létezik a mai magyar költészetben (sőt ez a mainstream!) az ún. „mnemotechnikai elégia” is (fő művelője Kovács András Ferenc, de már egész iskolája van az irálynak), ez, úgy mond, az emlékezet újraírása, örök jelenné tétele. Én úgy mondanám: érzelem nélküli emlékezet. Tóth Krisztina elégiája úgy érzelmelteli, hogy még nem szentimentális.

December 20. Elkészült a 2004-es bibliográfiám. Elképesztő mennyiségű verset, esszét, tanulmányt, publicisztikát összeírtam ebben az évben, s meglepően nagy a rólam írt dolgozatok, cikkek száma is. Míg a 2003-as esztendőben csak 25 tételt tartalmazott a bibliográfiám, most 74-et. S ez meghaladja még a 2002-es év rekordteljesítményét is, akkor ugyanis 62 volt a tétéleim száma. 2004-ben megjelent egy verseskönyvem s egy tanulmánykötetem, s a könyveimet értékelő komoly kritikák száma: 11. Az ebben az évben írt saját tanulmányaim száma: 10, új verseim száma (ha a *Faustus*ból közölt részleteket is számolom): 15. Új mozzanat a bibliográfiában: sok a második, harmadik, sőt negyedik közlés. A lapok felfedezték a régi verseimet is. S a fokozott érdeklődést jelzi az 5, velem készített interjú, s a 12 kisebb-nagyobb, hozzám fűződő eseményekről (legtöbbször irodalmi estjeimről) szóló tudósítás. Summa summarum: a 2004-es esztendő emlékezetes lesz a számomra. S most, karácsony előtt, az év végéhez közeledve mégis olyasmit érzek, hogy... és mire volt jó mindez? Márai ír valahol Tolsztojról, hogy az hetvenéves korában azt sírta Gorkijnak (a szó szoros értelmében elsírta magát!), hogy már mindent megírt és elmondott, amit az életről írni és mondani lehet, de a világnak semmi sem változott. Paradox módon, látva az évi irdatlan teljesítményemet, nekem is sírni volna kedvem: sokat írtam, de minek?

December 23. Még nem volt karácsony, hogy a fa beállításán és feldíszítésén össze ne veszünk volna a feleséggel. S cseppben a tengert, a karácsonyfadíszekben is látom, micsoda ellentétek és ellentmondások feszülnek benne, amelyekkel időnként felrobbantja a környezetét. Valami borzasztó belső igény, megfoghatatlan, metafizikai mérce, Isten nyolclapú aranypecsétje (Borges) s az ember parányi képességei egyszerre dúlják a lelkét. Nálunk február 32-én kellene legyen a karácsony, hogy érkezzünk a világot helyére tenni, hogy minden karácsonyfadísz arra az ágra kerüljön, amelyen az aranypecsét szerint lógnia kell.

December 24. Szent Karácsonyeste, s nincs egyetlen gondolatom, amely az alkalomhoz illene. A tévében láttam egy bájos újromantikus olasz filmet (*Boldog karácsonyt, papa!*) a nagyapa és az unoka barátságáról, azt megkönnyeztem, de egyébként semmi. A tévé átvette (vagy elvette?) az embertől a képzeletét, s az ember belső élet nélkül maradt. Már a szeretetet is csak a tévében tudja átélni. (Tévé kikapcs, Vajda János, Karl Jaspers elő!) Legszívesebben lefeküdnék, s belealudnám magamat a semmibe, az elmúlásba. De hát az is lehetetlen. „*Minden, mi megvan: megvolt és marad*” – mondja Vajda János a *Végtelenség* c. nagyszerű gondolati költeményében. Azaz nem az elmúlás a rettenetes, hanem az elmúlás lehetetlensége. Jaspers viszont azt mondja: „Tehetetlenül állok a semmi előtt: létezőmnek ez az a pontja, amelynek láttán megdermedek.” Én nem a semmitől dermedezem, hanem, Vajdával egyetemben, a semmi lehetetlenségétől. Attól, hogy más és más alakban, de az idők végezetéig gyötrődni fogunk. – Ezt egyszer már meg is akartam írni, versben, sikertelenül. Egy sor a fennmaradt töredékből: „A nincs nem lehet”. Akkor még biztosan nem ismertem Vajda pazar költeményét:

*Csak egy dolog, ami bizonyos itt:
Hogy többé meg nem semmisülhetek.

Hogy lenni, lenni kell szüntelen;
Hogy nem örök a sír, nincs benne örök
Nyugodalom; nem menhely az, csupán
Szemfényvesztő csalárd süllyesztő
A világegyetemnek színpadán,
Hogy ami itten leltározva van,
E lomkamra lajstromából egy
Láthatlan porszemet ki nem vakarhat,
El nem sikkaszthat maga a mindenség
Mindenhatónak vélt leltárnoka.*

Hát így!, még a halálban sem reménykedhetünk! Marad mégiscsak a *Szent karácsony éjjel* és a *Mennyből az angyal* fenyőillatú misztériuma. Az legalább néhány percre, néhány órára beillatosítja, kivilágítja, átmelegíti a síron túli létünk fagyos tereit.

December 31. Az év utolsó napján olyan kilátástalan minden (micsoda paradoxon: látom a *kilátástalanságomat!*), hogy ordítani tudnék. A szó szoros értelmében *kilátástalan* a világom, mert a szememben már annyi a sötét folt, hogy csak nehezen látok ki mögülük. Valamelyik este beszállt a szobámba egy nagy, fekete pillangó. December végén pillangó?! Először nem tudtam eldönteni, hogy a szememben szállong-e vagy a valós térben. De aztán már a csapkodását és mocorgását is hallottam. Megbújt valahol a sarokban, s ma, Szilveszter éjszakáján feltámadt, s félóránként

megint átrepül a szobámon. Vagy mégis a szemem homálya az? Vagy még inkább valami elátkozott lélek? À la Ady:

*Konganak az elhagyott termék,
A bús falakról rámered
Két nagy, sötét ablak a völgyre.
(Ugy-e, milyen fáradt szemek?)*

*Örökös itt a lélekjárás,
A kripta-illat és a köd.
Árnyak suhognak a sötétben
S elátkozott had nyöszörög.*

VERESS ZOLTÁN MENETIRÁNYA

■ Életének 77. évében, 2013. február 4-én Stockholmban elhunyt Veress Zoltán.

1961 decemberében útjára indult a Forrás sorozat, az erdélyi, romániai magyar fiatal írók bemutatkozását szolgáló vállalkozás. Az első kötet címe: *Menetirány*. Szerzője a kolozsvári Veress Zoltán, a szocrealtól még alig-alig szabaduló irodalmunkban s az olvasókban nagy reményeket keltő novellista. Néhány évvel korábban költőként mutatkozott be, gyermekversek sikeres alkotóját ismerhette meg a közönség már 1956–57-ben. Különösen a *Tóbiás és Kelemen* vált – több kiadásban – népszerű olvasmánnyá gyerekek, szülők és nagyszülők körében, amire rövidesen jött az *Irgum-Burgum Benedek*.

A „menetirány” eleje és vége a kinyomtatott betűk alapján így írható le; e dátumok között, még 1961, sőt 1956 előtt pedig a történések olyan sorát találjuk, amelyek a „menetirány” további értelmezését indokolják. Eljön majd az idő, amikor az irodalomtörténet – és a 20–21. századi társadalomtörténet – kutatója dokumentumok alapján teljes képet adhat ennek a nagy tehetségű ifúnak és könyvekben megmutakozó embernek a pályájáról, a Veress Zoltán név viselőjéről.

Aki évtizedeken át baráti és a szó szoros értelmében munkatársi viszonyban állt a *Menetirány* írójával (és akitől 1961. december 29. napjától őrzi „a Forrás írói köre tagjának igaz barátsággal” ajánlott kötet egyik korai példányát), az még aligha képes a halálhír közelében objektív pályaképet felrajzolni.

A távolságtartó harmadik személyről az egyes szám első személyre átváltva, az iskolai emlékekkel kellene kezdenem, onnan, ahol egy diákelőadás mondhatni még gyermekfőszeplőjeként láthattam Veress Zolit De Amicis *A szív* című könyve egyik novellájából írt színpadi feldolgozásban. Átugorva most a szomorú éveket és ezek következményeit (noha közéletüket ő könnyítette meg utolsó, a halála előtti hetekben történt nyilvános megszólalásával a kolozsvári *Szabadság* hasábjain) – visszatérek a *Menetirány*hoz. Az a különös helyzet, hogy az én Forrás-kötetembe az *Írástól – emberig* címűbe 1963-ban már bekerülhetett a *Menetirány* kritikája, a pszichologikus alapállású prózaíró teljesítményének egyértelmű elismerése, ám annak a jelzése is (a 2013-as újraolvasás ezt megerősíti), hogy a túlzott célzatosság, a – korabeli – megfelelni akarás olykor épp a lélektani hitelesség ellenében hat. 1965-ben megírta Veress Zoltán a *Szeptember* című regényét, az úgymond szocializmust építő romániai társadalom egy szeletének prousti vétetésű ábrázolását; erről az írói tehetség érését kétségtelenül bizonyító könyvről tulajdonképpen hasonló dicséret és figyelemzető ítélet volt (lett volna?) elmondható, mint a *Menetirány* több novellájáról. A *Szeptember* évében a szerző országos írószövetségi díjban részesült – és vártuk a folytatást, Veress Zoli igazi prózaírói beérését, az igazi nagyregényt, megszabadulva a külső elvárásoktól, a korábbi élmények epikus-lélektani feltárását. (Abban az értelemben, ahogy az Páskándi Gézának sikerült az *Üvegek* börtönelbeszéléseiben.)

Jó volna tudni, hogy a Veress-hagyaték ilyen kincset rejteget.

Ami a világ színe előtt – Kolozsvárt, majd Stockholmban – zajlott, az elsősorban egy gazdag, körültekintő szerkesztői út végigjárása, az ifjúság éveitől az öregkor, a betegség utolsó hónapjaiig. (Közben persze saját fogalmazású művek és kitűnő műfordításkötetek hosszú sora gazdagította Veress Zoltán bibliográfiáját.) A *Korunk* 1971 és 1985 között hasznélvezője lehetett V. Z. szerkesztői gondjának, mindenekelőtt a természettudományos írások szorgalmazásának, rendbetételének; az áldozatos munka teljes számbavétele még hátravan. Mint ahogy ezután kell számba venni a stockholmi EKE-könyvek (a távolban kigondolt Erdélyi Könyvegylet 20 kötetének) szerepét, mindenekelőtt a világban szétszórtan élő magyarság megbízható, színvonalas tájékoztatásában. Személyesen csak hálás lehetek Veress Zoltánéknak, hogy többször is bekapcsoltak engem is ebbe a munkába. (A sorozatszáró, *Tizenhat magyar sikertörténet* című könyv számára Veress Zoli kérdezett a Korunk Galériáról.)

Talán nem félreérthető, ha azt írom: hűség és hűtlenség, mégis inkább a hűség különös, jelentős története zárult le Stockholmban, 2013 februárjában.

Kántor Lajos

KOVÁCS TAMÁS

MESTER MIKLÓS PÁLYAKÉPÉHEZ

Arcképek két tragikus kor árnyékában cím alatt jelent meg 2012-ben Mester Miklós egykori vallás- és közoktatásügyi államtitkár memoárja a Tarsoly Kiadó gondozásában. A visszaemlékezés nemcsak a szerző személye, személyisége vagy éppen életútja miatt lehet érdekes. Hanem azért is, mert napjainkban már egyáltalán nem megszokott, hogy a II. világháború után több mint 65 évvel egy korabeli meghatározó politikus addig ismeretlen memoárja jelenjen meg. Mester visszaemlékezése ilyen, hosszú évtizedekig asztalfiókban heverő írásmű. Értékét növeli, hogy sok más, a Horthy-korban keletkezett dokumentum mellett az egykori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratanyagának jelentős része, közte az 1944-es évek is, megsemmisültek 1956-ban. Mester neve nem épült, pontosabban nem épülhetett be szervesen sem a magyar történelmi tudatba, a magyar tankönyvekben sem fordul(t) elő. De ki is volt Mester Mikós, és miért érdemes megismerni élettörténetét?

■ Az erdélyi szegényparaszti családból származó Mester Miklós történésznek készült, de a történelem és a politika nem tette lehetővé, hogy kiteljesedjen ezen a pályán. Érdeklődésének középpontjában szülőföldjének egyik alapvető kérdése, a magyar–román viszony alakulása állt. A Segesváron letett érettségi után egyetemi tanulmányait már Magyarországon folytatta. Két évig közgazdaságtant hallgatott, majd átiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Végül doktori disszertációját is itt védte meg 1937-ben. Disszertációja *Az autonóm Erdély* címmel könyv formájában is megjelent. Ugyanakkor az immár Magyarországon élő Mester szembesült a magyar társadalom több alapvető szociális problémájával. Figyelme középpontjában – nyilván a saját szegényparaszti származása miatt is – a hazai parasztság sanyarú sorsa, életkörülményei álltak. A megoldást alapvetően egy olyan földreformban látta, amely pontosan ezt a réteget juttatta volna földhöz. Ugyanakkor közismert tény már a korban is, hogy a mezőgazdaságilag hasznosítható földterület a lakosság néhány százalékáé, illetve a katolikus egyház kezében volt. A harmincas évtized végére azonban Mester belátja azt is – hasonlóan a politikai elit nagy részéhez –, hogy a munkásság helyzete és életkörülményei is messze vannak a kívánatostól, de még az elvárttól is. A kormánypárt keretein belül létrejött a Nemzeti Munkaközpont, amely így szerette volna a magyar munkásságot bevonni a politikába, nyilván a saját oldalán. Hosszabb távon a

kormány a szakszervezeteket s minden hozzájuk köthető intézményt próbált ily módon felszámolni. Ez a korporatív eszmén alapuló szervezet bizonyos értelemben másolása volt a Németországban és Olaszországban már működő hasonló szervezeteknek.

A két világháború közti időszak egyik, a politikai közbeszédet is meghatározó és befolyásoló témája az ún. zsidókérdés volt. Ez hol nyíltan, hol burkoltan került a felszínre, de a mélyben mindig ott lappangott. Maga a *zsidókérdés* szóösszetétel nem az ellenforradalmi rendszer szülötte. A *Husza-dik Század* című folyóirat 1917-ben tette fel a kérdést a kor meghatározó értelmiségi szereplőinek, hogy véleményük szerint létezik-e zsidókérdés. Az 1918–1919-es összeomlást és Tanácsköztársaságot követően Magyarországon is kialakult az a nézet, miszerint a háború elvesztése, az ország területi csonkolása, a vörösteror és általában minden bekövetkezett rossz hátterében „a” zsidók állnak. Ez tulajdonképpen a német „*tördőfés*”- (Dolchstoss) elmélet magyar variációja. 1919–1920 fehérterrorjának már-már természetes velejárója volt az antiszemitizmus. A fizikai terrort azonban 1920-ban átvette az adminisztratív vagy pontosabban a törvényen alapuló megkülönböztetés az 1920. évi XXV. tc., a *numerus clausus* elfogadásával.¹ Bár a törvényt 1928-ban nemzetközi nyomásra módosították, s elvették nyíltan zsidóellenes élet, de zsidók (illetve zsidó származásúak) továbbra sem töltöttek (vagy inkább tölthettek?) be vezető állami funkciót.²

A nagy gazdasági válságot követően, amikor még jobban kiélesedtek a szociális problémák, kezdett összeállni az a gondolat, miszerint ezek rendezése összekapcsolható a zsidókérdéssel. Nevezetesen úgy, hogy a zsidó vagyon alkalmas lehet a szociális gondok orvoslására. Ehhez „ideológiai” hátteret is találtak, amit az „*örségváltás*” szóval írtak le. Ez nyíltan a „*zsidó elem*” kiszorítását, a keresztények „*helyzetbe hozását*” célozta, de nemcsak a gazdasági, hanem a harmincas évek végére már a szellemi-kulturális életben is.

Amikorra Darányi Kálmán 1936-ban formálisan is átvette a kormányfői posztot, már kormányzati szinten – nem utolsósorban éppen Darányi szorgalmazására – gondolkodtak a kérdés törvényi rendezésén. Az így elkészült törvénytervezetet azonban nem az ő, hanem Imrédy Béla miniszterelnöksége idején fogadta el az országgyűlés mint az 1938. évi XV. tc.-et *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról*.³ A törvényt öt év türelmi időt adott, hogy végrehajtsák a benne foglaltat, így például, hogy a szabadfoglalkozású állásoknál és a tíz értelmiséginél többet foglalkoztató kereskedelmi, pénzügyi és ipari vállalatoknál 20 százalék lehet a zsidók maximális aránya. A kormánypárt jobboldala éppúgy sokallta a 20 százalékos arányt, mint a szélsőjobb. Sokan egyenesen a *numerus nullus* bevezetését követelték, vagyis hogy egyetlen zsidót se vegyenek fel a különböző kamarákba, nemkülönben az egyetemekre. Ezért a kormány már 1938-ban kidolgozott egy szigorúbb zsidótörvényt, amelyet 1938. december 23-án (!) nyújtott be az országgyűlésbe. A törvény az 1939. évi IV. tc. *A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról* cím alatt került be a magyar corpus iurisba.⁴ A törvényt 1939. május 5-én, vagyis még a választások előtt kihírdették. Ez a törvény immár faji, származási alapra helyezte a zsidó meghatározását, s a korábbi 20 százalékos arányt 6 százalékra mérsékelte. De megtiltotta zsidók alkalmazását állami közigazgatási és igazságügyi szerveknél és a nem zsidó felekezeti középiskolákban. Zsidó nem tölthetett be színházakban és a médiában olyan állást, amely befolyással volt az adott színház vagy média szellemi irányvonalára.

Bár mindkét zsidótörvény elfogadása ellen jó páran felemelték a szavukat a Tiszelt Házban és azon kívül, ez nem befolyásolta a döntéshozókat: nagy többséggel fogadták el mind az 1938. évi XV., mind pedig az 1939. évi IV. tc.-et.

Mindezen nehéz társadalmi-gazdasági körülmények közepette érkezett Magyarországra Mester Miklós 1925-ben. Kedvére való állást a Népies Irodalmi Társaságnál talált magának 1927-ben. Először mint román sajtóelőadó, könyvtáros, majd a Társaság egyetemi és főiskolai diákokthonának titkára, végül igazgatója lett 1937-ban. Ezt a posztot egészen 1949-ig betöltötte. 1930-tól kezdődően már rendszeresen publikált is a *Magyar Útban*, a Bartha Miklós Társaság kiadványaiban, a *Magyarságtudományban*, a Lugoson megjelenő *Magyar Kisebbség* és a kolozsvári *Hitel* című folyóiratokban. Meg kell jegyezni, hogy számos esetben igen kritikus hangot ütött meg a kisebbségekkel szemben alkalmazott magyar politikát illetően is.⁵ Emellett társtulajdonosa volt az 1938-ban alapított Mester Film Kft.-nek is 40 százalékos részesedéssel, de csak 1940-ig. Ekkor ugyanis eladta tulajdonrészét Barlai Lászlónak és Szalontai Kiss Miklósnak.⁶

Mester élete a harmincas évek végén gyökeresen megváltozott. Ekkor került Teleki Pál környezetébe. Nagy hatással volt rá a Táj- és Népkutató Központ 1938 októberében rendezett kiállítására – ennek anyagát Györffy István, Magyar Zoltán és Teleki Pál instrukciói alapján állították össze –, amely érzékeltesen, tényekre alapozottan mutatta be az anakronisztikus magyar birtokszervezetet. A sors fintora, hogy az ekkor még „csak” vallás- és közoktatásügyi miniszter Teleki végül bezáratta a kiállítást.

A következő évi országgyűlési választásokon (1939. május 25–26.) Mester már a kormánypárt képviselőjelöltje a ráckevei választókerületben. Politikai karrierjének elindításában s abban, hogy egyáltalán képviselőjelölt lehessen, nagy szerepe volt atyái jó barátjának, a befolyásos Zsindely Ferencnek.⁷ A kerület etnikailag vegyes volt, s Krumpach József nyilas jelölt komoly támogatottsággal rendelkezett. A még csak 33 éves fiatal férfi azonban sikerrel szerepelt a választási küzdelemben, képviselő lett. A győzelem kivívásában jelentős segítséget jelentett, hogy a kisczardapárt nemcsak hogy nem indított jelöltet, de egyenesen melléállt a kampányban.⁸ Mester hitte, hogy Teleki Pál – aki már 1939. február 16-a óta miniszterelnök – immár egy erős frakcióval a háta mögött végre fogja hajtani az egyre sürgetőbb reformokat. Teleki azonban vagy nem akart, vagy inkább nem tudott lépni. Látunk kell, hogy a kormánypárti frakció messze nem volt egységes, sokan szimpatizáltak a szélsőjossal. 1939. szeptember

1-jén kitört a II világháború, ami alapvetően átírta a magyar politikai elit további lehetőségeit és terveit.

Mester Miklós számára is csakhamar kiderült, hogy az általa elkerülhetetlennek gondolt földreform nem fog megvalósulni Teleki miniszterelnöksége alatt. A kormánypárti frakció egy része – igaz, nem feltétlenül az elmaradt földreform miatt – elégedetlen volt Telekivel, s jó páran Imrédy Bélában látták a jövőt.

Mester sajátos helyzetbe került. Egyrészt lelkesen látott képviselői munkájához, mind körzetében, mind pedig a Nemzeti Munkaközpontban, amelynek rövid ideig alelnöke is volt. Szoros kapcsolatot ápolt Szabó Lászlóval, az Munkaközpont vezetőjével.⁹ De hasonló szívéllyel viszonyról árulkodik Réthelyi Oszkár polgári iskolai tanár 1945. december 31-ei vallomása is. Eszerint 1940-ben Mester felkérte őt, hogy vegyen részt a Nemzeti Munkaközpont Szabadidő Mozgalmában: „dr. Mester Miklós annyi jót tett a polgári iskolai tanársággal, hogy azt – mint a Tanáregyesület titkáranak – viszonznom kellett.”¹⁰

Ugyanakkor a Teleki politikájában csatlódott Mester Miklós új politikai közösséget is keresett magának. Ezt ekkor Imrédy Béla alakuló pártjában, a Magyar Megújulás Pártjában (MMP) találta meg, s 22 kormánypárti képviselővel 1940 őszén – több lépcsőben – át is lépett az új formációba.¹¹ Nyilván Imrédy szociális elképzelései és reformtervei eleinte tetszettek Mesternek, bízott egyfajta „csodálatos forradalomban”. Azonban vélelmezhetően hamar rájött, hogy rossz döntés volt Imrédyhez csatlakozni. Ekkor Imrédy már nem a szélsőjobb és a nyilasok ellen fellépő, 3400/1938 sz. M. E. rendeletet kiadó politikus volt. A volt pénzügyminiszter-miniszterelnök ekkor már a németek emberévé vált, akik őt szerették volna kinevezetni miniszterelnöknek. Imrédy – mint ahogyan azt bizonyították a már elfogadott zsidótörvények – alapvetően a zsidó vagyon árjásításában, vagyis keresztények kezére adásában látta a megoldást a gazdasági-szociális problémákra. Nyilván szembesült azzal is, hogy MMP-s képviselőitársai szimpatizáltak a náci Németországgal, és szorosan együttműködtek a szélsőjobboldali pártokkal. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy az MMP – igaz, német nyomásra – 1941. szeptember 29-én pártszövetségre lépett a Baky László és Pálffy Fidél nevével fémjelzett Magyar Nemzeti Szocialista Párttal. Az így létrejött, de csak az országgyűlés-

ben működtetett formáció neve Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség lett. Ez formálisan 1944. május 22-ig működött, bár tény, hogy a német megszállás után értelmét veszítette ennek a sajátos koalíciónak a fenntartása.

Mester nem lett az MMP meghatározó pártpolitikusa, nem tartozott hosszabb távon Imrédy közvetlen köréhez. Politikai karrierjét inkább annak köszönhetette, hogy az évek során – meglévő kapcsolatrendszerének segítségével – tovább szélesítette és mélyítette ismertségét. Így társadalmi kapcsolatrendszerében már nem csak írókat, művészeket vagy főleg erdélyi származású református egyháziakat találunk. Megismerkedett a polgári ellenzék és a későbbi ellenállás több meghatározó személyiségével, többek között a később nagy politikai karriert befutó Tildy Zoltán református lelkésszel is, akivel 1940-ben a szeghalmi „kubikos-kongresszuson” találkozott.¹² Kevéssé tudható pontosan, hogy a cionista mozgalom reprezentánsaival mikor és főleg milyen körülmények közepette ismerkedett meg. Tény, hogy 1944-re Komoly Ottó, Buck Miklós vagy Molnár Endre közeli ismerősei, tán nem túlzás kijelenteni, barátai lettek Mester Miklósnak.

Itt azonban ki kell térnünk Mester Miklós zsidósággal kapcsolatos attitűdjének alakulására. Tény, hogy 1940-ben még voltak olyan felszólalásai, amelyekben antiszemita gondolatmenet érvényesült, de ezek száma csekély, s alapvetően maguk a beszédek valamilyen szociális kérdés körül forognak. Nem tagadható, hogy rövid időre őt is megszédítette Imrédy szociális gondolatvilága.¹³

Mester 1941–42-ben kapott először információkat a zsidók elleni atrocitásokról a németek megszállta keleti területeken. Ekortól – elsősorban magánbeszélgetéseken – Mester kijelentette, hogy mindenáron meg kell akadályozni, hogy egy ilyen szellem hatalomra jusson Magyarországon. Véleményének ki- vagy átalakulásában nyilván nagy szerepet játszottak a politikai és katonai realitások is.

Világossá vált, hogy a Szovjetunió elleni háború nem Blitzkrieg, hanem hosszan elhúzódó, egyre kegyetlenebb háború. Az már egy külön szerencsétlenség volt, hogy Magyarország 1941. június 26-án önként csatlakozott a német hadjáratához. Csakhamar kiderült, hogy a magyar honvédség nem volt felkészülve egy modern háborúra, valamint nyilvánvaló lett, hogy egy jelképes alakulat-tal való részvétel messze nem lesz elégsé-

ges. Az 1942-ben kivezényelt 2. magyar hadsereg 1943. januári, a Don-kanyarban elszervezett tragikus és katasztrofális veresége pedig sokaknak végképp felnyitotta a szemét. A kormány titkos, puhatolózó tárgyalásokba kezdett a brit kormánnyal,¹⁴ ugyanakkor a magyar belpolitikai élet angolbarát szereplői is érezték, hogy tenni kell valamit.

1943-ban (közelebbi időpont nem ismert) Szovátán Csomor Gusztáv, Csomóss Miklós, Magyar Ferenc, Mester Miklós és több erdélyi református püspök és egyházi vezető tartott eszmecserét. Magyar azzal az ötlettel állt elő, hogy alakítani kellene egy demokratikus, radikális, szocialista pártot, amelynek parlamenti képviselőjét Mester Miklós látná el. Ez nyilván az MMP elhagyását, az Imrédyvel való nyílt szakítást is jelentette volna. Csomor szerint Mester erre hajlandóságot is mutatott, de a párt megalapításának nem voltak meg az objektív feltételei.¹⁵ Így Mester végül maradt az MMP-ben, az ellenzéki szervezkedések pedig sok esetben titokban folytak.

Mester Miklós életében a döntő fordulót Magyarország 1944. március 19-ei német megszállása hozta.¹⁶ A fordulat azonban Janus-arcú volt. Egyrészt politikai karrierje csúcására jutott, hisz az erdélyi képviselők támogatásával és lobbijának hála a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára lett, de egy a németekkel kollaboráló, németeket kiszolgáló kormányban. Kinevezését Rajniss Ferenc szélsőjobboldali politikus nehezményezte, mi több, ellenezte.¹⁷ Ugyanakkor ezáltal adatott meg a lehetőség, hogy segítsen mindazon zsidó, illetve zsidó származású üldözötteken, akik hozzá fordultak segítségért. Ekkor került igazán szoros viszonyba a cionista mozgalom vezetőivel is, akik tudták, bizalommal fordulhatnak hozzá. Bár utóbbiak mindenáron találkozni kívántak Imrédyvel – abban a gyarló hitben éltek, hogy segíteni fog nekik –, de ez a találkozó végül nem jött létre.¹⁸ Mester végül egyfajta összekötő szerepet játszott Ambrózy Gyula és a cionista, illetve zsidó vezetők között 1944 véstérhes tavaszán és nyarán. Mindent megtettek, hogy minél többen kapjanak kormányzói, illetve minisztériumi mentességet. Maga is számos ilyen dokumentumot szignált, támogatott.¹⁹

A másik terület, ahol Mester segítsége felbecsülhetetlen volt, az ellenállási mozgalom támogatása. A Magyar Fronttal állandó kapcsolatot tartott Bereczky Alberten keresztül. Ő mutatta be egymásnak Bereczkyt és Ambrózyt, hogy így is segítse adott eset-

ben az ország kiugrását a háborúból. A kormányzó maga, de tán környezete is még 1944 tavaszán-nyarán talán kissé idegenkedett egy olyan összefogástól, amely az illegális – és a rendszer által üldözött – kommunista mozgalmat is magába foglalta.

A helyzet azonban 1944 júniusára végképp tragikusra fordult. A vidéki zsidóság deportálása különösebb ellenállás nélkül folyt. A magyar szervek kegyetlenkedései pedig már a legmagasabb politikai körökben is ismertek voltak, nemkülönben a német rendészeti és biztonsági szervek atrocitásai és a zsidó vagyon megszerzésére irányuló akcióik. 1944. június 21-én egy igen feszült minisztertanácsi ülésen a kormány elé került a deportálások és a kegyetlenkedések ügye.²⁰ Sajnos Mesteren kívül a legtöbb kormánytagot alapjaiban hidegen hagyták a tények. A két deportáló államtitkár – Endre László és Bakó László – pedig túlzásoknak tartották az előadott panaszokat. Tény, hogy a deportálások július közepéig tartottak, s leállításuk elsősorban a nemzetközi nyomásnak és a hadi helyzetnek volt köszönhető.

1944-ben, a német megszállás dacára valóságos ellenállási központ működött Mester körül a minisztériumban. Számosan, elsősorban baloldali kötődésű értelmiségiek, politikusok közvetlenül Mester Miklós határozott közbelépésének köszönhetőek, hogy az internálótáborból kiszabadulhattak, így többek között Erdődy Lajos ügyvéd,²¹ Takács József vagy Hegedüs András.

Mester ekkor már valóban ahhoz a szűk körhöz tartozott, amelyben bízott annyira a kormányzó és közvetlen környezete (az ún. „kiugrási iroda”), hogy bevonják az egyre sürgetőbbé váló fegyverszüneti tárgyalások előkészítésébe, megszervezésébe. Ennek az első lépése volt a közvetlen kapcsolatfelvétel a Vörös Hadsereggel, amely 1944 szeptemberében már valóban az országhatárnál állt.²² Kulcsszerepe volt egy nem hivatalos fegyverszüneti delegáció (Atzél Ede, Dudás József, Faust Imre, Glässer Aladár) megszervezésében. Az eredeti tervek szerint maga Mester is velük ment volna, de hivatali teendői ezt nem engedték meg. S lássuk be, igencsak feltűnő és nehezen fedezhető lett volna az is, hogy egy államtitkár hosszú napokra eltűnjön a fővárosból. Az Atzél-féle delegáció végül 1944. szeptember 22-én indult el útjára. Az 1. magyar hadsereg vonalain átcúszva, szeptember 24-én vitték őket Moszkvába. A szovjet fővárosban F. F. Kuznyecov vezérezredes, a Vörös Hadsereg Vezérkari főnök helyettese közölte a Szovjet-

unió készségét a fegyverszüneti tárgyalásokra. A delegáció szeptember 29-én elindult vissza, s október 1-jén át tudtak jönni a fronton, s két nap múlva beszámoltak Mesternek küldetésük eredményeiről. Ezt ő vitte el a kormányzói kabinetirodába.²³

Azonban az 1944. október 15-ei kiugrási kísérlet sikertelen volt. Mester jobbnak látta – nem teljesen alaptalanul –, ha elmenekül. Klotildligeten, majd Klastrompusztán bujkált, utóbbi helyen bányászok bújtatták, s „túlélt” egy nyilas razziát is 1944. november 20-án. Ezután visszatért Budapestre, ahol a Bethesda kórházban álnéven bújtatták, menekült református lelkésznek adva ki magát.

A Mester-biográfiák legitokzatosabb pontja azonban csak ekkor következett. Ő maga így fogalmazott vizsgálatokor: „A felszabadulás után kihallgatáson voltam az orosz katonai parancsnokságon, ahol hosszabb jegyzőkönyvet vettek fel, és többnapos ott-tartózkodás után hazaengedtek.”²⁴ Csak vélelmezhetjük, hogy a szovjet szervek ismerték szerepét a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésében, és alapvetően emiatt engedhették el.

A háború után úgy tűnhetett, Mester Miklósnak nem esik, nem eshet bántódása. A zsidó közösség reprezentánsai éppúgy kiálltak mellette, mind a politikai élet időközben meghatározóvá vált szereplői. Tildy Zoltán már 1944. október 12-én (!) igazolást adott arról, hogy Mester 1944. március 30-án belépett a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Pártba.²⁵ Kisgazda részről további megerősítés volt, hogy 1945. március 10-ei nyilatkozatával Bereczky Albert is kifejezte Mester kisgazda elkötelezettségét és az ellenállási mozgalomban játszott szerepét, valamint a nyilas hatalomátvétel utáni bujkálását. Ne feledjük, Bereczky ekkor már a fővárosi új törvényhatósági bizottság és az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja.

Csomóss Miklós 1945. március 16-án igazolta, hogy Mester Miklós részt vett az ellenállásban, segítette munkájukat. Az igazolás végén Csomóss is megjegyzi: „A Bpest Orosz parancsnokság részletesen kivizsgálta dr. Mester Miklós politikai múltját és azt rendben találta.”²⁶

A dorogi, kesztölci és csévi kommunista párti szervezetek 1945. június 25-én tettek nyilatkozatot arról, hogy Mester Miklós 1944. október 17. és november 20. között Klastrompusztán bujkált.²⁷

Mester visszatért korábbi munkahelyére, de ekkor már nem vonzotta a politikai

karrier. A tágabban vett közélettől azonban nem tudott szabadulni. Szinte természetesen mondható, hogy számos népbíróági perben tanúként idézték meg 1945–46-ban. Egyike volt a Sztójay-kormány azon két tagjának, akiket ekkor nem vontak népbíróági eljárás alá. Mester általában a vád tanúja volt.

A sors azonban nem volt kegyes hozzá. Barátja, Basch Ferenc népbíróági perében védelmére kelt a vádlott Baschnak, amit a napilapok is megírtak, általában nem elismerő hangnemben (például a *Népszava* 1946. január 17-ei száma). Egy felháborodott olvasó érzelmeikkel túlfűtött levélben a Basch melletti kiállítás alapján gyakorlatilag feljelentette Mestert. Emellett a Magyar Közösség ellen kibontakozó eljárásban is többször előkerült a neve: Kiss Károly 1947. január 15-ei vallomása szerint Mester a Közösség tagja.²⁸ Laki László vallomás szerint (1947. május 19.) Mester egyenesen nemzetiségvezető volt.²⁹ De találunk példát arra is a vallomások között, hogy közvetlen kapcsolatban volt dr. Sombor-Schweinitzer József főkapitány-helyetttel,³⁰ aki a német megszállás előtt a rendőrség politikai nyomozókkal foglalkozó osztályának de facto vezetője volt.³¹ Jegyezzük meg, Sombor-Schweinitzert 1944. március 19–20-án a németek letartóztatták, felszabadulása után pedig az USA szolgálatába állt. A Magyar Közösséggel kapcsolatban végül nem vonták eljárás alá Mestert, de az országgyűlésben elhangzott beszédei, illetve az azokban kifejtett gondolatok miatt igen. Ekkor már előzetes letartóztatásban van, igazgatói posztját pedig – mint az sejteni lehetett – örökre elveszítette. Egri László, az eljárást végző ügyész azonban megszüntette az eljárást ellene. Az előráncigált beszédek kapcsán ugyan a következőket írta: „beszédének egyes részletei alkalmasak ugyan a faji és felekezeti gyűlölet felkeltésére, azonban az Nbr. 15§ 4. pontjában meghatározott bűncselekmények tényálladási eleme az, hogy a gyülekezet előtt mondott beszédben huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenység fejtsék ki, amely alkalmas arra, hogy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja.”³² Az ügyész ugyanakkor azt is kifejtette, hogy három beszéd, pontosabban beszédrészlet alapján nem lehet valakit elítélni, pláne úgy, hogy később aktívan részt vett az ellenállási mozgalomban, s azóta nem merült fel ellene semmilyen jogszabályértés sem.³³

Mester Mikós, illetve a Mester család élete azonban gyökeresen átalakul ekkortól. Nem elég, hogy elveszítette korábbi igazgatói állását – rövid időre a Horizont Könyvterjesztő Vállalatnál dolgozik –, de 1951-ben a családot kitelepítették a Borsod-Abaúj megyei Felsővadász nevű faluba.³⁴ Itt szinte embertelen körülmények között voltak kénytelenek élni. Sztálin halála és a Nagy Imre-kormány enyhébb politikája, illetve némi családi praktikum segítségével vissza tudnak költözni Budapestre. Vezető, értelmiségi attitűdjének megfelelő állást nem kaphat. Rövid időre visszatér a Horizont-hoz, majd 1955-től az Elektronikus Mérőkészülék Gyár szállítási osztályán dolgozott egészen 1958-ig.

Mestert azonban itt újabb csapás érte. Igen alantán módon belekeverték egy benzinlopási ügybe (200 liter benzin „tűnt el” a gyárból), az ellene megfogalmazott vád: társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett kisebb súlyú bűntett. Ezért előzetes letartóztatásba került 1958. január 10-től egészen június 25-éig.³⁵ A pernek összesen 22 vádlottja volt, s végül a Fővárosi Bíróság a BF XXIV.5663/1958/52. sz. ítéletében Mestert a vád alól fölmentette. Indoklásában a bíróság a tényállás téves ténybeli következtetéssel történt megállapítására és a minősítés téves voltára hivatkozott.³⁶

Mester ezután a Magyar Könyvterjesztő Vállalatnál volt előadó egészen 1966-os nyugdíjazásáig. Mint egykori „horthysta tisztviselőt” szemmel tartotta a magyar állambiztonság, több jelentésben is szerepel a neve. 1965-ben a BM III/III-3-a alosztálya (az „F” [figyelő]-dossziés személyekkel és politikai elítéltekkel szembeni elhárítás) továbbra is indokoltnak látta Mester Miklós alapnyilvántartásban hagyását a 10-10706. sz. objektum dossziében. Ugyanakkor tény, hogy 18 különböző dossziéból a rá vonatkozó adatok és információk törlését javasolták, amellyel a felettes osztályvezető is egyetértett.³⁷

Mester a hatvanas évek végén immár túl volt 60. életévén, 1945 után nemcsak üldöztetést szenvedett, hanem egyfajta szellemi karanténba is került. Sok mindenkit ismert, őt is sokan ismerték. Ismerősei azonban meglehetősen változatos s Mester számára nemegyszer elfogadhatatlan pályát futottak be az 1945 utáni Magyarországon, amit visszaemlékezésében számos helyen érintelt is. Ismerőseinek vagy inkább az 1945 előtti ismeretségi körének több tagját kivégezték, sokan elhagyták Magyarországot, il-

letve voltak olyanok, akikkel tán ő maga sem óhajtott szorosabb kapcsolatot fenntartani. Számára egy szűk családi s egy még szűkebb baráti kör maradt meg intellektuális közegeknek. De ez a biztonságot nyújtó közeg is megbomlani látszott a hatvanas évek végén. Egyetlen gyermeke, vegyészmérnök végzettségű fia 1968-ban egy külföldi IBUSZ-utazás adta lehetőséget kihasználva „disszidált”, hogy álmát megvalósítva az USA-ban telepedhessen le. Két év múlva, 1970-ben elhunyt Rugonfalván élő édesanyja is.

A hatvanas évek végén Kádár János hatalma már stabil, azt semmilyen komolynak mondható erő nem fenyegette. Hasonlóan stabil a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) mint az egyetlen legálisan működhető párt pozíciója is. Az 1956-os forradalom és megtorlás ugyan még élénken él a magyar társadalomban, de az egyre inkább a klasszikus kádári konszolidáció éveit éli, megbarátkozva és alkalmazkodva a valósághoz. Maga az '56-os forradalom megmutatta, hogy a „rendszer” megdöntése csak a belső erőre támaszkodva gyakorlatilag lehetetlen, külső segítség pedig nem várható. A nagyhatalmak közül ekkor még egyiknek sem volt érdeke a jaltai világtrend megváltoztatása. Ugyanakkor Kádár, illetve a korabeli magyar vezetése maga is tisztában volt azzal, hogy a társadalommal ki kell egyeznie. Ennek része volt az „aki nincs ellenünk, az velünk van” szlogenje és általában a hatvanas évek derekától tapasztalható és kibontakozó „frizderszocializmus” számos eleme. Belföldre is szólt, de tán még inkább a külföldnek, hogy az 1963. évi ún. Amnesztiorvénynek³⁸ köszönhetően mintegy négyezer, 1956-os tevékenység miatt elítélt ember nyerte vissza a szabadságát. Reményt adhatott még az 1968-ban bevezetett „új gazdasági mechanizmus” programja is, amely az ösztönzők segítségével próbált egyéni érdekeltséget teremteni a szocialista gazdaságban.

S ekkor szinte egy pillanat alatt sok minden megváltozott. 1968. augusztus 20-án a Varsói Szerződés csapatai – köztük a Magyar Néphadsereg egységei – bevonultak Csehszlovákiába, hogy leverjék az ott kibontakozó reformmozgalmat. Ezzel párhuzamosan Magyarországon is leállították az új gazdasági mechanizmust, s az MSZMP-n belül megerősödött a reformokat ellenző dogmatikus, Kádárt balról támadó ún. „munkásszárny”.

Mínuszok mellett a magyar társadalom is élénk figyelemmel kísérte az arab–izraeli konfliktust, illetve az 1967-es ún. „hatnapos

háborút”. A memoárban is érződik a szerző cionizmus iránti szimpátiája, de ne feledjük azt sem, hogy a háborúban részt vevő arab államokat a Szovjetunió támogatta.

Mester Miklós tehát ilyen történelmi és személyes körülmények közepette fogott hozzá memoárja papírra vetéséhez. Az eredetileg kézzel írt visszaemlékezést a szerző többször átolvasta, s a kéziratot számos javítást hajtott végre. De nem tagadta meg történelmi énjét sem, hisz számos esetben lábjegyzetelte saját magát, illetve szakkönyvekben, újságokban utánaemlézett egy-egy esemény pontos körülményeinek. A kész szöveget csak ezek után adta át gépelésre. Még így is előfordult néhány esetben, hogy ezek után is bele-beleírt a szövegbe, pontosította, kiegészítette azt. Igaz, ezt már saját kezűleg, tollal tette. Maga a visszaemlékezés három példányban készült el (kalandozó úton az egyik példány kikerült az USA-ban élő fiához), mintegy 675 gépelt oldal terjedelemben. Ezek a mai napig a Mester család birtokában vannak, az eredeti kézzel írt verziókkal együtt. A szerző végakarata szerint csak halála után 15 évvel, mindenféle módosítás vagy csonkítás nélkül lehet(ett) kiadni memoárját.

Az írás stílusa, bár néhol kissé archaikus a mai olvasója számára, de így is élvezhető, vagyis nem igényelt a szöveg semmilyen módosítást. Ugyanakkor tény, hogy Mester erőteljesen fogalmaz, s sarkos, nemegyszer negatív véleményét éppúgy nem rejti véka alá, mint a pozitívát, a dicsérőt. Mester az 1930-as és az 1940-es évek elejének ismert, központi figurája volt. Így nem csoda, hogy memoárjában a kor szinte összes vezető politikusa, írója, költője, újságírója, művésze szerepel.

Mester nevét a szélesebb nyilvánosság vagy inkább a történelem iránt érdeklődők Bokor Péternek köszönhetően ismerhették meg, aki a *Végjáték a Duna mentén* című filmsorozathoz készített vele interjút 1977-ben, majd egy közel kétórás portréfilmet is *Egy naiv ember bárszonyszékben* címmel. Ezeknek szerkesztett változata nyomtatásban is megjelent a szintén *Végjáték a Duna mentén* címen kiadott könyvben 1982-ben.

A sors kegyetlensége vagy Mester Miklós utolsó személyes tragédiája, hogy 1989 januárjában elhunyt, így nem élhette meg az általa gyűlölt rendszer bukását.

■ JEGYZETEK

1. A törvény teljes szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440> (letöltés ideje: 2012. december 20.)
2. A törvény teljes szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7733> (letöltés ideje: 2012. december 20.)
3. A törvény teljes szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8070> (letöltés ideje: 2012. április 15.)
4. A törvény teljes szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8098> (letöltés ideje: 2012. április 15.)
5. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 33.
6. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban ABTL), 3.1.9. V-91291, 3–5.
7. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 74.
8. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 33.
9. ABTL V-2000/31, 3.
10. ABTL 3.1.9. V-98728, 7.
11. Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970, 107–110.
12. ABTL 3.1.9. V-150000/4, 100. („Késmárki” fedőnevű ügynök jelentése 1957. április 30-án)
13. Imrédy szociális gondolkodásának alapjaihoz lásd Ungváry Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnök működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. <http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/ungvary.pdf> (letöltés ideje: 2012. december 17.)
14. Részletesen lásd Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1978.
15. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 76.
16. Vö. Török Bálint: *Tudjuk miben vétkeztünk, s miben nem*. Magyar Szemle. Új folyam VIII/4. http://www.magvarszemle.hu/cikk/tudjuk_miben_vetkeztunk_s_miben_nem (letöltés ideje: 2012. december 20.)
17. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 75.
18. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 34.
19. Mester erről meglehetősen részletességgel ír memoárjában is.
20. Vö. <http://www.arcanum.hu/mol/> (letöltés ideje: 2012. április 10.)
21. ABTL 3.1.9. V-2000/64, 18–19. (Erdődynek már egy 1943-as eljárásban is segített Mester: ő intézte el a kormányzói kegyelmét.)
22. Vö. Czettler Antal: *A titkos diplomácia mestere*. Magyar Szemle. Új folyam XIV/3. http://www.magvarszemle.hu/cikk/a_titkos_diplomacia_mestere (letöltés ideje: 2012. december 20.)
23. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 35.
24. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népegységi ügye) 35.

25. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népügyszési ügye) 49.
26. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népügyszési ügye) 47.
27. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népügyszési ügye) 60
28. ABTL 3.1.9. V-2000/3, 135.
29. ABTL 3.1.9. V-2000/23, 146.
30. A főkapitány-helyettes politikai attitűdjéről részletesen lásd Kovács Tamás (bevezető tanulmány és szerk.): *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943.* Gondolat Kiadó, Bp., 2009.
31. ABTL 3.1.9. V-2000/26, 151.
32. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népügyszési ügye) 12.
33. BFL XXV.2. 81365/49 (Mester Miklós népügyszési ügye) 12.
34. ABTL 4.1. A-290.
35. BFL XXV.4.a, 5663/1958, 34. és 30–31.
36. BFL XXV.4.a, 5663/1958, 34. és 38.
37. ABTL 3.1.9. V-91291, 58.
38. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1963. évi 4. sz. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról. (A kihirdetés napja 1963. március 22.) Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1963. Közzéteszi az Igazságügyi Minisztérium közreműködésével a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1964. 25–26.

POMOGÁTS BÉLA

KÖRFORGALOM A VIRTUÁLIS SZOBORPARKBAN

■ Gondolom, az erdélyi olvasó is tud arról az úgynevezett „szoborparkról”, amelyben, a magyar főváros határában meg lehet tekinteni a mögöttünk maradt kommunista évtizedek kultikus emlékműveit: az egykor a Gellért-hegy tetejét ékesítő szovjet katonát, a hajdani Sztálin-szobor helyén felállított tanácsköztársasági emlékművet, a hajdan a Vérmezőn ékeskedő Kun Béla-szoborcsoportot és az országban egykor szinte mindenütt megtalálható Lenin-szobormásokat. Tanulságos gyűjtemény, hitelesen mutatja be egy dicstelenül letűnt korszak kultuszait, választott „szentjeit” – és mindezek mögött azt a hivatalos értékvilágot, amely a maga dogmatikus könyörtelenségével nemcsak a napi politikára nehezedett rá, hanem a történelmi ismeretekre, az erkölcsi normákra, a közizlés világára is. Ez a valóságos szoborpark, amelyet a kilencvenes évek elején hoztak létre (különben kiváló kollégám és barátom: Szörényi László életrevaló ötlete nyomán), később kiegészült, nem magában a parkban, hanem azokon a településeken, amelyek további, egykor a fővárost ékesítő emlékműveket fogadtak be. Hirtelenjében kettő jut eszembe: Bajcsy-Zsilinszky Endre monumentális szobormása, amely annak idején a Deák téren állott, a távoli Tarpára került (fel nem foghatom, miért, hiszen a nemzet vértanújának emlékét Budapesten ma is egy főútvonal és több emléktábla örökíti meg!), Károlyi Mihály máskülönben igen meggyőző szoboralakját pedig, amely egyébként a mögöttünk álló évtizedek egyik legkiválóbb mesterének, Varga Imrének a tehetségét dicséri, nemrégiben Siófokra telepítették át. Ezt az intézkedést felháborító módon méltatlannak tartom: Károlyi történelmi szerepe és teljesítménye természetesen vitatható (magam is nem egy alkalommal vállalkoztam erre), azt azonban nem lehet megkérdőjelezni, hogy emlékműve annak idején nagyon is megfelelő helyre került. Különben azokat a tervezeteket, amelyek az Országház környezetének radikális

átalakítását (pontosabban a háromnegyed évszázaddal korábbi állapotok helyreállítását) célozzák meg, igen különösnek és feleslegesnek tartom. Különösen vonatkozik ez József Attila szobrának sorsára: ha ezt az emlékművet a dunai rakpartra helyezik át, a folyam első áradása (évente vagy két alkalommal szokott előfordulni) tönkreteszi a bronzlemezekből egybeforrasztott szoborvasvázát. Ez senkinek sem állhat a szándékában, még a valóban „baloldali” József Attila esetében sem. Különben ez a szoborát-helyezési szenvedély, szomorú módon, jellegzetesen kelet-európai mentalitásra vall: London lakóinak sohasem jutna eszébe, hogy mondjuk, az eredeti környezet helyreállítására hivatkozva Churchill nevezetes szobormását elvigyék a Parlament épülete mellől, és a bécsiek sem kívánták kitelepíteni a Schwarzenbergplatzról a jól ismert szovjet háborús emlékművet.

A köztéri szobrok világában tapasztalható különös eseményekre most azért hivatkozom, mert újólagoz tapasztalataim szerint valami hasonló megy végbe mostanság az irodalmi értékek világában is. Abban a „kánonban”, amely a nemzeti kultúra értelmezését, az olvasóközönség orientálását és (talán ez a leginkább fontos) a felnövekvő nemzedékek világképének kialakítását szolgálja és irányítja. Ennek az irodalmi „kánonnak”, ki merem jelenteni, stratégiai értelme és nemzetpedagógiai jelentősége van, ugyanis a legkevésbé sem lehet közömbös, hogy a kulturális irányítás (a kulturális politika) milyen értékek előtérbe állítása révén befolyásolja, vagyis vonja hatalmi körébe a nemzet önmagáról, múltjáról és ennek követésre méltó hagyományairól kialakuló képét – általánosságban: a nemzeti identitást. Az irodalmi (zenei, képzőművészeti és természetesen történelmi) „kánon” kialakítása, gondozása vagy éppen a kialakított közmegegyezés sérelme vagy kivált lerombolása nagymértékben veszélyeztetheti azt a közösségi tudatot, önismeretet és szolida-

ritást, amely nélkül semmiféle kulturális közösség, következésképp egyetlen nemzet sem őrizheti meg magát, nem alakíthat ki biztonságos képet múltjáról – önmagáról. Voltak már elszomorító példák arra (és éppen a mögöttünk maradt évszázadban), hogy a hiteles, a közmegegyezésen alapuló és a valóságos kulturális, szellemi, erkölcsi értékeket előtérbe állító kulturális „kánon” elutasítása és egy aktuálpolitikai vagy pártérdekeket szolgáló értékrend erőszakos érvényesítése milyen mentális és morális válságokat eredményez. Gondolok például a két világháború közötti korszak nem általánosan tapasztalható, de kormányzati tényezők által mégis erőteljesen szorgalmazott hivatalos „kánonjára”, amely háttérbe kívánta szorítani a *Nyugat* körül gyülekező irodalmi tábor, később pedig a népi mozgalom értékvilágát és teljesítményét, vagy az ötvenes-hatvanas évekre, amikor a kulturális élet diktatórikus irányítói ugyancsak arra törekedtek, hogy a valóban értékes és hiteles nemzeti irodalommal szemben a hatalom pártfogoltjainak adjanak előnyt. Valójában mindkét törekvés eleve hitelét vesztettnek bizonyult és megbukott – végül is nem lehetett Tormay Cecillel helyettesíteni Babits Mihályt és Illés Bélával Illyés Gyulát. Mindezt persze nem jelenti azt, hogy Tormay Cecilnek vagy Illés Bélának nem voltak irodalmi érdemei, az azonban, remélem, nyilvánvaló, hogy nem lehet őket, mondjuk, Babits vagy Illyés helyére állítani.

A mögöttünk maradt évtizedben több jel is mutat arra, mintha ismét megrendültek volna az irodalmi kultúrában hosszú évtizedek során (sohasem viták nélkül) elismert értékek. Holott ez az értékrend, amelyet különben általánosságban elfogadott a hazai, a kisebbségi és a nyugati (emigrációs) irodalmi köztudat, irodalomtörténet-írás és irodalomkritika, végre minden politikai (pártpolitikai) befolyásolás nélkül jelölte meg irodalmunk szellemi és erkölcsi magaslatait. Tulajdonképpen két évtizednek kellett eltelnie (a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek végéig), hogy a nyilvános értékrendnek valódi legalitása és széles körű elfogadottsága legyen. Ez a megújuló, egyszersmind hagyományos értékrend irodalomtörténeti és, mondjuk így, „nemzetpedagógiai” értelemben egyaránt érvényesnek tetszett, és a teljes irodalomtörténeti hagyomány befogadását tette lehetővé. Annak a szellemi stratégiának a jegyében alakult ki, amely a magyar hagyományban mindig is kiemelkedő fontosságot tulajdonított az irodalomnak, ter-

mészetesen az értékek körül folytatott, nem egyszer szenvedélyessé vált viták következtében igazolt irodalomnak. Ennek a szellemi stratégiának a következtében általában minden hozzáértő úgy ítélte meg és mutatta be a magyar irodalmi örökséget mint a nemzeti tudat letéteményesét, védelmezőjét, fenntartásának legfontosabb eszközét. Következésképp a magyar irodalomtörténet-írás műhelyei azon fáradoztak, hogy irodalmunk valóban hatékony szerepet töltsön be a hazai közgondolkodásban, és eljusson a határainkon túl élő és a világban szétszórott magyarsághoz, a magyar származásúakhoz is. Jelen legyen mindennapi életünkben, és segítse őket abban, hogy megismerjék a magyarság múltját, jelenét, de abban is, hogy általa őrizzék magyarságukat. Különös mértékben vonatkozott mindez a kisebbségi magyar irodalmakra, köztudott, hogy ezekben a nemzeti közösségekben az irodalomnak: a költészetnek, az elbeszélő irodalomnak, a drámai irodalomnak (és természetesen a színházi kultúrának), valamint az esszéirodalomnak kivételes közösségszervező és nemzetfenntartó feladatot kell ellátnia.

Bizonyos, hogy a most megjelölt feladatok csak nemzeti irodalmunk teljes örökségének, illetve eme örökség valódi értékeinek megismerése és megismertetése által válhatnak valóra. A teljes irodalmi örökséget kell birtokba vennünk, tehát – hogy csak huszadik századi irodalmunkra hivatkozzam – a magyar végzetel viaskodó Ady mellett az európai küldetést őrző Babits, a vidéki Magyarország krónikáját író Móricz mellett a városi Magyarország lelki helyzetét bemutató Kosztolányi, a nemzet „sorskérdéseivel” küzdő Szabó Dezső, a nemzeti programon dolgozó Németh László mellett a modern művészet egyetemességét hirdető Kassák, a népi mozgalomnak elkötelezett Illyés mellett a városi Radnóti, a baloldali eszméket valló József Attila mellett a katolikus Dsida Jenő szellemi örökségét. Természetesen nem szabad beérnünk pusztán a magyarországi irodalom birtokba vételével, arra kell törekednünk, hogy az egyetemes magyar irodalmi kultúrát közvetítsük, illetve sajátítsuk el, vagyis olyan kisebbségi magyar írók örökségére, tanítására, szellemi-erkölcsi példájára, mint Áprily Lajos, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Kós Károly, Tamási Áron, Kuncz Aladár vagy éppen a felvidéki Fábry Zoltán és a délvidéki Sinkó Ervin, az egész nemzedéki közösségnek szüksége van.

Természetesen ennek a – hetvenes éveken kialakított – értékrendnek ki kellett egé-

szülnie részben a hazai konzervatív irodalomnak olyan képviselőivel, mint Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán, Komáromi János, Gulácsy Irén, Tormay Cecil és Surányi Miklós, részben a nyugati emigráció jelentősebb íróival, így elsősorban Márai Sándorral és melllette Nyírő Józseffel, Wass Alberttel, Hattár Győzővel, Fáy Ferencsel, Borbándi Gyulával és másokkal. Ez a kiegészülés néhány kivétellel már a nyolcvanas években bekövetkezett, és valójában csak Nyírő Józsefnek, Wass Albertnek és Tormay Cecilnek kellett várnia arra, hogy a nyolcvanas évek végén történt politikai átalakulás megnyissa előttük az utat. A hagyományos (mondjuk a *Nyugat* fellépése óta kialakult és olyan irodalomkritikusok és írók által, mint Ignó, Schöpflin Aladár, Komlós Aladár, Halász Gábor, Szerb Antal, másfelől Németh László, Féja Géza, Illyés Gyula által szentesített) értékhierarchia ilyen módon a történelmi átalakulásokat követő évtizedben jóformán véglegesnek és megdönthetetlennek látszott. A mögöttünk lévő néhány esztendőben ez az egyetemesen elfogadott értékrend rendült meg, tulajdonképpen a magyar politikai élet és kultúra radikális átalakulásának következményeként.

Az irodalmi hagyományok, az egyetemes magyar irodalom eredményeinek teljesre törekvő birtokba vétele mellett természetesen ügyelni kellett, és az irodalomtörténet-írás, az irodalomkritika szigorúan ügyelt is az értékelés és ennek nyomán a kiválasztás igényességére. Mégpedig arra, hogy irodalmunknak azokat az alkotó egyéniségeit, azokat a műveit helyezze előtérbe, akik és amelyek művészi, illetve erkölcsi értékeik következtében alkalmasak a nemzeti tudat ápolására és alátámasztására. Már csak azért is, mert az igazán tartalmas nemzeti tudat és anyanyelvi kultúra csakis a valószínű értékek szellemi birtokba vétele nyomán fejlődhet és maradhat épségben, a hamis művek, a kérészerű sikerek támogatása nem építi, hanem éppenséggel rombolja egy emberi közösség kulturális kohéziós erejét. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy nem valamiféle nemzeti retorika teremt értéket, hanem az igazi érték hozza létre a nemzeti kultúra karakterét, és alapozza meg a nemzeti tudatot. Erről tanúskodik különben irodalmunk nyolc évszázadra visszatekintő története is: sohasem azok az írók és művek bizonyultak hiteleseknek és vállaltak nemzetépítő szerepet, akik egy nemzeti (nemzeties) retorika jegyében néztek szembe történelmünk tapasztalataival, ellenkezőleg,

a valóban hiteles és eredményes nemzetépítő munkát azok a művek végezték el, amelyek minden tekintetben eleget tudtak tenni az irodalom esztétikai és erkölcsi követelményeinek. (Még akkor is így van ez, ha arra gondolunk, hogy a kevésbé súlyos irodalmi teljesítmények általában népszerűbbek a szélesebb olvasóközönség körében.)

Nem lehet vitás, hogy a huszadik század végére kialakult értékrend megrendülni látszik az utóbbi esztendőik irodalmi csatározásai nyomán. Klasszikusnak mondható huszadik századi íróink egész sora szorult háttérbe, talán elegendő, ha olyanokra utalok, mint Babits Mihály (akiről legfeljebb egy szűkebb szakmai közösség beszél), Tersánszky Józsi Jenő (a róla elnevezett utcát is átkezesztették), József Attila (valaki azt is felvette, hogy öngyilkosként nem szerepelhet olyan tanrendben, amely előtérbe helyezi a keresztény értékeket), és szinte teljesen eltűntek a közérdeklődés teréből olyan baloldali írók, mint Kassák Lajos, Déry Tibor, Nagy Lajos és Lengyel József (különben ez utóbbi leplezte le a legnagyobb személyes hitelességgel a szovjet kényszermunkatáborokat). Mások, Tormay Cecilre, Nyírő József-re és Wass Albertre gondolok, ugyanakkor az értékhierarchia magaslati pontján, sőt mind magasabb pontján foglalnak helyet, megelőzve olyan konzervatív írókat, mint Babits Mihály és Herczeg Ferenc, olyan jobboldali radikálisokat, mint Szabó Dezső, és olyan erdélyi írókat, mint Tamási Áron, Kós Károly és Áprily Lajos. (Nyírőnek természetesen helye van az erdélyi magyar irodalom jelentős értékei között, ezt magam is több alkalommal kifejtettem, de nem az imént megnevezett három író előtt.) Egyáltalán úgy gondolom, határozottan ki kell jelentenünk azt, hogy nemzeti irodalmunknak azt az értékrendjét, amely a kilencvenes évek végére kialakult, felelőtlenség megbolygatni és átalakítani. Minden hasonló művelődéspolitikai radikalizmus (és huszadik századi történelmünk erre számos szomorú példát szolgáltat) nem használ, hanem kifejezetten árt annak a nemzeti tudatnak és önazonosságának, amelyet különben is túl sok alkalommal (és mindig értékromboló módon) rendített meg a szerencsétlen és zavaros huszadik századi magyar történelem.

Az átértékelésnek az a folyamata, amely mára nyomot hagyott az iskolai tantervekben, és nyomot kíván hagyni az egyetemi oktatásban, kétségtelenül szellemi zavarokhoz: az értéktudat és az értékvédelem zavaraihoz vezethet. Nem pusztán amiatt, mert

érvényteleníti azt a konszolidáltak mondható értékrendet, amely a kilencvenes évek közepére kialakult, hanem azért is, mert háttérbe próbálja szorítani huszadik századi irodalmunk legnagyobb, általánosan elfogadott szellemi teljesítményeit – a nemzet hiteles tanfőmestereit, akik egyszerre képviselték a magyar és az európai hagyományokat, szellemiséget és kulturális stratégiát. Természetesen olyan huszadik századi írókra gondolok, mint Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, Krúdy Gyula, Németh László, Illyés Gyula, József Attila, Radnóti Miklós, Kós Károly, Tamási Áron, Pilinszky János, és sorolhatnám tovább.

Mindez lassan oda vezet, hogy a jelenben, ugyanúgy, mint az első világháború és Trianon vagy a második világháború és a kommunista hatalomátvétel után, nemzeti kultúránk gondozása tekintetében ismét értékválságról kell beszélnünk. Ezt az értékválságot nem csupán, sőt nem elsősorban az idézte elő, hogy a mögöttünk lévő két évtizedben valóban változat kellett vetnünk a korábbi évtizedek értékromboló és a nemzeti identitást sértő művelődéspolitikájával, hanem az is, hogy a történelmi változások

nyomában kibontakozó művelődéspolitikai stratégiák megkérdőjelezték a mindmáig érvényesnek tekintett irodalmi értékeket is, magát az „értékhierarchiát”. Véleményem szerint huszadik századi irodalmunk megítélésében és értékrendjének kialakításában a kilencvenes évek végére létrejött konszenzus megnyugtató megoldásnak bizonyult (ebben különben Nyíró József és Wass Albert is szerepet kapott). Valójában nincs különösebb indokoltsága annak, hogy ezt a konszenzuális irodalomértelmezést radikálisan fel kellene forgatni, ráadásul nem irodalomtörténeti és esztétikai, hanem pusztán politikai megfontolások miatt. Meggyőződésem, hogy az elmúlt évtizedekben kialakított irodalomtörténeti értékrendet ma is hasznosnak és érvényesnek kell tekintelnünk: nincs okunk arra, hogy igazán nagy szellemi értékeinket arra kényszerítsük, hogy előbb-utóbb átköltözzenek abba a virtuális szoborparkba, amely fölött a felejtés szelleme uralkodik, és jöllehet a felejtésnek ebből a birodalmából valóban jó néhány író életre kellett kelteni, nem állíthatjuk őket a középpontba, legkevésbé azokra a helyekre, amelyeket jó ideje méltán foglaltak el a széles körben elismert nemzeti klasszikusok.

ADY ÁLDOTT ÉS ÁTKOZOTT ÉRMINDSZENTJE (II.)

■ A mindenség mérésére, a magyarság és emberség valós értékrendű befogadására, a honi történelem mélységeinek átélésére még felkészületlen Adyt a tapasztalatok hiánya, a száműzhetetlen szerelem és a testi vágy izgalma, a nagyvilág és Párizs titkainak megismerése iránti sóvárgás hosszabb időre „elverte Mindszenttől”. A Nagyváradról 1903 októberében Érmindszentre „deportált” Ady türelmetlen sürgősséggel szabadulna a falutól. Érzéseit erőltetett közömbösséggel Diósi Ödönéknek, diagnosztikai precizitással pedig Brüll Bertának vallotta meg. 1903. október 9-én dátumozta az első vallozmást Párizsba: „Tegnap délelőtt óta érmindszenti lakos vagyok. Majdnem úgy volt, hogy Bánom-pusztára megyek ki [...], de végre is az édesanyámhoz jöttem, s ebben a csöndes, kis sáros faluban akarok élni és dolgozni néhány hétig.” A Váradról Mindszentre távozásáról szóló közlést megelőzte a hangulatát és

lelkiállapotát tükröző meteorológiai és társadalmi jelentés: „Olyan nagyon bús október van itt, amilyen úgy néha csak Magyarországon szokott lenni, s ilyen rejtett, csendes falucskában, mint Érmindszent. Ez az ölmos szürkeség, csend, elhagyatottság mentsenek ki, ha nagyon bőbeszédű leszek.” Ugyanezen a napon Brüll Bertának őszintebben és idegebben számolt be lelkiállapotáról és Mindszentről: „itt mindig ölmos az ég – írta –, didereg az ember, olyan sárga minden, még nem éreztem ilyen búsnak és csúnyának az ősz... Örjítő a lelkem mostani állapota... Szörnyű idegesen érkeztem haza. Szegény anyám megható nyugtalansággal és szeretettel igyekszik felvidámítani.”

Két-három naponként, volt, amikor naponként párosával sorjázta a levelek: „Ez a tehetetlen, bizonytalan és lehetetlen helyzet fenyeget... összeomlással. Ezt nem fogom s nem akarom kibírni.” November 9-én:

„Olyan sárga, nyirkos, szomorú és hideg a világ. Az eső egyre hull, csúnya sár van. Én pedig... kínozom magam... Szüret volt s van. Én abszolúte kivontam magam... Majd februárban, mikor Páris már tavasziasan ragyogó, gyönyörű, úgy fogjuk lelkes leveleken csalogatni Magát...”

Mindszent szapulását meg kellett hallgatnia Somló Bódognak is: „Csöndesen mulasztom a napokat ez idő szerint egy nagyon csöndes és nagyon sáros falucskában... Mind sűrűbbek az órák, amelyekben igen haszontalannak látom magam s minden én dolgomat.” Asszonyos önsajnálattá torzul a panasz a Léda kezébe is eljutó levélben: „csúnya, fekete, sáros a világ, csupa vizes hajlandóság az ólmos ég, ökörszekér vagy faláb hozhatna érintkezésbe az érminszen-ti külső világgal,... már napok óta földhöz verve tart ennek a csúnya falusi ósznek a hangulata, deportált lénynek érzem magam...” Érti, hogy türelmetlensége igaztalan-ná torzítja szavait, s a lelki egyensúly visszanyerése mellett azért is sietne Párizs-ba, „hogy ott künn egy kicsit megszeressem azt, amit itthon hagyok, s amiben ez idő szer-int nagyon kevés szeretni- és ösztönözni valót látok”.

A panaszok nyomán lelkifurdalása tá-madt. Megbánta, hogy nyugtalansága része-sévé avatta Somló Bódogot is. Az is zavarta, hogy „nagyon kiszakította” magát „ebből a földből, s azért olyan bizonytalan szárnyú a lelke”. Mindszenten tipródva pattant ki agyából az ötlet: meg kell találnia Mind-szentnek és Párizs-nak az esztétikai közös nevezőjét. 1903. november 3-án írta Diósi Ödönéknek, valójában szemérmes látszatba burkolva Lédának, hogy „a párizsi-érmind-szenti, néhány ezer év múlva okvetlenül világutat igyekezzem forgalmassá tenni... Mert én imádom a falut, a természetet, a csöndet, a pihenést, és sokra becsülöm ön-magam társaságát, de mindebből eleget kap-tam egy fél életre... Ez a szürke, néma, mo-noton világ igen-igen elernyeszt.”

December elsején fuldkló kétségbeesé-sével panaszolja Brüll Bertának: „Itthon... megöl már ez a semmi, ez az ostoba csönd.” December 5-én ismét kétségbe esik: „Egé-szen belebutulok már ebbe a nyomorúságos, színtelen életbe... A sár itt nagyobb, mint valaha. Már kezdek elfelejteni lázongani. Úgy érzem, hogy magam is beleolvadok eb-ben a semmi, színtelen, nyomorúságos milieu-be.” December 15-én újra Diósi Ödönéknek írja „szegény falusi hívük”: „Is-tenem, ha Érmindszentet látnák, megérte-

nék, milyen sorsa lehetett Biró Lajosnak, az utazó tudós-nak, Új-Guineában.” Két nap múl-va így folytatta: „Képzeldék, Érmindszente-n ma beköszöntött a kilencedik ősz ez évben. Iszonyú kintartással hull a hideg eső, s egyre alaposabb s intenzívebb a sár. Már beletörő-dtem az élet érminszen-ti adományai-ba... fá-sultan és közömbösen nézegetek ki az abla-kon. Hja, nem hullhat a tavalyi hó...” A ha-sonló mindszen-ti őszök nyomán – az ellenté-tek sarkallta ihletett állapotban később – Ady Párizsba is „beszöktette” az ősz.

Komor vívódásai közepette – a Párizsba indulás időpontjának közeledtével – újra Somló Bódognak öntötte ki a lelkét: „annyira vagyok, hogy egész valóm egy szinte betege-sen tüzes, lázas vágy Párizs után s a hazai pi-szok elől... Megyek, s vége... Várom a csodát Párizstól. Pedig a szerecsennek diplomával, frakkban is szaga van. Én magyar vagyok, a leghaszontalanabb fajtából, s még a legme-részebb szárnyalásom is csak kullogás.”

Ilyen és hasonló vívódások ihlették az *Új versek* kötet *El a faluból* című költemé-nyét. Nem a költővé érett Ady szól még hoz-zánk, de formailag csiszoltabb a korábban anyját szóló-gató és a hazatérés örömét mesterkél-t vívódással tompító versnél. A tartalma is összefogottabb és átélhetőbb. Az erőltettség azonban még ránehezedik néhány versorra: „Belehalok, ha mondják, / Hogy én itt szálltam útra, / Megtagadom a csókot, / amely útra indított.// Én a bolondos zajnak, / Én a cifra városnak / Vagyok a kó-bor lelke. / Ne gyalázz meg hát, falu.”

A remegtető idegességgel várt élmény – Párizs és a Léda-szerelem beteljesült vá-rása – elmúlatta a „mindszen-ti fiú” gátlásait, aki indulása előtt még arról panaszkodott, hogy „a határt átlépve, egy tányér levest sem mer majd rendelni”.

Érmindszent és Párizs között felmér-hetetlenül félelemkeltő volt térben is, időben is a távolság. Még feloldhatatlanabb a milli-ós város nagyvilágból összetoborzott és a francia felvilágosodást követő forradalom-ból sarjadt művészeti és tudományos élet közötti különbség. A költői ihletet szikrázta-tó másik pólus ugyanis Érmindszent. Há-rom-négyszáz magyar ajkú lakossal, a szá-mukhoz méretezett református templom-mal, az abban prédikáló tiszteletessel; ille-tve a háromszázat alig meghaladó román ajkú ember, ikonosztázzal díszített görög katolikus templomával, plébánosával. Tör-vényszerű, hogy ez a mesebe illő változás az első hónapokban nem az élet urává, hanem a magyar népi képzelet nyomán Bakonnyá

erdősödött Párizs bujdosójává szelídítette a költőt. A sors különös kegyelméből megszabadult a szárnyait nyesegető hazai szürkeségtől, a kisszerűségekől, pletykáktól és ráfágásoktól.

Élmény volt Párizs, a szenzibilis lírikus alkat verseibe kívánczoló és önthető élménye. Ehhez a vállalt és megtalált feladathoz társult az elmét és lelket magányosító zsenitudat. Az érzelmi szenzibilitás és a bölcséleti racionalizmus perelt a költő mélytudatában ifjú éveinek véletlen botlása során szerzett gyógyíthatatlan betegsége elkerülhetetlen következményeivel, a korai halál lelket és elmét kínzó fenyegetésével. A Mindszentből Párizsba szabadult ázsiai puszták pogány nomádját, a ködös, sáros, mocsárszéli lucskos szilágysági falvak garabonciását megkínálta az élet az elérhető és megszerezhető szépségek és élvezetek maximumával. Az ezekben való elmerüléshez azonban pénz, arany kellett. Az ősfoglalás óta hétszilvánfás nagyságúra zsugorodott kismemesi birtok csak a hiányaival, szükségéivel és nincstelenségeivel kísérte Párizsba, a Riviérára, az őskultúrájú nyugati városokba. Ha másért nem, az arany átkos hiányáért rendre szembe kellett néznie a nemesi őseit elszegényítő magyar történelemmel, az ősfoglalás során eleinek jutott „mindszenti latifundium” jövedelem nélkülív zsugorodásával. A nincstelenség élményéhez társult az elkerülhetetlenül szorongató korai halál rémülete. Végzetes kiszolgáltatottságában ösztönösen kereste a lélek a vigasztaló menedéket. Kihez és hova bújjon a menekülő élet?! A mindenhol idegen, életfosztogató betyár, a kincses Nyugatra bekukkantó keleti pogány?! Az örök bizonytalanságban csak az édesanya gondoskodó szeretetében, a mindig otthont jelentő családi fészekben, a szülőfaluja kínálta istenhajlékában és a végső nyughelyül kínálkozó hazai temetőben talált fogódzót. Csak Érmindszenten volt otthon. Ismeretes a magyar múltból ehhez hasonlatos lélektani situáció. Hűsége okán Mikes Kelemen szerette meg hajdan annyira Rodostót, hogy elméjéből, álmaiból képtelen volt száműzni Zágont.

A lehetséges szabadság, a kimeríthetetlen gazdagságú művészet, a merész kísérletezés, a gondolkodás, az emberi viselkedés és értékrend tévútra siklásának szabadosságát is megtűró gallicizmusával, birodalmi nacionalizmusával, engesztelhetetlen németellenességével és gyarmatokat fosztogató gazdagságával kábító Párizs – a rácsodálkozás öröme mellett – Léda érzékiségben is

lenyűgöző szerelmével vált teljessé. Az érett asszonyiség erotikában is, anyáskodó gondoskodásban is tökéletes, mégis illegitim, ezért egzotikusan ingerlő, csábító és megunhatatlan szerelme külön inspiráló forrása Ady költészetének. Nincs hát csodálkozni való azon, hogy ennyi beteljesült vágy és öröm magyar nyelven korábban sose hallott dallamot pengetett ki a költő lantján. És az sem csodálni való, hogy ebben a nagy – hagyományos költői eszközökkel összerendezhetetlen – érzelmi áradásban megfeszítelte magát a hiány. Ezért erősödtek fel és költöztek verse az otthoni motívumok. Érmindszent és a hazai gyökerek követelik a helyüket ebben a formálódó, magasra ívelő, világélmények inspirálta lírában. Érmindszent önmagában „buta ködű” provincia, Párizs viszonyítási alap nélkül „sznobokat lelkesítő frázis”. Párizs és Érmindszent azonban Ady elméjében és érzelmi világában a nyugathatatlantul, megunhatatlantul ingerlő vibrálás. Ettől a végzetesen távoli póluspártól, az együtt és egy napon nem is említhető „világ összehoronzásától” lüktet, szikrázik felejtetetlenül Ady költészete. Versolvasóként megkockáztatom a feltételezést: ha megélt pesti élményekkel, fővárosi gyökerekkel és családi háttérrel érkezett volna a költő Párizsba, a két főváros lélekre, elmére és érzelmekre gyakorolt közelítően hasonlatos inspirációja és tartalma kilúgozta volna, legalábbis köztes állapotra hűtötte volna a Párizs és Mindszent közötti távolságból és mélységből táplálkozó ihletettségek erejét és varázsát.

Lélekint törvényszerűség tehát, hogy legkövetelőbben a fiának és barátainak Mindszentről Párizsba töltött káposztát posztázó édesanya alakja, lénye, a vele kapcsolatos élményvarázs kérezedik be az új lírai birodalomba. A *Vér és arany* című kötetet nyitó verse – *Az anyám és én* című – tanúskodik erről a kölcsönös szeretetszükségről: „Csak azért volt ő olyan szép, / Hogy engem megteremjen, / Hogy ő engem megfogadjon / S aztán jöjjön a pokol. // Bizarrr kontyán ült az átok. / Ez az asszony csak azért jött, / Hogy szülje a legbizarrabb, / A legszomorúbb fiút.” Ebbe az összetartozásba, a tékozló, a Párizsig csavargó fiáért érzett aggodalomba belerokkant az édesanya, a tékozló fiút pedig hatalmába kerítette a lelki furdalás: „Fénye sincs ma a szemének, / Feketéje a hájának, / Töpörödött, béna asszony / Az én édes jó anyám. // Én kergettem a vénségbe: / Nem jár tőle olyan távol / Senki, mint torz életével / Az ő szomorú fia.”

Ha a kínzó lelki-furdalás egyszeri megnyilvánulása lenne a Mindszenten gyötrődő édesanya képének és sorsának versbe kívánczítása, kötelező lírai penzumnak, költői szerepjátszásnak is vélhetnénk. Ennél azonban többről van szó. Az *ős Kaján* című alkotásban a szimbólumok művészen szintetizált rendszerén keresztül utánozhatatlan tökéletességű lírai önarckép megrajzolásával jeleníti meg a költő a maga mitikus sorsát és az életben számára fontos mozzanatokot. Ez utóbbiak között (ha a sorrendnek van jelentősége) – Lédát és a költészetet, az „álom-vilánást” – is megelőzi az édesanyja: „Uram, van egy anyám: szent asszony, / Van egy Lédám: áldott legyen, / Van egy pár álom-villanásom, / Egy-két hívem. S l elkem alatt / Egy nagy mocsár: a fürtelem.”

Ady a halálélmény költői megjelenítése során sem szabadulhatott a Mindszenten érte gyötrődő édesanyja képétől. Az *én két asszonyom* című verse bizonyítja ezt: „Én meghalok és semmi, semmi, / Körülbelül két asszony fogja / Észrevenni. // Az egyik az édes anyám lesz, / A másik meg egy másik asszony; / Ki sirasson. // Be szép lesz: egy idegen sírra / Két asszony hordja a virágot / És az átkot.” És végül az életével számot vető költő csak az édesanyjának üzen Mindszentre: „Édesanyámnak / Azt üzenem, szép volt az élet / S érdemes volt harcolni véled, / Asszony-szerelmem // Derék, szép élet: / Rossz néember és jó anyáé / Ők igazak és ők a máé / Mindörökkön.” (*Asszony és temető*)

Színesítette és bővítette ezt a szülőfaluhoz láncoló érzelmi palettát családjához való kötődés is. Az Ady publicisztikájában megjelenő szülőfaluképben a zsörtölődő, fainál lassabban vénülő édesapa elnyeri majd az Ady érzelmvilágában mindjárt az édesanyja mögé sorolt helyet. Szó volt már arról, hogy a behavazott kőkereszt előtt lovas szánon elsuhanó kamasz az apjával együtt miként „kelt dalra,” és húszévnnyi komolyodást követően, kalapemeléssel miként kért engesztelést duhaj csínytevésükért. A Párizst járt, az élettől, a sorstól és a betegségtől meggyötört, szeretetért esdeklő költő az *Áldott falusi kód* ciklus nyitóversében az édesanyja, az apja és önmaga genetikai kapcsolatait versbe szedve köszöni a létét, költői voltát, az élet csodáját falusi szüleinek: „Anyám hangjában szomorúság, / Apám hangjában vad feledés. / Jaj, be kicsiny az élet, Be kevés, be kevés. // Hiszen ők cselekvék, hogy élek, / Hogy sokat és nagyon akarok. / Hallgatnak s én rettegve / Érzem, hogy ki vagyok: // Be csoda, hogy va-

gyok és élek, / Hogy nem unom meg, s újra merek, / Verset írok és holnap, / Már holnap megyek.” (*Apámtól, anyámtól jövőn*)

Az érzelmi kötődést mélyítő, minduntalan a szülőháza, a családra utaló jelképek versbe szerkesztését kísérik a tisztaságot, ártatlanságot szimbolizáló gyermekkori emlékek és mozzanatok. Ezekben a versekben tűnik fel először az istenhit, a vallásos érzés. Egyik első felbukkanása ennek az elmét, képzeletet és szimbólumrendszert kiteljesítő költői témának a Mindszenten is élő népi imádságot versbe költöztető attitűdnek a *Szelíd, esti imádság*: „Imádkozzak mint a gyerek. / Régi iskolás gyerek, / Istenes áhítattal, / Altató áhítattal. // Mikor az alkony leszáll, / A barna alkony leszáll, / Régi imám az ajkam / Szaporazza, az ajkam: (Adj / csöndes éjt szüleimnek, adj csön- / des éjt mindeneknek. Istenem. / én járva-keelve, fölvirradva / és lefekve imádlak, mint / édes Atyám. Jó Atyám vi- / selj gondot rám, ámen.)” Akaratlanul, bizonyára a költői szándék ellenére is Arany János-i hangulatot és harmóniát idéző, a boldog gyermekkort felvillantó versben profán módon már-már hívja, várja Mindszentre Máriát, Jézus anyját. Mindketten visszaérő szereplői költészetének. A jelképekben gondolkozó, költeményei belső világát, hangulatát és lírai értelmét szimbólumokból szerkesztő protestáns Ady képe messze katolikusabb tartalmú annál, amit Kálvin ajánlott az őt követőknek. Legizgalmasabban egy érminszerű kora őszi élményből táplálkozó, egy diákkori csíny nyomán ötletszerűen felmerülő katolizáló szándék felnőttkori megvalósítása bizonyítja ezt (*A pócsi Mária*). Jézus anyja közvetítésével az Istenhez forduló, keleti pogányságából kivetkező Ady vezekel itt. Bűnbánó alázattal keresi gyógyíthatatlanul megsebzett életéből, az álmatlan zaklatottságból a menedéket. Ezért költözött verseibe annyiszor a patyolattiszta ifjúság (*Vén diák üdvözlete, Üzenet egykori iskolámba*), az egyszerű életet élők átélt hitével való azonosulás motívuma. Ezek a lelki szükségletek, a nemcsak testileg, lelkileg is gyötrő szenvedések vissza-visszavizik a gyermekkorba, amikor még az ártatlanság és a szülőfalukeretezte napjait és élményeit. Ilyen hangulatban fogant meg elméjében a *Gyáva Barla diák* magára öltött sorsa, aki elmaradt a Mészest áthágó, üszkös falvak lakói által átkozott seregtől, és Erdély dúlása helyett az Ér mentén maradt, a dúlt falvak között, és „rött, szántott, álmódott / Egy kis szláv leánnyal”. Máskor meg korban megérdeme-

sült, unokáktól körbehancúrozott nagyapának álmodta magát: „Párizs helyett: falu csöndje, / Csöndes Ér, szagos virágok, / Zöngő méhek s hárs alatt / Hahotázó gyermekek, / [...] S kik szakadtak ágyékomból, / Unokák és gyermekek, / Bolondok és pajkosak, / Babrálgatnák ősz szakállam.” (*Álom egy méhesről*)

Bármerre járt, Párizsban, a Rivierán, Nizzában, Monte-Carlóban, Velencében, Rómában vagy Pesten, Érmindszent mindenüvé elkísérte, és mint mágnes a vasreszeléket, versei magukhoz vonzották szülőfalujának és gyermekkorának jelképeit, szimbólumait és valóságát. Furcsa, tudathasadásos ihletésűnek nevezhető verssel vallott erről: „Az a kisfű jár el hozzám / Mostanában, nevetve, holtan, / Aki voltam. // Édes kölyök: beteg, merengő, / Körüllengi s babrálja, lágyan / Szegény ágyam.” (*Egy ismerős kis fű*)

Az álmait zaklató kisfű, sihederré cseperedetten faggatta édesapja kis földjén az Avar-dombot, történelmi kincsek után nyomozva (*Az Avar-domb kincse*). Majd „lantosféle” dalnokként vágyott később Nizzából Erdélyország határszélére, a hajdan híres bús Magyarországra (*Hazavágyás napfényországból*). A pocsolyás Értől elszakadt legényt is ő biztatja, hogy a ragyogással és élményekkel telített Nagyvilágban sorvadva, várva itt tovább ne üljön (*Menekülj, menekülj innen*). „Hepehupás, vén Szilágyban, / Hét szilvafa árnyékában” az ő lelke szunynyadt... ezer évet, hogy halottak-napi virággal, bús krizantém-fürttel ébredjen.” (*Hepehupás, vén Szilágyban*) A kis kálvinista iskola... a fruskanyájából kilángoló vörös hajú Gizella is őt bővílte el felejthetetlenül. Ő járt vissza a fehér falú, szőke gerendájú csöndes, bús, falusi házukba... gyónó, csöndes nagy sugdosásban kisírni titkait. S ő hallotta, amint jajgatva fut le a hóvíz a bádogcsatornán (*Kís, falusi ház*). „A Kraszna völgyén, hol a faluk / Így tavasszal bokréták” ő csinált rövid sétát (*A Kraszna völgyén*). Egy-egy májusi zápor után az ő kedvéért ködölt a Bükk, és az ő kedvére zendült elbűvölő dalra a teremtett Mindenség: „Nagy-messziről ködölt a Bükk, / Gőzölt a sík, áradt az Ér / S fáradt testemben hirtelen / Ott, a záporverte mezőn, / Piros dalra gyűjtött a vér, / Piros dalra gyűjtött a vér. // Szinte sercent, hogy nőtt a fű, / Zengett a fény. Tűzelt a Nap, / Szökken a lomb, virult a Föld, / Táncolt a Föld, táncolt az Ég / S csókol minden az Ég alatt / S csókol minden az Ég alatt.” (*Májusi zápor után*)

Költői mércével mérve sem alábbvaló élmény ez a monte-carlói kaszinóban

nyüzsgő szerencsevadászok, szélhámosok, affektáló úriasszonyok és az egyetlen füledt éjszakán Mindszent minden kincsével, utolsó barmával és szalmaszálával is felérő értékű pénzt veszítő hazardírozók látványánál. Ne csodálkozzunk hát, ha olykor-olykor a paloták látványával betelő költő érzelmét megérintették a messze hagyott Mindszent üzenetei. Azon se, ha a kaszinók mesterkéltné fényessége mellé olykor-olykor odaragytak „Messze szivek és messze faluk. / Multból az ember s szántott kertből / Kukacot kapar a tyúk.” (*Tavasza a faluban*) A Rómáig, Nizzáig, Párizsig kiáltó hazai emlékek ébresztik fel benne a vágyat régi, gyermeki önmaga és Mindszent, az otthon iránt: „Istennem, csak egyszer lennék / Csókos, ifjú, boldog másik, / Ott a híres Meszes alján / Az utolsó áldomásig. / Olyan boldog, mint a másik.” (*Zilahi ember nótája*)

A szülőfalu puritán fegyelme, fészekmeleg hangulata, a hit elmélyülésével kecsgetető Isten-közelsége, nyugalmat és természetközelséget jelentő egyszerűsége gyakran hátrányba kerül a „szép bűnre” csábító, bort, nőt, érzéki gyönyört, ihlető bódulatot és örömfakasztó mámort kínáló csábítással szemben. Ez utóbbiak incselkedésére legényesen, dalolva, gyakran csapta be maga mögött a kaput Ady. Ahogy fogalmazta: „feleltem a csendes udvar, / Rohantam részegen a mezőn.” [...] // Sehol, sehol a régi hajlék, / Ködbe és éjszakába borult / Rét, út, virág, illat és udvar, / Kapu, hit, kedv, mámor, nóta, mult, s egyre gyakrabban Taposom a vaksötét pusztát, / Sorsomat és a sűrű ködöt.” A ködbe vesző éjszakában már csak „távolból hallok [...], hogy nyitogatnak egy vén kaput.” (*Az elsüllyedt utak*)

A bűnbánó elérzékenyülés, a csábító jószágra hajlással szembeszegülnek azonban az alkotásokkal bizonyított megigazulás versei. Ady Mindszenten is tudta, Párizsban is érezte, hogy mit ér a költészete. A maga járta útról visszatekintve úgy ítélte meg, hogy a szép bűnök mocsarából és a tiszta álmok éteri világából az Isten-szerellemmel elkötelezve, az elért eredményért megérte a kínok máglyáján való perzselődéssel, a lelki kalodában való vergődéssel, a kapubevágással fizetni. Erről szól a *Vér és arany* című kötet záróverse, *Az Értől az Óceánig*. Az első olyan szintézis, amiben a szimbólumok gondolati és érzelmi csatasorba állításával – a költői ihlet forrásaként – egyenrangúsította Érmindszentet Párizssal. „Az Ér nagy, álmos, furcsa árok, / Pocsolyás víz, sás, káka lakják. / De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna / Óceánig

hordják a habját. // S ha rám dől a szittya magasság, / Ha száz átok fogja a vérem, / Ha gátat tőr föl ezer vakond, / Az Óceánt mégis elérem. // Akarom, mert ez bús merészség, / Akarom, mert világ csodája: / Valaki az Értől indul el / S befut a szent, nagy Óceánba.”

Az Óceánig vezető útján azonban csörgő aranyak helyett kuncogó krajcárok kísérték. A világot járó ember szegénységérzése a zsenitudatot, a büszkeséget – az útnak indító szülőfaluval szemben – alázattá szelídíti. A predestináció létfilozófiájával gúzsozva szocializálódott Ady már-már a katolikusokra jellemző lelkifurdalással, esedező könyörgéssel és a kalandozásaiból, városi bujdosásaiból megtérő fiú bocsánatot remélő alázattal és tisztelettel vonatozik-szekerezik vissza szülőfalujába. Hálásan és ujjongva köszöni, hogy Mindszent nemcsak visszafogadta, de várta is: „Szigorú szeme meg se rebben, / Falu még nem várt kegyesebben / városi bujdosóra. // Titkos hálói értem szötte / S hogyha leborulok előtte, / Bűneim elfelejti. / [...] // Mintha pendelyben látna újra / S nem elnyűve és megsárgulva, / Látom, hogy mosolyog rám. // Majd szól: »Én gyermekem, pihenj el, / Békülj meg az én őszívemmel / S borulj erős vállamra.« // Csicsijgat, csittit, csókol, altat / S szent, békés, falusi hatalmak / Ülnek majd a szívemre. // S mint kit az édes anyja vert meg, / Kísírt, szegény, elfáradt gyermek, / Úgy alszom el örökre.” (*Hazamegyek a falumba*)

Nemcsak a verseiben és a jelképek szerburbánzó rendszerében, a mindennapi élet szorító kényszerében is Párizsból – legalábbis lelkileg – mindig Érmindszentre tért haza Ady. Az országban és külföldön utazgatva, kalandozva, szállodákban, panziókban, hónapos szobákban éjszakázva, szerkesztőségekben, irodalmi esteken őrlődve, fáradozva, ivókban, bárókban, kocsmákban, baráti pincékben és idegen ágyakban a má-

mort és kábulatot hajszolva herdálta köznapit életét, koptatta idegeit, szaporította álmatlan éjeinek sorát, s kúrálta romló testét, bomló idegeit szanatóriumokban, de megnyugvásra, anyai gondoskodásra, igazi otthonra csak Mindszenten talált.

Nem csak a táj, nemcsak a májusi esők után felhangzó szférák zenéje, nem csak a rozsdásodó csatornán végigfutó esővíz csörmpölése, az ősz búsongása, a mindszenti temető csendje és szelíd elmúlást idéző szerénysége, nem is csak az ősök hétszilvafássá zsugorodott nemesi büszkesége és átöröklött szabadságvágya; mindezeket túl idehozta, kergette az idegen világból a szülői szeretet is. Édesanyja féltő aggodalma, édesapja zsörtölődő, az élettel elégedetlenkedő szigorúsága, az otthonérzés máshol fel nem talált biztonsága, a szorongató rémálmok ritkulása, elmaradása vagy távozása, a gyermeki imádsággal szelídített álmok fiatalító derűje, a családi gondokon való igazítás vágya... Mind-mind olyan mozzanatok, amik, valahányszor hazatért, újra meg újra felfrissítették. Energiával töltötték fel, szaporították az ihlet óráit. Megtermékenyítették az alkotásra ösztönző költői vénájának azt a terrénumát, egyéniségének, karakterének azokat a szimbólummá fogalmazódó emlékeit, amelyek Napfény-ország jellemzőivel perelve a majdnem áthidalhatatlan távolságok és szakadékok között elektrizálták a képzeletét, elméjéből kicsiholták azokat a nyelvi, tartalmi és formai asszociációkat, amelyekből megszületett utánozhatatlan költészete. Meggyőződéssel állíthatjuk: Érmindszent nélkül hiába lett volna Párizs, és Párizs nélkül hiába lett volna Ady nélkül. Csak így – hármuk élő organizmusa – együtt tudta megteremteni a magyar költészetnek ezt az utánozhatatlan csodáját.

Takács Péter

DUNA MENTI VÁLTOZATOK AZ EGYRE (I.)

A hit, erkölcs és istenkép megjelenítése Kabdebó Tamás *Danubius Danubia* című regénytrilógiájában és *Tízparancsolat* című esszégyűjteményében

■ A rab Dunai Szendrő József és Búbáj¹ – Álmos Erzsébet kislánya, Gyuró egy baleset folytán koraszülöttként jön a világra. Anyja meg akarja keresztelni a gyermeket, de a pártkórházban papot hiába keresne az ember. Búbáj pedig nem hajthatja végre maga a szertartást, mivel nincs bejárása az inkubátorszobába. Végül a kórház bolgár–török orvosa, Köprili Juszuf kereszteli meg a kisdedet, kevéssel azután, hogy Búbáj kezei – és az éjjeliszekrényre helyezett vizeskanecsó tartalma – által maga is részesül e szentségben. Köprili Juszufnak nincs ellenvetése, hiszen „az áttelepülést, népi demokratizálódást megért, egyre türelmesedő muzulmán már saját tapasztalatain éli meg, hogy a valóságok között az igazi különbség a szokások különbözősége”, Búbáj pedig azt vallja, „rendkívüli esetben bárki keresztelhet, bármelyik keresztény”.² A Duna-vidék mint kultúrtáj szellemiségét megtestesítő narrátor, a Titkos Krónikás mindehhez azt fűzi hozzá, hogy „az ártatlanok – szertartás ide, szertartás oda – a nirvánába jutnak, mi több, ez a nirvána nem a semmi, hanem a minden” (104.), a trilógiában megjelenő elbeszélőtársainak egyike pedig, az író, megjegyzi: „aki tiszta szívvel, tiszta vízzel tiszta lelket keresztel, az megosztja e földi szentséget azzal, akit megkeresztel”. (105.)

A rákbeteg, halni készülő neuburgi antikvárius, Imrey Imre Newton főműve, a *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* egyik eredeti példányát hagyja örökül Dunai Szendrő Józsefnek, alias Dére, mely anyagi jótétemény jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az 1956 utáni megtorlás elől nyugatra menekült regényhős megszilárdíthassa anyagi helyzetét. A végrendekezés éjjelén a lélek halhatatlanságáról vallott nézeteit is megosztja egymással a két férfiú, az istenhívő angol tudós történelmi jelentőségű műve felett. Imrey és Dé beszélgetése nem hitvita, hanem inkább eszmecsere, a létezés vég-

ső kérdéseiről való együtt gondolkodás. (275–291.)

Gyuró, valamint a Bia néven is szerepeltetett Annamaria Danubia Fischer-Galați szerelmének beteljesedését sokáig meggátolni látszik a leány apácásági fogadalma. Kettejük kapcsolatának történetét egészen a házassági döntésig végigkíséri a lány vívódása: e fogadalom megtartása jelenti-e számára a boldogság kulcsát, avagy az, ha ott hagyja a zárdát, és a magyar fiú oldalán folytatja életét. Hogy frigyük lehetségessé váljék, Gyurónak is meg kell szegnie élete nagy fogadalmát, miszerint soha át nem lépi szülőházaja határait. Biát az segíti hozzá a végző döntéshez, amikor tudomására jut a katolikus pap, Sandru Mille, valamint a nagynénje, Elena közötti titkos viszony. Román-cuk története azt a kérdést is felveti, valóban az erkölcs ellen is vét-e az a pap, aki tiszta, párja által is viszonzott érzelmektől hajtva szegi meg a katolikus egyház által előírt szabályt, amely alig félezer éve követeli meg a cölibátust. (786–791.)

A fentiek csupán kiragadott példák arra, hogy a regénytrilógiában elbeszél sorsok fordulópontjai miként társulnak a hitélet megélésével, valamint a hitről való gondolkodással. Ahogyan az erdőben az eltévedt vándor számára tájékozódási pontként szolgáló őserög faóriások mellett ott sorakoznak a kisebb fácskák, s ahogyan lombjuk árnyékában ott gubbasztanak a bokrok és ott lapul az aljnövényzet, úgy vannak jelen a hit és erkölcs kérdései a *Danubius Danubia* regénytrilógiában, a sorsfordító eseményeken túl is – hol csupán egy-egy elejtett szerzői megjegyzésben, hol a szereplők döntéseit befolyásoló motivációk egyikeként, a habitusukat meghatározó világnézeti alapként avagy éppenséggel annak hiányaként, hol pedig a Duna-vidék földrajzi és kulturális egységét jelképező narrátor, a Titkos Krónikás panteizmust idéző szerepeltetésében.

Persze minden, a korunk Duna-vidékén írott regényen többé-kevésbé végigkövethető volna mindez, elvégre ezek az alkotások a zsidó-keresztény kultúrkör szellemi talapzatán nyugszanak, és végeredményben azt gyarapítják – még az ateista alkotók művei is, lévén, hogy szimbolikájuk, toposzaik, az irodalomtörténeti folytonosság, amelynek elemeivé válnak, valamint az értelmezhetőségüket lehetségessé tevő közös kulturális háttér mind elválaszthatatlanok a kereszténységtől. Azonban a hit a *Danubius Danubia* lapjain nem csupán körülmény, amely a kultúrkör kontextusának meghatározó erejéből fakad. Ha feltérképezzük a hit és a valóság megjelenéseit a regénytrilógia lapjain, erőfeszítésünk nyomán egy koherens eszmerendszer rajzolódik ki. A *Danubius Danubiának* van hit- és erkölcsfelfogása, valamint istenképe.

Mégis kinek a hite?

■ Ám mielőtt még beleesnénk abba a hibába, hogy indokolatlanul azonosítanánk a műben kirajzolódó eszmerendszert a szerző álláspontjával, tegyük fel a kérdést: a koncepció, amely a regényszereplők tettei, elmékedései és a közöttük zajló beszélgetések által körvonalazódik, egyezik-e az alkotó felfogásával? Avagy: amikor a regény szövegéből kiindulva próbáljuk meg felfejteni a témát, akkor csupán a *Danubius Danubiáról* értekezünk, vagy egyúttal Kabdebó Tamás hitfelfogását és istenképét is vizsgáljuk?

A kérdés eldöntéséhez maga Kabdebó Tamás nyújt segítséget *Tízparancsolat* című esszégyűjteményével.³ Kabdebó 1989-től kezdődően tíz éven át közölte sorozatát, egy-egy önálló esszét szentelve a parancsolatok mindegyikének. A szövegek arra keresik a feleletet, mily mértékben és – ahol erre szükség van – mely átértelmezésben alkalmazhatóak az ószövetségi parancsolatok korunkban.⁴ A tíz esszé egységes műként olvasva arra is választ ad, miként látja Kabdebó Tamás a keresztény-keresztvény hit szerepét az ezredforduló világában. Az esszégyűjteményből koherens eszmerendszer bontakozik ki, amely maradéktalanul végigkövethető a *Danubius Danubia* lapjain is – mintha a *Tízparancsolat* volna a kotta, amelynek alapján megszólalna a *Danubius Danubia* szimfóniája, melyben a regényszereplői sorsok a hangszerek. Ezen írás arra tesz kísérletet, hogy az utolsó parancsolattól kiindulva, ráklépésben haladva felfejtse az esszékötet és a regénytrilógia közötti párbeszédet, és – az Isten uralmának elismerésére,

valamint a hit mint életelv tevékeny követésére felszólító első parancsolat apropóján jutva el végkövetkeztetéséhez – feltérképezze a kabdebói hitfelfogás legfőbb ismérveit.

Kabdebó Tamás szándéka a *Tízparancsolat* esszégyűjteményének megírásával az volt, hogy korunk világára hangolja a mózesi szabályrendszert. Felfogása szerint ugyanis a tízparancsolat „nem annyira a kőtáblák, mint az általános emberi tanulságok miatt minden vallásos és vallástalan ember számára ma is élő példa”.⁵ Saját pozícióját ekképpen határozza meg: „keresztény kultúrájú, bár tételes valláosságtól mentes ember”.⁶ Ennek megfelelően nem volna célravezető a *Tízparancsolat* esszéit teológiai értekezéseként olvasni – ezek a Kabdebó-írások inkább a parancsolatok gyakorlati alkalmazhatóságának és alkalmazandóságának kérdését vizsgálják, ha úgy tetszik, „világi” szempontból. E tekintetben irreleváns, az esszéirő elfogadjá-e vagy sem az isteni kinyilatkoztatást a bibliai parancsolatok „szerzőjeként”. Kabdebó szavaival élve az esszégyűjtemény „a szent parancsok mai, azaz szekuláris érvényességét vizsgálja, anélkül hogy a szentség fogalmát elfogadná vagy kétségbe vonná”.⁷ Szerinte a tízparancsolat erkölcsi útmutatása felekezetek, mi több, vallások felett áll: „...az isteni hitelesség jegyét viselő parancsolatok (s az ezeken alapuló erkölcsi kódex) általános érvényűek, s a más vallásúak vagy az agnosztikusok számára éppolyan elfogadhatóak, mint azoknak, akiknek a judeo-keresztény hagyományban gyökeredzik az érzés- és gondolatviláguk, és erkölcsi mércéül a tízparancsolatot használják”.⁸ Ennek megfelelően az esszéíró markánsan ódzkodik még attól is, hogy alaposabban boncolgatni kezdje a mózesi parancsolatok értelmezésének egyházak és felekezetek szerinti változatait. Ez összhangban áll az esszégyűjtemény záró kabdebói végkövetkeztetéssel, amely a következő: „Az isteni törvények emberiek. Akinek úgy jó, hogy az Isten az embert saját képére teremtette, az az isteni szándékokban keressen igazolást. Akinek úgy jó, hogy az Isten a kollektív jószándék megnevezése, az ebből merítsen erőt.”⁹ Kabdebó tehát nem foglal állást abban a kérdésben, isteni kinyilatkoztatás vagy az emberi bölcsesség termékének tulajdoníthatjuk az ószövetségi parancsolatokban összegzett szabályrendszert, ám ezáltal nemhogy kétségbe vonná érvényességét, hanem ellenkezőleg: hatályát kiterjeszti a hívők közösségén, és egyáltalán: a kereszténység túlra is.¹⁰

Mózesről Marxig

■ Ez a felfogás drámaian kiszélesíti az esszéíró vizsgálódásainak horizontját. Olyannyira, hogy a parancsolatok korunkbéli alkalmazhatóságáról szóló elmélkedésbe még a társadalomkritika is befér. A tizedik parancsolatról – a katolikus katekizmus szerint: „Mások tulajdonát ne kívánd!” – szóló esszé például logikus okfejtéssel, következetesen jut el a szabadpiaci kapitalizmus kontrollálatlan folyamatainak bírálataig, illetve a profitot a munkavállalók érdekei elé helyező gyakorlat markáns elutasításáig.

Mielőtt azonban e társadalomkritikai parancsolatértelmezés részleteire kitérnénk, érdemes megjegyeznünk, hogy a *Danubius Danubia* egyik jelenete mintha a szó legszorosabb értelmében követné a tizedik mózesi törvényt, amely az ortodox keresztény és a protestáns egyházak által használt – a zsidó variánst szinte teljes szövegűséggel követő – változatában ekképp hangzik: „Ne kívánd a te felebarátodnak házát. Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát és semmit, ami a te felebarátodé.” Páter Gál Angelus kapucinus szerzetes, miután a hatalom megpróbálja eszközként használni arra, hogy elérje: a Szentszék kezdeményezze Mindszenty bíboros lemondását, a rend római kolostorában talál menedéket. Bosszúból a belügyes tiszt, Csontos Vince zsarolással rábíri a szerzetes Budapesten élő nővérét, hogy naphegyi villáját tényleges értékének töredékéért eladja neki. Azt, hogy a más házában kívánása egyúttal Isten ellen való vétek, az „adásvétel” lebonyolításakor lezajló párbeszéd is egyértelművé teszi: „A pénzt egészében átválthatja lírára. Útlevelet kap, és olasz vízumot. Mehet Rómába, a bátyja után, Isten hírével.» »Az Istent maga ne emlegesse«, mondta a viaszfehérré vált nő, és aláírta a »szerződést.« (477.)

Ám elfogadható-e erkölcsileg az, ha olyan javakat kívánunk meg másoktól, amelyeket ők maguk orvul szereztek? Igazolható-e, ha „elkívánjuk” Csontos Vincétől a naphegyi villát, amelyet hatalmával visszaélve kaparintott meg? Avagy, tágabban értelmezve s egyszersmind tovább bonyolítva a kérdést: szentnek tekinthető-e az a tulajdon, amelyhez birtokosa nem munkával jutott, hanem – társadalmi helyzete, családi háttere folytán – beleszületett? Dunai Szendrő József, alias Dé álláspontja egyértelmű: a levélben, amelyben őseit mutatja be román-cuk kezdetén Bűbájnak, dédapjáról, Fehérvári Dugonics Gerebenről azt panaszolja,

hogy „dúsgazdag volt, kevély, a fogához verte rengeteg garasát”, majd kijelenti: „Ha a fennhéjás, nagyzólok, ki ha én nem Dugonicsokra gondolok, örül a szívem, hogy a címeiket eltörölték. *Mindenki annyit ér, amennyit eszével, két dolgos kezével összehoz.*” (48.) Mindez azt a kérdést is felveti, hogyan kellene az egyháznak viszonyulnia az anyagi javakhoz – erre pedig számtalan lehetséges válasz létezik a kolduló rendek gyakorlatától a barokk templomok pompájáig terjedő skála mentén. Kabdebó a *Tízparancsolatban* a két végtel érdekeltségére éppen arról a kontinensről hoz példát, ahol a szegények és a gazdagok közötti különbség hírhedten hatalmas: „Brazíliában hallottam egy ottani földönfutó szegény embertől: »Mikor belépek a Szűzanyáról elnevezett díszes, aranytól csillogó katedrálisba, ugyanolyan gazdagnak érzem magam – hiszen e pompában nekem is részem van! –, mint a földesúr, akinek a földjén dolgozom.«” A másik véglet – a javak újraelosztásának forradalmi hevülettől hajtott ideáját – jelképezi az a Brazíliában dolgozó misszionárius, aki „...az egyház belső forradalmát hirdette. A felszabadítás-teológia nevében le akarta törni a megcsontosodott egyházi parancsok mögé bújó, még mindig feudális rendet, az egyházi javak teljes szétosztását hirdette, bizott a szegénység, az éhezés, a kiszolgáltatottság megszüntetésének lehetőségében. Ő így értelmezte a »tizedik parancsolatot«: »Ház, mező a földesúr és egyéb urak birtokában van. Azért az övé, mert ő vagy ősei elorozták, eltulajdonították, amiknek egy hányada a szegényeket illette volna meg. A jogviszonyok helyreállítására van tehát szükség!«”

Kabdebó álláspontja szerint az, hogy az Ószövetség a földről mint a szent dolgok egyikéről ír, azt sejteti: „a földet az ember használatra – mintegy bérbe kapta az Istentől. Ha így van, akkor a tulajdonjog nem más, mint bérleti jog, s a »bérlőnek« kutya kötelessége, hogy embertársait – munkavállalóit – maximálisan részesítse a föld hozta javakból.”¹¹ Eszerint a „szociális érzékenység”, avagy az anyagi javak egyenlőbb elosztásának eszméje egészen az ószövetségi időkig nyúlik vissza. Mindazonáltal – mint Kabdebó rámutat – egészen az újkorig kellett arra várni, hogy az eszmét tényleges „szociális-politikai kísérlet” keretében próbálják meg átültetni a gyakorlatba. Az angliai forradalom „levágatta a törvényt uralkodó fejét, új törvényt hirdetett, és egy választott gyülekezetet, a parlamentet tette meg – a nép nevében – országgló úrnak. Ezt a kísérletet

Cromwell mellékvágányra siklatta, majd a dicsőséges forradalom beépítette egy kompromisszumos megoldásba, mely – fejlettebb formában – azóta is működik”. A „kísérlet” másik példája, a francia forradalom hasonló történeti ívet jár be, hasonló végkifejlettel: „...királykivégzés, a hatalom bázisának, a terror indítóinak kezén. Amikor az egyeduralkodó Napóleon és a monarchia visszaállítását követően a franciák eljutnak a kompromisszumokhoz, ismét a hatalom bázisának kiterjesztését észleljük.”¹²

Amikor a javak egyenlő elosztásának gyakorlati érvényesítésére tett törekvéseket történelmileg tekinti át, az esszéírónak elkerülhetetlenül Marxról is állást kell foglalnia, aki Kabdebó Tamás szerint „mint kritikus: változatlanul egyszerű, mint bölcsele: fabatkát sem ér, mint társadalomalakító: kifejezetten káros”. Az esszéíró szerint a marxizmus társadalmi programja „a bibliai ősközösség gondolatára megy vissza, melynek hajdani létrejöttében az Oszövetség befolyásának nagy szerepe van”. Kabdebó a marxista eszme messianisztikus jellegére is felhívja a figyelmet: „A Messiás az (inter alia), aki megszabadít a rossztól, kiszabadít a rabságból, és beteljesíti az igazság uralmát.”¹³ Az esszéíró mindazonáltal nem mulasztja el megjegyezni Marxról, hogy „sok hibája és messianisztikus batorsága ellenére is zseniális felismerése az extraprofit-elmélet. A »kapitalizmust« és »imperializmust« támadó kritikájának fénypontja, hogy kimutatja: szegényebb és elmaradottabb országokat harácsolással és rablással, földfoglalással és kereskedő-támazspontok létesítésével, olcsó munkások vagy rabszolgák sorompóba állításával használnak ki gazdagabb birodalmak”, minek következtében „egyáltalán nem csodálkozhatunk a kritikus »új« tanak, a marxizmusnak 19–20. századi hódításán”.¹⁴

A hetedik parancsolatról szóló esszében Kabdebó ugyanezzel a logikával terjeszti ki a lopás fogalmát arra a gyakorlatra, amelynek során a módosabb réteg helyzeti előnyét a társadalmi egyenlőtlenségek további növelésére használja fel. Az esszéíró arra a hasonlóságra is rámutat, amely az evangéliumok, valamint a francia felvilágosodás azon gondolatai között áll fenn, amelyeket a szocialista eszmék „ösváltozatának” tekinthetünk: „Amikor Rousseau díjat nyert az ember természetes jogairól írt esszéjével, s a kerítések lerombolását, a nagy tulajdonok megszüntetését sugalmazta, azért talált annyi követőre, s lett a későbbi szocializ-

mus egyik atyja, mert a tulajdonok elhatalmasodása és a tulajdonosok »szövetségének« gyakorlata olyan »lopáshoz« és »rabláshoz« vezetett, amit eleddig csak kevesen fogalmaztak meg pregnánsan.” Rousseau újítása Kabdebó szerint éppen abban rejlik, hogy „az ember szabadságjogait próbálta megfogalmazni, romantikusabban és az evangéliumok szelleméhez közelebb állóan, mint filozófus társai”. A rousseau-i gondolatok népszerűségének kulcsa ugyanis hasonló, mint a krisztusi tanoké: „Az evangéliumok terjedésének egyik magyarázata – a kereszténység őskorában, a Konstantin alkotta államvallás előtt –, hogy az örömhír minden hívőre, szegényre, gazdagra, rabszolgára és szabadra, zsidóra és nem zsidóra egyformán vonatkozik.” Azonban míg az Evangélium által hirdetett „óriási, kimeríthetetlennek posztulált lelki javadalom” ígérete folytán „a földi javak birtoklásának vágya összezsugorod(ik)(hat)”, a rousseau-i eszmékből fakadó gondolati kísérletek már azt célozzák, hogy nemcsak Isten előtt minden ember egyenlő, hanem a földi lét során is, az anyagi javak hozzáférhetőségének esélyeit tekintve. Ahogy a hetedik parancsolatról szóló esszében fogalmaz Kabdebó: „A Lukács által reánk hagyott őskeresztény csoportok képe egy, a javakat testvériesen megosztó társaságok, illetve hitközösségek szövetségére utal. Rousseau-n innen idetalálnak eszméikkel az angol protestánsokból kikerülő társadalomjavítók, túlnan pedig az a német csoport – részben eyeidejűleg, részben egymást követve –, amelyet Marx, azaz a marxizmus dominál.”¹⁵

Félreértés ne essék: Kabdebó nem a marxizmus kísérletének újraesztésében látja a megoldást, és mi sem áll távolabb tőle, mint a szocializmusnak nevezett társadalmi forma iránti nosztalgia. Mint megállapítja: „A francia mintából kiinduló, az államkapitalizmus irányába elfajzott »szocialista« rendszerek, miközben a ház és a mező közös birtoklásának szükségességét papolták, egy egészen sajátos mellékvágányra futtatták, majd gazdaságilag kisiklatták az egész szerelvényt.” A szocializmus egyik nyugati változata azonban – amelyet a kapitalizmus kontrollált, a szociális érzékenységet társadalmi normaként tekintő változatoként is jellemezhetnénk – lehetséges alternatívaként tűnik föl: „Az angol szocializmus viszont – mert az erősebb, a szakszervezeti ágra gondolok (nem a chartisták baloldalára, hol Ernest Jones Marx követője volt) – az angol forradalom tanulságait szívleli meg, s a

kompromisszumos gyakorlatot folytatja. Robert Owen saját gyárán belül munkaközösséget szervez, és a profit szétosztásának békés módszerét ajánlja. Az angol vállalkozónak nem kell az osztályharcos csatában egy proletár golyótot elesnie. A józan belátás arra bírhatja, hogy osztalékot nyújtson vagy juttasson a társtulajdonosoknak, érdekelte tette dolgozók kezébe.¹⁶ A szocializmus és a „szocializmus” különbsége a *Danubius Danubia* lapján is megjelenik. Bűbájnok írott, már említett levelében Dé ekképp fogalmaz: „Ha itt igazi szocializmus volna, ebben a szép, agyongyötört, gyarmati sorba vert országban, nem pedigen kettős rablógazdálkodás, ahol a korrupt magyar ispán a saját zsebét tömve szolgálja ki az ösztövé orosz gazdát, akkor szocialista lennék. Svéd vagy angol mintára.” (48–49.)

A tizedik parancsolat kabdebói értelmezése szerint tehát a társadalmi egyenlőtlenségek korábbi társadalmi bűnök következményei: „Akinak se háza, se mezeje, az a legtöbb esetben szolgálja annak, aki tőle ezeket már sikeresen elkívánta. Legyen ez egyén, vagy az állam vagy az állam nevében harácsoló korrupt korifeus.”¹⁷ Amikor pedig az effajta „elkívánás” általános gyakorlattá – tehát társadalmi szintű „lopássá” – lesz, az egyaránt sújthatja az egyént, valamint a közösségeket is: „Ennek egyik formája, hogy a silány bérek nincsenek arányban azzal a felhalmozódó haszonnal, ami a munka gyümölcse. A másik formája a nyersanyagok áron aluli vétele s az extraprofit fölhalmozása, mely a gazdag és a szegény országok közt egyre nagyobb életszint-szakadékot eredményez.”¹⁸

Az igazságosabb tulajdonviszonyok megteremtésének eszköze azonban nem lehet az igaztalanul birtokolt javak eltulajdonítása: „A revolúció istenítése helyett biztosabb kibontakozásnak tűnik a természetes, a visszavonhatatlan, az elodázhatatlan, ám felgyorsítható evolúció. Nem kell elvenni, eltulajdonítani mások házáat, mezejét, szürke szamarát, mert az akció reakciót szül, hanem olyan rend létrehozásán illik munkálkodni, amelyben ház, mező és fiaszamar mindenkinek jut.” Avagy: „a túléléshez, a boldoguláshoz kollektív szükségünk van egy olyan megértésre (hogy rendszer-e ez vagy sem, majd elvállik), mely az erkölcsi törvényeket, melyek a közérdekben és a józan észben gyökereznek, halálosan komolyan veszi.” Ez pedig az individuum és a társadalom érdekközösségének megteremtése által lehetséges: „Az egyénnek révbe kell

jutnia, a közösségnek lélegeznie kell, a kettőnek integrált közös célok irányában, ölés és erőszak nélkül ildomos előrehaladnia.”¹⁹ S hogy az egyén szintjén ki-ki hogyan járulhat hozzá maga is e cél eléréséhez, ahhoz a kilencedik parancsolat adja meg a feleletet, amely a zsidó, ortodox és protestáns felfogás szerint nem is különül el a tizediktől, hanem azzal egységet alkot. A „Felebarátod házastársát ne kívánd!” intelem héber eredetijében szereplő ige, a *chamad* ugyanis nem csupán „egyszerű kívánást jelent – mint ezt a magyar fordítás sugallja –, hanem feltétlenül önző kívánást, más jogainak mellőzését vagy éppenséggel áttörését sugalló érzelmet-hozzáállást-attitűdöt.”²⁰ E „kényszer-kívánás” vagy „kívánás-kényszer”²¹ tiltása tehát az anyagi javakra vonatkoztatva valójában nem más, mint a kapzsiság és az önzés tilalma. Kabdebó Tamás esszéje és a regénytrilógia kapcsolódó passzusai egyaránt azt sugallják: ha a krisztusi szeretetparancs jegyében az egyének sokasága e tilalmat szem előtt tartva cselekedne, az a társadalmi állapotok megjobbítását is elkerülhetetlenül vonná maga után, elvégre „a közjó egy integrációs tevékenység fókusza, mely azon a felismerésen alapszik, hogy mindannyian egyetlen, az emberi faj tagjai vagyunk, ami tehát jő »az embernek«, az egyben közjó is”.²²

Sánta kutya harapását sánta kutya szőrivel – avagy az erkölcsös hazugság természetrája

■ Lám, a mások javainak elkívánását tiltó parancsolat nem is annyira egyszerű, mint az első látásra tűnik! Nincs ez másképpen a nyolcadik parancsolattal sem, amely protestáns változatában még „csak” a felebarátunk elleni hamis tanúskodást tiltja, a katolikus katekizmus szerinti változatában azonban mintha jóval tágabb hatállyal bírna: „Ne hazudj, mások becsületében kárt ne tégy!” Az őszinteségre szólító imperatívusz látszólag egyértelmű. Mi a helyzet azonban akkor, amikor a nyolcadik parancsolat konfliktusba kerül valamely másikkal? Ha például az igazmondás mások életének kioltásához vezethet? Egy olyan társadalmi rendszerben, amelynek működésében a hazugság formái: a hamis vád, a koncepciós perek kulcsszerephez jutnak, megengedhető-e, hogy e gyakorlat következményeit tompítandó éppen a hazugság eszközét vessük be? Egyáltalán: elfogadható-e a hazugság, ha egy másik ha-

zugság következményeit oltja ki – a *sántakutya-harapást sánta kutya szőrivel* gyógyíthatjuk-e?

Kabdebó Tamás a *Tízparancsolat* ezen intelmeknek szentelt darabjában briliáns egyszerűséggel fogalmazza meg ezt a dilemmát, egyik gyermekkori emlékét használva példázatként. Kilencéves korában a szerző kisbiciklivel hátulról meglökött egy, a járdáról körültekintés nélkül lelépő mosónőt. Az asszonyt beperelte a családot, azt állítván: a kerékpár elszakította a télikabátját. „A tárgyaláson megjelent az asszony a kabáttal, a látlelettel – egy új kabáttal –, amin hatalmas hasadás éktelenkedett. A vád kitálalt voltában semmi kétségem nem volt. Viszont ügyvédem, *Für alle Fälle*, leszereltette mindent biciklim elejéről, a lámpát, a sárhányót is, ami a szakítást vélhetőleg előidézhette volna. A bíró kihallgatott, nem mondtam el az alkatrészek eltávolításának részleteit. Nem kérdezte. A pert megnyertük.” Kabdebó értékelése szerint „A felperes »hamis tanú« – itt hamis vádló – volta kétségtelen. Az alperes viselkedése a »lapítás« egyik alosztályába tartozik.”²³

A *Danubius Danubia* lapjain számtalan példát találunk arra, amikor valaki „kármentés” gyanánt elhallgatja a teljes igazságot, vagy éppenséggel hamisan tanúskodik. Az effajta hazugság gyakorta teljes mértékben igazolható, mi több, helyeselhető is, mint a túlélés egyik eszköze. A legdrámaibb példa erre talán Búbáj-Búbáj, azaz Álmos Erzsébet házasságának története, aki szerelmét és gyermeke apját, Szendrő Józsefet megmentendő feleségül megy a belügyessé lett volt ávos tiszthez, Csontos Vincéhez. (142.) Ilyen társadalmi és családi körülmények között a túlélési ösztön nyilvánul meg a jótékony hazugságokban. Nincs ez más-ként Búbáj-Búbáj és Szendrő József fia, a kis Gyuró esetében sem: „A gyerek tökéletesen megtanulta a hallgatás, elhallgatás, tehát a szükségszerű kétszínűség művészetét. Minden, az apjától kapott ajándéokra rámondta: »Bor Ottó bácsitól kaptam.«” (296.) Az erkölcsileg igazolható hazugságra még számtalan egyéb példát hozhat a regénytrilógia, s ezek szinte kivétel nélkül a társadalmi körülmények következményei. Igrity István, becenevén: Igric Jugoszláviába próbál szökni, de elfogják. A súlyosabb büntetéstől Csócsér András párttitkár és Veigel Ignác tanácselnök hamis tanúskodása menti meg. Visszamenőleg kreált dokumentumokkal igazolják ugyanis, hogy a tiltott határátlépés valójában a szocialista gazdaság érdekeit

volt hivatott szolgálni: „a jugoszláv elvtársak ugyanazokat a traktorokat használták, de jelentős tartalékokra tettek szert, míg a dunahalmi termelőszövetkezet a kiköpött csapágyakat belföldről nem tudta pótolni, s így a tavaszi szántás nagy veszélybe került. A jugoszláv bürokrácia megakadályozott minden korábbi kísérletet a csapágyak kivitelére, holott a bezdáni Tito Marsall Termelőszövetkezet jelentős csapágytartalékokkal rendelkezett. Végso levonásban tehát a két magyar dunahalmi elvtárs hazafias cselekedetet készített elő, ebben vett részt ifjabb Igrity István, megbízásból és teljesen jóhiszeműen. Természetesen igen sajnálatos, hogy ezenközben szabálysértés – útlevél nélküli határátlépés – történt.” Jellemző, hogy a perbe fogott Igric apja a párttitkár és a tanácselnök tevékeny támogatását éppen azzal nyeri meg, hogy emlékezteti: az Igrity család hogyan segítette őket az előző, másik emberellenes diktatúra idején: „A csendes Igrity ekkor két dologra emlékeztette munkatársait: rab fia nagyapja volt az, aki 1944-ben megkorbácsolta a keretlegényt, hogy megmentse Csócsér életét, Veigelt pedig, előbb az SS-től, aztán a sváb kitelepítéstől mentették meg.” (156–157.)

Amikor „hazai pályán” kívül tevékenykedik, az államhatalom hasonlóképpen, bár más erkölcsi előjellel nyúl az elhallgatás és a tettetés eszközához. Pincehidi, aki otthon kémelhárítóként, külföldön pedig kémként dolgozik, a Mindszenty bíboros körül kibontakozó hatalmi játszma résztvevőjeként papnak adja ki magát: „Pincehidi különleges megbízatással Rómába utazott. Gyerekkorában Mocsoládon volt ministráns. A ráragadt latin miseszövegfoszlányok tudományát imígyen kamatoztatta: papi ruhába öltözött, befészkelte magát a Collegium Hungaricum Germanicumba, ott leitatta az intézet két befolyásos kanonokját, és titkaikkal fölfegyverkezve megjelent Pál pápa reggeli miséjén a Sixtusi kápolnában.” A kém arra irányuló erőfeszítéseinek abszurditását, hogy másnak lássék, mint aki, Kabdebó egy remekbe szabott geggel érzékelteti: „a később kiszivárgó legenda szerint egy öreg vaksi bíboros imazsámolynak nézte őt és rátérdepelt.” (620.)

A hazugság erkölcsileg igazolható alkalmazása egy „nagyobbik rossz” elkerülése érdekében koroktól és társadalmi rendszerektől függetlenül válik a *modus vivendi* részévé minden alkalommal, amikor a hatalom a törvénytelenység eszközához nyúl (még ha ezt a törvényekre hivatkozva vagy azokat

érdekeinek megfelelően újraírva teszi is): Joseph Andrew Blackwell 1848-ban ortodox pópának öltözve megy Batthyány küldötteként Zágrábba Jellasicstól békíteni (387.), a hungarus tudatú, német anyanyelvű, osztrák ősoktól származó Pécsváradí úr pedig a szabadságharc leverése után kettős identitása egyik felének hangsúlyozásával biztosítja be magát a haynauai rendszerrel szemben: miután a bevonuló osztrák helyőrség lefoglalja a sörgyárát, születési anyakönyvi kivonatával bizonyítja, hogy „a hatóságoknak valójában Alfons Pohl, Pressburgban született úriemberrel van dolguk, kinek édesapja Helmuth Pohl bécsújhelyi kereskedő volt, ki az akkori magyar fővárosban telepedett le, s a parlament tinta-, kalamáris- és lúdtollszállítója volt”. Ugyanő előnyös helyzetét bajba jutott barátjának segítségére használja fel: „Pécsváradí úr tehát mint Pohl Alfons visszahelyeztetett a sörgyárba, és ugyanakkor kezességet vállalt a lefogott dr. Blaha Kálmánért, aki – az ügyvéd ezt adatokkal bizonyította – félreértés áldozata lett, mint-hogy sohasem ártotta bele magát a politikába. (A helyőrség kapitánya egy láda legfinomabb likórt kapott Pohl úrtól, dr. Blaha Kálmán pedig tüdőgyulladását a börtönben, amit nem hevert ki.)” (526–527.) A kegyes hazugság társadalmi rendszerektől és politikai körülményektől független változatára példa az, amikor az orvostanhallgató Döngö Fülöp tudományoskodó eszmefuttatással próbálja meggyőzni Katót arról, hogy fia fel fog épülni a kómából. (343.) A szerző Füles érvelését „szemenszedett biztatás”-ként emlegeti.

A „hamis tanúbizonyosság” eszköze tehát – sugallja Kabdebó – nem önmagában jó vagy rossz. A teljes igazság elhallgatása, a hazugság, valamint a megtevésztés erkölcsi előjelét az határozza meg, milyen cél érdekében használják. Ahogyan a szerző a *Tízparancsolat* esszéjében fogalmaz: „...van a vallomásoknak egy olyan válfaja, amely sokkal több a kegyes hazugságnál, mert pozitív, életmentő hazugság. Ez, bár látszólag nem meríti ki az ipso facto, a valóságos tényállás fogalmát, valamiképpen mégis egy magasabb igazságszisztémát szolgál, amit az adott esetben nélkülöz a perrel mechanisztikusan vagy politikai kényszer miatt foglalkozó bíróság. [...] A rögtönítélő és a mondvacsinált, felbérelt, rendszerszolgá bíróságok színe előtt, ahol csak lehetett, amit csak lehetett, a becített vagy berángatott tanúk a nyugatra menekültek számájára írtak. [...] Hamis tanúságokat tettek? Életeket mentettek, hosszabbítottak meg azáltal, hogy elfogott társaik, barátaiak bűncselekménynek számító tetteit elhallgatták vagy másra tolták. Kényszerhelyzetekben a valódi, de terhelő tényállás megmáskálása közelebb jár az erkölcsi igazságtévéshez, mint a felmentést vagy könnyítést hozó gyáva kooperáció a vérbírákkal.” A kabdebói következtetés szerint tehát a hazugság akár pozitív cselekedet is lehet, a mögötte rejlő szándéktól függően: „...a felebarátunk elleni »hamis tanúság« súlyos következményét és lelkiismereti terhet a mérleg másik serpenyőjébe tett »hamis tanúság felebarátunk mellett« ellensúlyozza és így, egy cseppnyi emberséggel könnyíti az emberiség összterhet.”²⁴

Haklik Norbert

■ JEGYZETEK

1. Álmos Erzsébetet szerelme, Szendrő József szólítja következetesen Bűbájnak. Az '56-os forradalom és Szendrő József azt követő bujdosásának leírásától kezdődően azonban a szerző attól függően szerepelteti Bűbáj, illetve Bűbáj néven, hogy a család sorsának éppen aktuális alakulása örömmel vagy komorsággal tölti el a hősnőt: „...először írta volna alá Bűbájként a nevét, de a sors az ú-ról lelopta az ékezet felét: Bűbáj lett.” (63.) E tanulmányban Bűbáj-Bűbáj mindig a becenévvel jelenik meg, amellyel a hivatkozott szövegszakaszban szerepel; 2. Kabdebó Tamás: *Danubius Danubia. Folyanregény.* Argumentum Kiadó, Bp., 2001. 103. A regény további hivatkozásaiban csak az oldalszámot fogom jelölni; 3. Kabdebó Tamás: *Tízparancsolat.* Editio Plurilingua, 2001; 4. Kabdebó ekképpen fogalmazza meg az esszégyűjtemény célját: „Azt vizsgálom, hogy ezek az utasítás gyanánt több ezer évvel ezelőtt megjelent bölcsességek, amelyek végigkísérték a judeo-keresztény embert Jehova-hívó korától keresztény és posztkeresztény felnőtt koráig, szolgálnak-e még olyan erkölcsi töltettel, melyet nem tanácsos sem kikerülni, sem elhallgatni.” Kabdebó: *Tízparancsolat* 21.); 5. Kabdebó: *Tízparancsolat* 108; 6. Uo. 91; 7. Uo. 107; 8. Uo. 91; 9. Uo. 149; 10. Az olvasó felfogásától függően persze akár bírálat tárgya is lehet a kabdebói végkövetkeztetés nagyvonalúsága. Péntek Imre például a következő agyaglyát veti fel: „...a parancsolat kabdebói átfogalmazása is elgondolkodtató: »Vezélve legyen a jóindulat, és cselekedeteidet ehhez igazítsd.« Szép gesztus ez az Isten el nem ismerők felé, kérdés: nem lúgozódik-e ki a lényege, a parancsolat súlya és értelme?» Péntek Imre: „*növekedjék általam a fény*” – *A költő és esszéíró Kabdebó Tamásról.* Pannon Tükör 2012. 9–10. sz. 100; 11. Kabdebó: *Tízparancsolat.* 140–141; 12. Uo. 141–142; 13. Uo. 144; 14. Uo. 142; 15. Uo. 98–99; 16. Uo. 143; 17. Uo. 149; 18. Uo. 102; 19. Uo. 147–148; 20. Uo. 129; 21. Uo. 134; 22. Uo. 146; 23. Uo. 115; 24. Uo. 122.

LÁSZLÓ SZABOLCS

AZ ELVARÁZSOLT ERDÉLY-IMÁZS

William Blacker: *Időtlen utakon*

■ Képzeld el, amint egy napfényes délután két magas, szerényen öltözött brit úriember belép egy erdélyi parasztház udvarára, ahol éppen lakodalmat ülnek. Az idősebbiknek ősei angol királyok, a fiatalabbiknak pedig ír fejedelmek, de a menyegzőn senki nem ismeri fel őket, hanem kedélyesen helyet szorítanak nekik az asztalnál, s pálinkáspoharat nyomnak a kezükbe. Nemsokára ők is bemelegednek, lakmároznak, koccintanak, együtt énekelnek a vendégekkel, és egy-két menyecske jól megtáncoltatja az álrühás trónörökösöt. A két úriember összemoszolyog, mert befogadták őket, mert otthon érzik magukat, mert pénzzel ilyet nem lehet vásárolni a modern Nyugaton. Imádják Erdélyt, lelkesednek a tájért, a történelemért, az épületekért és az itteni emberekért, a menyecskékért. Imádják a helyieknek „a természettel harmonikusan összefonódó, egyszerű életét”. Aztán udvariasan elköszönnek a háziaktól, s az egyik visszarepül a Buckingham-palotába főhercegi kötelességeihez, a másik pedig toscanai villájába.

Ennek az új divatú Erdély-imádatnak, vagyis az őszinte, empatikus, áldozatkész érdeklődés és a nyugati, hóbortos, arisztokratikus voyerizmus ambivalens keverékének a paradigmaticus példája William Blacker magyarul megjelent könyve, az *Időtlen utakon*. Ez a furcsa és ugyanakkor gyanús kíváncsiság hozta a szerzőt Romániába 1990-ben, mint oly sok más utazót akkoriban. Ez a lelkesedés fűtötte, amikor a fenti anekdota szerint elvitte Károly walesi herceget (akit már „Prince of Transylvania” címmel emlegetnek a brit sajtóban) egy lakodalomba, majd a figyelmébe ajánlotta a megmentésre váró, omladozó szász házakat. És végül ez az őszinte, kitaró imádat ihlette a romániai élményeiről beszámoló könyvet. Ám sajnos a téma iránti elragadtatás nem garantálja, sőt néha rontja a tisztánlátás esélyeit és az írás minőségét.

William Blacker módos angol-ír családba született 1962-ben, iskoláit az Eton College elitképzőben járta ki, közben pedig az extrém sportoktól a bútorkészítésig sok mindent kipróbált, mígnem 1990-ben beült a kocsijába, és az újonnan bejárhatóvá vált Romániában felfedezte a hegyek között az „elvarázsolt” Máramaros vidékét. A fiatal utazó rögtön beleszeretett az ott felfedezett tájba és a paraszti életbe, ezért 1996-ben visszatér, beköltözik egy idős házaspár (Mihai és Maria) kunyhójába – mintegy fiuknak szegődik –, és két éven keresztül megosztja a falusi életet és kosztot velük. Kíváncsisága azonban továbbhajtja, és elvetődik egy egészen másfajta, Segesvár melletti faluba, ahol a naiv és romantikus hajlamú fiatalember beleszöppen a vénülő szász családok, a basáskodó román rendőrök és a mulatozó cigányok közötti perpatvarok kellős közepébe. A gyönyörű cigánylányok egykettőre elcsavarják a fejét, házat vesz a faluban, és összeköltözik az egyik hajadonnal, akivel végül gyereke is lesz. De nem élhet békességben, mert a helybéliek nem nézik jó szemmel tabusértő életmódját, s azzal vádolják a „prefektúrán”, hogy cigányzendülést szervez a románok ellen, Williamnek pedig kész kálváriát kell kijárni a megyei bíróságokon, amíg az ellene és cigány barátai ellen összehordott rágalmakat tisztázza. Pár év elteltével aztán innen is továbbindul, s amint a könyvborító értesít, jelenleg életét Yorkshire, a már említett Toscana és Erdély között megosztva éli.

Ami a szövegben felépített vagy pontosabban szólva újrahasznosított Erdély-képet illeti, már az is sokatmondó, hogy a könyv magyarul a National Geographic sorozatban jelent meg, az afrikai Serengetit és az ázsiai Selyemutat bemutató kiadványok között. Érdekes kérdéseket vet fel ez arról a könyvpiaci megfontolásról, mely révén Erdélyt távoli, „egzotikus” tájként prezentálják a magyar közönségnek. A szokványos reklám-

stratégiáktól eltérően, melyekben Kalotaszeg vidékét, a Székelyföldet vagy a „történelmi Nagy-Magyarországot” hangsúlyozzák, ebben a könyvben Erdély – mint eladandó termék – a világtól elszigetelt, varázslatos és időn kívüli tájként jelenik meg (szerencsére a Drakula-tényező nélkül). A könyv Nagy-Britanniában sikeresnek számít, a konzervatív *Telegraph* egyenesen „kis remekműnek” és a romániai élet „ragyogó krónikájának” nevezi, ami azt mutatja, hogy az egzotikus Erdély-imázs kelendő, és beilleszkedik az eredetileg Bram Stoker által megteremtett földrajzi fantáziába.

Műfaját tekintve a könyv beágyazódik az utazási irodalom hagyományába, ami angol nyelvterületen a regények népszerűségével vetekszik. Többszöri utalás révén egyértelművé válik, hogy Blacker számára a központi példakép az a Patrick Leigh Fermor, aki az 1930-as években, tizennyolc éves fővel gyalog járta be egész Európát, és később sikeres könyvekben írta meg kalandjait, amelyek közt kiemelt szerepet kapott Erdély is. Ugyancsak hatással voltak a fiatal utazóra Sir Sacheverell Sitwell és Gregor von Rezzori Romániáról szóló írásai, melyekből mottókat találunk könyvének fejezetei előtt. A paraszti élet idillikussága iránti vonzalmát pedig Thomas Hardy és Tolsztoj klasszikus regényeiből merítette kamaszkorában. Már ennyiből is látszik, hogy a szerző – enyhén szólva – anakronisztikus szemlélettel közelítette meg és fogadta be Erdélyt, s ez nyilvánvalóvá válik a könyvben kibontakozó világszemléletből.

Mert Blacker reflektálás és kritika nélkül reprodukálja mindazokat a közhelyeket és sztereotípiákat, amelyeket a 19. században a „nyugati” útleírók felhalmoztak a „Kelet” kiismerhetetlen, varázslatos és ugyanakkor „civilizálatlan” jellegéről. Köztudott, hogy az angol vagy francia birodalmi logikában a világ „periferikus” részéről termelt tudást szervesen meghatározta a gyarmatosító felfedezőutak, a misszionáriusok térítései, a korai antropológusok kutatásai és a diplomaták útleírásai közötti szoros összhang, mely minden „keleti” jelenséget radikálisan „másként”, más időből és világból valónak ábrázolt. A birodalmi világszemlélet és politikai legitimáció eme toposzainak – vagy Edward Said meghatározását követve – az „orientalizmusnak” az 1970-es években lassan elindult a dekonstrukciója. De a régi, univerzum-szervező dichotómiák implicit vagy explicit módon természetesen továbbra is kifejtik hatásukat a nagyhatalmak kül-

politikájától a kulturális termelés minden szintjéig.

Ebben a szemléletben Románia s vele Erdély meg Máramaros egyértelműen a „keleti” varázslatos oldalra kerül, s Angliával szemben a fejletlen, modernitás előtti, de valójában időn kívüli, vad, irracionális, tiszta, érintetlen idealizált állapotot jelképezi. Blackerben ötvöződik az arisztokrata utazó és a gyarmatosító antropológus/archeológus elvágyozása: Románia „olyan volt számomra, mintha egy házban egy száz éve lezárt szürnyra bukkantam volna. Vágytam arra, hogy bejussak oda, felfedezzem, mielőtt még az emberek rábukkannak, és átrendezik az egészet”. (37.) Felfedező és tanú akar lenni, aki egy „más világ régi életformáját”, vagyis a – Huizinga-idézetekkel alátámasztott! – középkorinak tekintett paraszti életet szeretné megtapasztalni, mielőtt véglegesen eltűnik, és az nem is merül fel benne, hogy ezáltal szeretett Mihai barátját a kortársi világból kikölkent csodabogárként jeleníti meg.

Ugyanakkor a bemutatott eszményi világ már az első oldalakon pusztulásra van ítélve, hiszen a lassan beszívárgó, idegen „nyugati modernitás gonoszúsága” felemészti a – Blacker szerint – évezredek óta változatlan szokásokat és erkölcsöket. Fájdalommal írja le, amint az új televíziós reklámok „megfertőzik” a gyanútlan falusiak agyát (mint holmi „nemes vademberek” esetében), akik a fogyasztói társadalom „támadásaival” szemben védtelenek. És már-már nevelés, amint hosszan elpanaszolja, hogy leaszfaltozzák a máramarosi utakat, vagy hogy farmernadrágban kezdenek járni a falusi lányok, ezzel megsértve a szerző fantáziájában kialakult egyszerű, orientalista képzetet az elszigetelt, varázslatos erdélyi világról. Az utolsó fejezetnél az olvasó a meghatódás és az elvi tiltakozás között ingadozik, amint az öreg barátoknak, Mihainak a temetésével egy egész világot, magát Máramarost temeti a szerző.

Egy másik gyakran visszatérő, problematikus (és néhol egyenesen sértő) toposz a százok és a cigányok között felépített, majd ismételtlen megerősített radikális természetrajzi különbség. Az erdélyi százok (akikről a tudatlan utazó előbb azt képzei, hogy német állampolgárok, akik a felgyorsult ritmusú nyugati világ elől költöztek Romániába), „természetesen” mind szőkék, kékszeműek, és a „Gebet und Arbeit”, az „Ordnung” meg a lutheránus erkölcs makulátlan megtestestítői. Ezzel szemben az elhagyott száz házakba beköltöző cigányok

tipikus orientalizáló keretben vannak bemutatva: „egzotikus jellegzetességei a tájnak”, akik „festői képet” nyújtanak, mert olyanok, mint a „trópusi madarak a tölgyerdőben”. (29.) Emellett, „nyilván” nem dolgoznak szinte soha (életfilozófiájuk a „dolce far niente”), nincsen pénzük (hiszen „a cigányok nem ismerik a burzsoá szűkmarkúságot”), de remekül zenélnek, és mindig mulatnak, ahogy azt a narrátor – Puskin és Liszt Ferenc nyomán – éleslátóan megfigyelte.

Blacker tehát mindvégig gyanútlanul használja a közhelyes toposzokat, és régi olvasási élményeinek orientalizáló lencsén keresztül tapasztalja meg a valóságot. De felmerül a kérdés, hogy a 21. században, a reprezentációk hatásáról nyilvánosan lezajlott számtalan kulturális és politikai vita után használhatja-e valaki úgymond semlegesen, ártatlanul ezeket a „büntetett előéletű” toposzokat és dichotómiákat. Ha tetszik, ha nem, azok a hasonlatok és metaforák, amikkel egy utazó leírja az általa látottakat, már komoly politikai töltetet hordoznak egy olyan globális viszonyrendszerben, ahol a kisebbségi, bevándorló és vallási közösségeket gyakran populistá retorikai alakzatokkal marginalizálnak és diszkriminálnak. Ilyen értelemben tehát a cigányoknak a színes, trópusi madarakhoz való hasonlítása már nemcsak minőségileg kifogásolható, Puskin és Jókai korából reflektálatlanul átemelt esztétikai anakronizmus, hanem árulkodó bizonyítéka az emberjogi és méltósági kérdésekben való tudatlanságnak.

Hanem még mielőtt valaki azt gondolná, hogy netán rasszistának tartom szegény angol utazónkat (ami meggyőződés szerint nagyon távol áll tényleges jellemétől és szándékaitól), igyekszem kimutatni a jelenség furcsa paradoxonját is. Noha igaz, hogy Blacker idejemúlt, néhol közhelyes szemlélettel írja le tapasztalatait, de a könyvből mindvégig kiérezhető, hogy őszintén lelkesedik a paraszti életmódot vagy a cigányok társaságáért. Ráadásul semmi nyomát nem találja a városi kényeskedésnek vagy panaszkodásnak, miközben a máramarosi legelőn kaszál naphosszat, vagy az ablaktalan házban lakik cigánylány kedvesével. Élek a gyanúval, hogy a legtöbb szalon-iberális aktivista, aki minden újabb diszkurzív divatot ismer és kínosan be is tart, nem venné a fáradságot, hogy hosszabb utazásra induljon mondjuk Északkelet-Magyarországra, vagy a nem turisztikus Erdélybe, hogy az itteni embereket meglátogassa, esetleg összeköltözzön velük, s mindennapjaikat élvezetesnek találja.

Ami mindenképpen Blacker javára írható, az, hogy könyvével és számtalan Romániáról szóló cikkével sikerült egy másfajta, sokkal emberközelibb és pozitívabb hangot megütnie a Kelet-Európáról való beszédben. Az egyoldalú kritikai beszámolókkal ellentétben, amelyekben Románia a megkínzott árva, az emberjogi sérelmek, az interetnikus konfliktusok és a korrupció bünfészkeként szerepel, Blacker könyvének remekre sikerült részei élethűen mutatják be az általa megismert emberi közösségek dolgos és kedélyes mindennapjait.

A VÉGNAPOKON TÚL

Bodor Ádám: *Verhovina madarai. Változatok végnapokra*

*Ugyan. Egyszer mindenkiről kiderül valami.
Minek magunkat mindig csak takargatni.*

■ Nem elsőként fűzök (kritikai) megjegyzést a legújabb Bodor-regény nyitómondatához, ugyanis a *Verhovina madarai* is a „Két héttel azelőtt”¹ formulával indít. És ez nemcsak a jól bevált kezdőmondat iránti szerzői ragaszkodást jelzi, hanem az időformula, a temporalitás erősítését is a korábbi, főként a

térfunkciót kiemelő regényekhez viszonyítva. Nem célokom részletes komparatív elemzésbe bonyolódni, nem fogom összevetni a *Verhovinát* a korábbi regényekkel, de ahol elkerülhetetlen (és több helyen is annak bizonyul), utalok a *Sinistra körzetre* és *Az érsékek látogatására*.

„Két héttel azelőtt, hogy nevelőapám, Anatol Korkodus brigadérost letartóztatták, megajándékozott egy vadonatúj Stihl motoros láncfűrészsel.” (5.) A regényfelütés – akár egy jó tudományos munkában – összefoglal és eligazít, még kulcsszavakat is tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mire számíthatunk a továbbiakban. A letartóztatásra vonatkozó „két héttel azelőtt” időmeghatározás a majdan, de elkerülhetetlenül biztosan bekövetkező fenyegető cselekmény indexeként funkcionál, a narrátor – akinek a 21. oldalon válik ismertté a neve: Adam – Anatol Korkodushoz fűződő viszonyát pedig, miként az előző regényekben is, a nevelt fiúi státus határozza meg. A vadonatúj Stihl motoros láncfűrész – akár egy Sztanyiszlavszkij-darabban – biztosan betölti majd a funkcióját, efelől semmi kétsége nem lehet az olvasónak. A többit, vagyis az értelmezést illetően annál inkább lehetnek kétségei. Főleg a végre vonatkoztatva, de ne menjünk elébe az interpretációnak, próbálva tartani – a lehetőségek szerint – némi linearitást.

Idő-terek

■ Ugyanis a mozaikdarabokból összefűzött szövegek temporalitása válik meghatározóvá a *végnapok* koordinátarendszerében, amelynek *változatai* miatt viszonylagossá válik az időszerkezet (is). A verhovinai (vasúti) menetrend eltörlésével együtt jár az időrend folyamatos megkérdőjelezése, az emlékezetből való eltörlésre utaló jelekkel együtt.

A korábbi Bodor-terekhez viszonyítva Verhovina tere első látásra/olvasásra több állandóságot mutat: nem mossa át egyik napról a másikra folyó, nincs konkrét vagy közeli határ (bár a szöveginformációk szerint „a hegyeken túl” Transszilvánia van, de arra nincs utalás, hogy hány hegyen túl). Jablonska Poljana egy zártságában is nyitott tér, átjárható és elhagyható, senki nem őrzi a széleket: akár el is lehet repülni. A címben is kiemelt madarak – értve a konkrét jelzésekéből² – ezt meg is teszik, a Monor Gledin-i javítóból idekerült jómadarak³ közül is elhúz a java. Noha a Verhovina-térnek is attribútumai a sinistrai, Bogdanski Dolina-i barakkok, karantén, elkülönítő, ugyanakkor a kerítés át- és kirágható (nem csak a borzok által). Verhovina s azon belül Jablonska Poljana tere „imbolygó kódok, kényszerű melegforrások, elhagyott tárnák és meddőhányók közelében, a végtelen szabadság ígézetében” (6.) képződik meg, a „végtelen szabadság ígérete” az egyik leg-

markánsabb megkülönböztető vonás a korábbi írásokhoz képest – ennek kifejtésére visszatérek a későbbiekben.

A temporalizáció bizonytalanságát a *valamikor, jó pár éve, egykor, mostanság, akkoriban* stb. állandó időjelző markerek is állandósítják, ezek feloldását nem segíti a konkrét utalás a huszonegyedik századra, valamint a mű végén, az előrevetített fűrészes széttrancsírozás eredményeként létrejött több kis fejfa jelzésén is a regény megjelenésének éve, 2011 áll; ambivalens kor-jelzők határozzák meg a regény téridejét: kvad, filctoll, postagalamb, bocskor, sínautó. A pontos időt a reggel hat órai fűrésztelepi szirénabúgás jelzi, ezen túl (és ennek megszűntével) minden a teljes bizonytalanságba süllyed, és a megérzések, sejtések lesznek a legpontosabb és *beszédese* időmérő „eszközök”. A Czervenskyek, akikre ezer éve rábízták e területet, megérik a változás szelét, és egy éjszaka alatt eltűnnek: „Egyedül ők, a Czervenskyek érezték meg, hogy itt, a Medwaya és a Paltin lejtői alatt valami véget ért. Hogy itt hamarosan és végérvényesen minden megváltozik” (66.), vagy Gregor Man, aki eladta vigéceknek a ruhatisztítóeszközöket, s „megérezve az idők szavát”⁴ (20.), vett egy dagasztómasinát és egy pogácsasütő kementét. Verhovina, ez a „széljárta, felhők áztatta hely” (114.) a váltás és változás határán van, a nem ismert, de érzett, sejtett átmenet, fordulat határán. „Állítólag” az egész völgyet egy Haraklán Bazil nevű gazdag idegen vette meg, aki a „hegyeken túli messzi, gazdag síkságról [...] bizonyos Coltwadkert, Holtwadkert vagy valami más hasonló nevű mesebeli helyről” származik (7.), s egyesek azt is tudni vélik, hogy a síneket is fölszedik, a vasúti hidakkal együtt eladják. Klara Burszen kisasszonynak is hasonló információi vannak: „nem kizárt, valakik megalkudtak a fejünk fölött. Itt lakunk ugyan, de a föld alattunk már rég nem a mienk” (81.), s erre utalhat Svantz állatorvos, miskárolás közben könyökig véresen: „Fura időket élünk. Valami megmozdult itt körülöttünk. Nem szeretném, ha később mégis kiderülne rólad valami.” (160.) A deterritorializáció⁵ helyett (vagy mellett) érdemesnek tartom bevezetni a szubterritorializáció fogalmát: itt már nem a territorializálás, deterritorializálás, reterritorializálás – rögzülés, elmozdulás, újrarögzülés folyamata játszódik le, hanem szubverzív módon kerül ki a föld, a terenum az azt benépesítő egyedek alól.⁶ Jóllehet kicsit erőltetett Verhovinán „benépesítésről” beszélni, ugyanis ennek is a for-

díttotta: a kinépesítés, megszüntetés, eltávolítás folyamata zajlik a szövegtérben. Jablonska Poljana (tér)ideje tehát lejárt, mint ahogy Anatol Korkodusé is: „lejárt az ideje, hamarosan idegenek jönnek érte és magukkal viszik”. (29.) Az időre vonatkozott bizonytalanság,⁷ a történet kronológiájának szándékos felbomlasztása összefügg az időérzékelők habitusával is, akiknek egy *valaki* vagy *valaki más* eljövetele iránti vágy határozza meg a temporalitáshoz (és dependenciához⁸) fűződő viszonyukat: „Várjuk, hátha jön valaki. [...] Vagy valaki más. Hátha jön valaki, és megmondja, mi végre vagyunk itt. Vagy nem jön ide többet senki. [...] Igazából csak az idő múlását várjuk.” (215.)

Ha a korábbi regények által felkínált lokalizációs technikát próbáljuk generálni Verhovinára is, akkor ez a közeg, amely hangulatában, jellegében hasonló ugyan a korábbi terekhez, s minden idegensége ellenére is ismerős – túl azon, hogy egy létező ukrainai település neve, és kapcsolatban áll Lemberggel és Czernowitzsal –, a fikción belül is a *túlíságot* reprezentálja. Nemcsak Transszilvániához képest, hanem olyan idő- és térvizonyokat jelöl, amelyek már túl vannak minden mérhetőn, meghatározhatón. A regény utolsó fejezetei pedig folyamatos jelen időben íródnak, az épp megélt/elmondott idő pedig összenyomja a teret. Az én-elbeszélő jelen idejű narrációját erősíti Lorenz Fabritius időhúzó technikája is: „holnap? Vagy holnapután? Az is ma van” (236.), valamint a jóslatbeteljesítő⁹ végnapokra való várakozás: „Későre jár, de a napnak nemigen akar vége lenni.” (236.)

Víz-terek

■ A víz szövegbeli szerepének kiemelt fontosságát¹⁰ nemcsak a Korkodus-korszak genezisébeli szerepe okozza – többek között az elhagyott Man Gold-udvar kitakarításával és a *Vízfelügyeleti brigád* cégtábla kitűzésével –, hanem a környék természetes és mesterséges adottságai, amelyek a víz függvényében képződnek meg. Januszky, az egyik frissen a telepre került javító az elején nem bírta felfogni, hogy a víz miatt vannak Jablonska Poljánán: „víz, ami az élet eleme, esik az égből, és fakad a föld mélyéről”. (114.) A kilenc hőforrás tartja el a települést (a kotlós szagú poshadt vizért rendszeresen jönnek a lajtosok, akik – kőkorszaki módon, cserekereskedelmi rendszerben – a telepiek alapellátásához szükséges árukkal vagy kuponokkal fizetnek, ugyanis pénz,

bankjegy mint fizetőeszköz nem létezik). Még ünnepnapja is van a víznek, amely október első szerdájára esik, arra a napra, amikor a kollektív emlékezet szerint feltört a héviz a földből. Aliwanka asszony is, civilben varrónő, aki frissen telesírt, könnytől lucskos zsebkendőből, főként cseppfolyós anyagokból jósol, „vízben látja a világot”. (30.) Cseppfolyósodik tehát a Bodor-próza, mindent a víz vagy annak különböző állagai határoznak meg, amely fenyegető is egyben: latens félelmet kelt a harsogó hóolvadék fojtott dübörgése, az eső hozza a bajt a villámsújtotta gyerekekre, a gát nem kellő karbantartása miatt befagyott a vízimalom, amely így élő archívumként őrzi a múltat,¹¹ jégge fagyva érkezik meg, majd lassan olvadni kezd a magyar katonatiszt. Az epikai ismeretek is ekképp alakulnak: elfolynak, szétfolynak, mint a víz: nincs szilárd, megfogható ismeret, tudás, az episztemológiai funkció is cseppfolyóssá válik.

Hatalom-terek

■ A *Verhovina madarai* túllép a már-már „klasszikussá” váló Bodor-féle totalitarizmus-megjelenítésen, sokkal nyúlékonyabb, átláthatatlanabb a verhovinai „hatalom”, mint a korábbiak. Latens, csak sejtethető, érezhető, ugyanakkor fenyegető: „Anatol Korkodus egy ideje sejtette, hogy valaki szemet vetett a Jablonka forrásvidékére, és itt ér véget majd az ő pályafutása is, hamarosan vége lesz itt mindennek, ami ide kötötte, mégis úgy végezte a dolgát, mintha nem az enyészetnek, hanem az örökkévalóságnak dolgozna.” (40.) Verhovina téridejében az állandó félelem, a gyanakvás és a megérzés hatalma dominál. Félelem és zsigeri rettegés az újtól: „Még mielőtt idejön valaki és megmondja, hogyan kell élni, hoz valami rendeletet [...]” (105.), ugyanis: „[...] megszoktuk, sorsunkat senkiével el nem cserélnénk”. (238.)

A *Sinistrára* jellemző differenciálhatatlanságon – vagyis hogy nem osztható áldozatok és hóhérok kettősségére – a *Verhovinában* túlmutat az is, hogy nem világos a hatalom és alávetett, a megfigyelt és megfigyelő viszonya, pontosabban nem válik külön, valamilyen szinten mindenki alávetettje és kiszolgáltatottja valaki(k)nek, és a hatalmaskodók fölött is vannak a szöveg rendje által ismeretlen *valakik*.¹² A rendszer kegyetlensége, a nyílt vagy rejtett agresszió, a szivárgó megalázás, latens félelmeletés a legtöbb szereplőre érvényes, ugyanakkor az egyes szereplők kegyetlensége, az elnyomásban való aktív részvétele, a kollaboráció

hozza létre és tartja fenn a rendszert. Nem tisztázott a különböző funkciókat viselő, a hatalmat képviselők ranglétrán elfoglalt szintje (időnként egy személyen belüli váltások is történnek, mint Damasszyn Nikolsky esetében, aki hol közegészségügyi, hol püspöki prokurátorként avatkozik be a szereplők sorsába), ami arra enged következtetni, hogy nem egy, hanem több, akár egymással versenyben¹³ álló, polifón hatalmi rendszerrel, berendezkedéssel van dolgunk, amelyeknek amorf, cseppfolyós a halmozállapota.

Anatol Korkodust, a saját magát vízügyi brigadérosnak kinevező helyi potentátot nem lehet vezetőként tisztelni, hiszen állandóan olyan helyzetekbe keveredik, amelyekből megalázott, megvert kutyaként távozik. Nem halála előtt két héttel, de hetekkel-hónapokkal (talán évekkkel?) korábban a tudára adják „valakik”, hogy persona non grata lett, a telephez való kötöttsége immár nem külső, hanem belső attribútum: a szereplők be vannak zárva a verhovinai világukba, amely világ belőlük képződik meg. A szabadság „igézete” – amint utaltam rá korábban – ezért csak külső „adottság”, amellyel képtelenek élni: bár elmehetnének, elhagyhatnák a telepet, saját maguk, valamint a téridő foglyaiként zárulnak a telepbe és önmagukba. Itt a sinistrai és Bogdanski Dolina-i hatalomnak csak az emlékezete él, szívósan beleégetve magát a tudatba, még azok tudatába is, akik vélhetően semmit (vagy nem sokat) tudhatnak az előző korokról (pl. a sinistrai és Bogdanski Dolina-i érákról – amennyiben elfogadjuk azt az időrendi linearitást, hogy a *Sinistra körzet* története a totalitarizmus „elbeszélése”, *Az érsék látogatásáé* pedig a fordulat narratívája). Csak a korábbi hatalom nyoma és az abból generálódott „természetesség” uralja a szöveget, nem döbbenetek meg senkit a brutalitás különböző szintjei és fokozatai. A nyelv és a nyelvezet válik brutálisabbá, erősebbé, sűrűbbé, kegyetlenebbé a korábbi Bodor-nyelvhez képest, mely szintén a *túlíságot* hivatott jelezni.

„Szent szöveg”-terek

■ Anatol Korkodus a nem várt helyzetekre a magyarázatot és előremutató tanácsot Eronim Mox mesés szakácskönyvétől (vagy szakács-meséskönyvétől), a Czervenskyék egyetlen épen maradt hagyatékától várja, „Mert a szakácskönyv csak kisebbik részében tartalmazott ételek készítésére vonatkozó utasításokat, a mezei és kerti növények-

ből készült fogások receptje után rendszerint egy-egy talányos történet következett Verhovina amúgy is ködös múltjából. Ezekben pedig a szemfüles olvasó számára bölcs útmutatások rejlettek nem várt események megértéséhez. Anatol Korkodus, valahányszor élete során szorult helyzetbe került, bezárkózott a szakácskönyvvel a vízfelügyeleti brigád irodájába, ahonnan órák elteltével, ha nem éppen másnap reggel, megkönnyebülten bújt elő.” (98.) E fakéregbe kötött könyv a kérdőjeles hagyomány effektusát hivatott erősíteni, ugyanakkor ez a rámutató funkciójú „szent szöveg” sem megbízható, noha feltételezhetően Verhovina múltját, jelenét és jövőjét tartalmazza, egyetlen egyes hivatkozást sem olvashatunk belőle.¹⁴ Vélhetően a közös emlékezetre való rájátszás mutatja meg magát, a rituális koherenciáról a textuális koherenciára való átmenet¹⁵ fordítottjaként olvastatja magát. Anatol Korkodus egyrészt a kurrens szenvedéseire (amit kedvenc játékszere, Roswitha Norvégiába távozása vált ki) nem találván magyarázatot, jelzésként, figyelmeztetésként értelmezi, mely szerint „valaki arra próbálja rávenni, hogy hagyja a fenébe az egész vízügyet, a brigádöt, hagyja itt Jablonska Poljanát és egész Verhovinát örökre” (98.), másrészt eldöntve, hogy – „csak azért sem fog annak a valakinek a kedvében járni. Először is túl fogja élni a bánatos napokat. Aztán pedig kivárja a *történet végét*, és itt marad”¹⁶ (98.) – továbbírja Verhovina történetét a *jelentésekben*, amit vagy nem olvasnak el, vagy nem azok, akiknek szánja, ezek élegetésekor pedig új jegyzetekbe fog: kivárja a saját története végét, és – némi utaztatást, valamint erőszakos halálát követően – valóban ott marad: kristályosodva az egyik hévízforrásban, amely később, a *történet végén*, az őt fényképező terepfelmérő idegennel közös sírjává válik. Verhovina csak azoknak nyújt életteret, akiknek a története benne van e könyvben, vagy megfejtető általa. Vagy azoknak se.

Idegenség-terek

■ A *Verhovina madarai* lebontja a kulturális beágyazottság mítoszát (is). Ha a korábbi regények névhálója megengedte (néhánykor megkívánta) az etimologizálást, a *Verhovina madarai* névrengetegében kifejezetten az idegenség dominál,¹⁷ a nevek ezúttal túlmutatnak bármiféle náción,¹⁸ inkább – bár néhez ezt bizonyítani, de talán a Bodor-prózával kapcsolatos érzéseinket nem is kell – ízük és szaguk van.

Verhovinát idegenek hálózák be / szövik át, nincs olyan szöveginformáció, amely szerint valaki „őshonos” lenne. Nem beszélhetünk verhovinai emberekről anélkül, hogy ne lenne világos: itt mindenki valamilyen szinten „gyűttment”, idegen (vándor, kém, hatalmi ember), aki veszélyezteti a világrendet,¹⁹ simmeli értelemben is idegen: „aki ma jön s holnap is marad [...] jóllehet nem utazik tovább, de – az érkezés és a távozás felszabadító vágyát még nem győzte le.”²⁰ A Jablonska Poljana-iaknak, de az utazóknak is (többnyire) egyetlen identitásmarkerük van: a szaguk. „Büdösség van nálatok. Mi a fene ez a szag?” (8.), a Paltinsky rét termálvizeinek fojtó szaga teríti le – akár *Az érssek látogatásában* – az odaérkezőket, de ugyanúgy az idegenek is szagról azonosítódhatnak (bogárszagú Kotzofan pópa, avas szagú szerzetesek: Demján és Kozma). A gőzök és gázok beszívárognak a szereplők agyába is, ami által delejes álmok és jelenések határozzák meg a tudatukat és gondolatvilágukat.

Bodor Ádámnak határozott véleménye van a névadást illetően,²¹ s vélhetően tud a Bodor-recepció onomasztikai kutatásairól. A Verhovinát megképző szereplők nevei túlmutatnak a sinistrai és Bogdanski Dolina-i névtérképen, a név-hangzás idegenségéhez nagyban hozzájárul az irónia is. Az egyik legbeszédesebb név a korlátozott tudású narrátoré: Adam. A Bodor-regények valamilyen szinten a geneziszre (világ- és szövegteremtésre) való (ironikus) rájátszás eklatáns példái, a *Sinistra körzetben* a narrátor vezetőneve egyezett meg a szerzői névvel, de elhangzik a harminchatos évszám is, amely jó évjárat volt, mind vitték valamire; *Az érssek látogatásának* egyik fő utcája a Február huszonkettedike sor, amely – kiegészítve a *sinistrai* évszámmal – megegyezik a szerző születésnapjával, a *Verhovina* én-elbeszélője pedig a lecsupasztított, mellékjelektől – s ezzel együtt a magyar vonatkozásától – mentesített Adam. Ezúttal nem jelenik meg egyetlen magyar név se a szereplői névsorban, miközben a magyar mint kihalásban levő nemzetiség közegidegenségmentes tematizálódik: már senki nem tud magyarul a telepen, az egykori evangélikus iskola magyar könyveit – Lorenz Fabritius²² kiugrott lelkes lajstromozását követően – sorra elégetik, egyedül a Boursin-tanya lakója, a talán egyedüli pozitív (ha lehet ezt a jelzőt alkalmazni a Bodor-prózára) szereplő, a hegyeken túlról fehér lovon érkező magyar katonatisztet²³ váró Klara Burszen kisaszony vágya – „Hogy zsongják körül az

idegen szavak” (28.) – által képződik meg az átformált, félreolvasott, kihálásra ítélt magyar nyelv. „Verhovinán mindig is kevesen laktak magyarok, itt Jablonska Poljánán pedig alig, belőlük is mára sárguló, porladó lapokkal csak néhány régi könyv maradt.” (28–29.)

A Bodor-prózában beszélők nyelvi megszólalására vonatkozó kétségeimet erősíti most már explicit módon e regény: Bodor korábbi regényeiben sem volt egyértelmű, hogy milyen nyelven folynak a párbeszéddek, most azonban világos: nem magyarul. Lehet recsegtetni, ropogtatni ezt a verhovinaiak számára idegen nyelvet, sőt Januszký-módra meg is lehet csúfolni, hiszen amúgy is pusztulásra van ítéelve, az egyedüli magyarul beszélőt, a hegyen túlról érkező magyar tisztet öngyilkosságra készítik. Lorenz Fabritius tolmácsolásában, közvetett és közvetített fordításában szerzünk tudomást a magyar tiszt érkezésének okáról és céljáról, a szöveg következetesen eltolja magától a magyar nyelvű beszédet.²⁴

Klara Burszen ugyan rendszeresen, már-már rituális környezetet teremtve hozza, minden pénteken felolvastat magának, de „Hiába az egész, nem ért belőle semmit, de ő leeresztett szemhéjjal hallgatja. Néha közösen próbáljuk kitalálni, miről szólhat a rész, amit fölolvastam. De nem jutunk semmire.” (28.) Ez a rész is az önreflexív prózarészek meglétét erősíti, amely szintén radikális elmozdulás a korábbi Bodor-szövegekhez képest, s amely az interpretáció feletti kétséges volta irányába mutat. Míként a névetimologizálásra, annak használati értékére vonatkozó szöveghehelyek is: a Maya Miklovitz,²⁵ Daniel Vangyeluk²⁶ vagy Tatjana-Paraszkiwa-Charlotte²⁷ sárga macska nevekre utaló szerzői reflexiók. És ide sorolhatók azok a szöveghehelyek is, amelyekben az N betű – amely Verhovinán a halál jele – olvashatóságára és értelmezhetőségére vonatkozó utalások találhatóak, az árnyékszék falára kent fordított kép megfejtésére vonatkozóan is.

A humor és az irónia szövegattribútum, nemcsak a párbeszéddekben és a frivol megjegyzésekben, hanem a szerzői perspektívában is. Amely folyamatos reflexiókkal tarkítva jelzi véleményét e világról, az írásról és olvasásról és saját magáról: egy idegen nyelvű magyar vagy egy magyar nyelvű idegen könyvet alkotva a *Verhovina madaraiban* egy ismerős világról, amely folyamatos elidegenítő effektusokkal működik.

Elhallgatás-terek

■ A nyelv és a nyelvhasználat leplez, hamisít, eltol: mintha valamin már túl lenne, de mindenképp *túl* mutat. Egyrészt a figyelmes olvasatok során észrevehetőek a *Sinistra körzetből* és *Az érsék látogatásából* is ismert inverzek és transzverzek: a váltások és változtatások, másrészt a folyamatos kihagyások, az elhallgatást erősítő retorikai funkciók megakasztják a folytonosságot, előre-vissza, *sátántangói* lépések sorozata alakul ki, a Bodor-utazókra jellemző (egy)helyben-járás. Eldönthetetlenség szövevénye uralja a szöveget, háritások, eltolások hálója, a gyanakvás mindent mérgező légköre dominál. Mindenki gyanús, és semmit nem mondanak ki, még abban az esetben sem, ha a párbeszédben állók számára egyértelmű. Hümmögések, összenézések, átláthatatlan szabályok szerinti utalásrendszer működik, amely egyben a besúgás alapja is, saját belső összetevőkből termelődik ki, és élteti a láthatatlan, kocsonyás, bűzlő rendszert, amely lényegében létrehozta. A valaki(k)/valami(k) rendszere²⁸ képződik meg a *Verhovina madarai*ban is: a kifejtetlen, elhallgatott, de a kontextus által kikövetkeztethető, a hatalmi rendszer által gerjesztett félelem attribútumai. A valakik szerepe felerősödik, az identifikálhatatlanságuk, a meghatározatlanságuk miatt is.

Az elhallgatást erősíti a csend tematizálása is, amely antropomorfizálás²⁹ révén hangot kap, hallhatóvá, érzékelhetővé válik: „A tartós csendnek, amikor egyre csak nyúlik, nyúlik, egyszerre csak hangja lesz. Úgy kezd, halkán sóhajtozva, mint egy távoli víz-esés, majd sisteregni kezd, aztán amikor már harsog, tombol kibírhatatlanul, hirtelen, mintha beléd spriccelnének, az egész világ jegesen becsorog a füleden.” (16.) Fenyegető és félelmetes ugyanakkor: „legalább két hete, hogy nem csörög a telefon. Nem keres minket senki. Olyan nagy, nagy a csend” (36.), bizonytalanságot és rettegést gerjeszt. Mert „más a hangja a csendnek, amikor valaki van benne, és megint más, amikor a falak között nem tartózkodik senki, amikor még a lehelet is visszhangosan ütközik meg a kietlen falakon, mivelhogy a környéken senki emberi lény lelkével nem találkozik.” (102–103.)

A beszéd letiltása, a kérdésekre adott válasz megtagadása korlátozza a tudáshoz való hozzáférhetőséget, maga az elbeszélői

tudás is korlátozott, és olykor hiteltelen is. A regény poétikai eljárásai közé tartozik, hogy szándékosan nem enged közel a szöveghez, egyrészt a nem- és a félreértést generálja, másrészt a Verhovinát uraló lila köd és kénegőz átvetődik az értelmezői agyra is, az értelmező fejében is az ezek által gerjesztett delej válik dominánssá. Egymásnak ellentmondó értelmezései lehetnek egy adott gesztusnak vagy a hallgatásnak,³⁰ utalások szövevénye olyan dolgokra, amit az se tudott, aki esetleg elkövette (37.), amiről nem veszünk tudomást, az nincs, az elbeszélőnek sincs kompetenciája a helyzetértéshez és értékeléshez, de nincs kizárva, maga a szerző sem tud mindent.

Noha az elbeszéli történet többször tematizáltan, hangsúlyosan „a történet végéről”, az írás végéről, az elhallgatásról szól, ugyanakkor a bekövetkezett vég nyitott, a rozsdafarkúak megjöveteleinek (vagy visszajöveteleinek) több, akár egymásnak ellentmondó értelmezése nem ad megnyugtató választ a következményeket illetően – egyetértve Angyalosi Gergely értelmezésével: „Nem tudjuk, hogyan kellene értelmeznünk a madarak újbóli megjelenését, a szöveg semmiféle iránymutatást nem ad erre nézvést – hadd jegyezzem meg, szerencsére. Így ugyanis nyitva marad az interpretációs lehetőségek egész tárháza. A rozsdafarkúak jelezhetik azt, hogy a természet hajlandó megbékülni Verhovinával, de azt is, hogy itt meg kell szünnie az emberi jelenlétnek, hogy újra a természet vehessen birtokba mindent.”³¹ Bármelyik értelmezés is nyer teret, a nyitott vég az elhallgatás irányába mutat, a regény során többször említett történet-vég felé, és az írás végét tematizálja.

A Bodor-szövegek nem az átideologizáltságukról nevezetesek. Sőt, mint jeleztem korábbi írásaimban, szerzőjük ennek következetes elutasításáról, negációjáról volt jeles. A *Verhovina madarai* mégis, úgy vélem, a legerősebb társadalomkritikai műve Bodornak, amely a kurrens, regnáló ideológiákat, a mindenkori politikumot, annak társadalomra kifejtett hatását bírálja. Amelyek még a levitézlett, lejárt, történelmi távlatokhoz tartozó totalitarizmus-eszméknél is károsabbak és kártékonyabbak. Megfoghatatlanságukban, cseppfolyós, amorf, hibrid állapotukban.

Bányai Éva

■ JEGYZETEK

1. Lásd: „Két héttel azelőtt, hogy meghalt, Borcan ezredes magával vitt terepszemlére a dobrini erdőkerület egyik kopár magaslatára.” (*Sinistra körzet* 5.), valamint: „Medárd előtt egy héttel a fodrászat első vendégei hozták hírül, hogy kora hajnalban elfogták a Senkowitz nővéreket.” (*Az érsék látogatása* 5.)

2. „Voltak [madarak], de amikor valakik kezdtek tűzoltófecskendővel lemosni a fákról a fészkeket, bal-sejtelmük támadt, és a nyár kellős közepén fogták magukat és elköltöztek” (24.), ugyanis „a madár érzékeny teremtes. Ha megéri maga körül a bántó szándékot, fogja magát és elrepül, ilyen a természeté.” (24.) „A madarak, úgy látszik, megértették, hogy az, ami következik, már nem az ő világuk, és elköltöztek. Valószínűleg örökre. Az elnemt erdőt azóta csak komor, hallgatag varjak lakják.” (45.)
3. Anatol Korkodus madaraknak hívja a javítószokat, „tudván, hogy a vége mindig az, hogy egy szép napon elrepülnek”. (6.)
4. (Kiemelés tőlem: B. É.)
5. Lásd Bányai Éva: *Térképzetek, névtérképek, határidentitások*. Komp-Press, Kvár, 2011, Deleuze–Guattari tételmeletére utalva.
6. Ezt erősíti – más irányból – a föld alapanyagában levő vizek és gázok mozgása is.
7. Részletes kifejtését lásd Faragó Kornélia: *A Bodor-féle határozatlansági viszonylatokról. Bodor Ádám: Verhovina madarai*. Hungarológiai Közlemények 2012. 2. sz. 1–9.
8. „Valaki gondoskodik rólunk, hogy ezt a sok hasznavehetetlen dolgot megveszi. De egy napon, amikor nem kellünk neki, abba fogja hagyni. Soha nem fogjuk megtudni, ki volt, és mit akart.” (228.)
9. „Eronim Mox könyvében meg van írva, az lesz a világ vége, amikor majd nem megy le a nap éjszákára sem egészen, csak bujdosol a látóhatár alatt. Most már én is azt mondom, mintha az az idő már nem is lenne olyan messze”. (218.) – mondja egy helyen Nika Karanika.
10. A részletes kifejtést mellőzve utalok a *Melissa Bogdanowitz lábnyma* c. elbeszélésre, amely a *Verhovina* előtt és *Az éresek látogatása* után íródott, egyfajta kivonata is e műnek sok attribútumával, főként a vízfakasztás, vízteremtés motívumával, a befektető szándékú idegen isten háta mögötti helyre való érkezésével, egy-két név áttemelésével (Akimofte, Szent Vaneliza kápolna) stb. In: Bodor Ádám: *Vissza a fülesbagolyhoz. Válogatott elbeszélések*. Harmadik kiadás. Magvető, Bp., 2003. 383–390.
11. „Ha idevágó metaforával kellene meghatározást találni, Bodor regénye kinagyított időpillanatok panoptikuma. A szereplők történetekbe fagyott lények. Mint az egerek a Czervensky-féle malmot burkoló jégben.” Láng Zsolt: *Verhovina madarai. Mi történik?* Kalligram 2012. 6. sz.
12. A Bodor-prózában megképződött *valaki-dimenzió* részletes kifejtését lásd Bányai Éva: „*Ott vannak, csak nem látszanak*.” *Elhallgatásalkatatok Bodor Ádám prózájában*. Híd 2011. 2. sz. 52–77.
13. Ahogy a Korpa–Porczió páros is rámutat: „vajon egyetlen monolit, homogén hatalmi struktúráról, annak különböző érdekszféráiról van szó, vagy egymással rivalizáló befolyási övezetek küzdelméről Verhovinán?” Lásd Korpa Tamás – Porczió Veronika: *Verhovina-network*. Látó, 2012/11. <http://www.lato.ro/article.php/Verhovina-network/2491/>
14. Vö. Korpa Tamás – Porczió Veronika: uo.
15. Lásd Jan Assman: *A kulturális emlékezet*. (Ford. Hidas Zoltán) Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999.
16. (Kiemelés tőlem: B. É.)
17. Nehezen állom meg a Korkodus név gyökereinek taglalását.
18. A *Verhovinában* – kivételes módon – elhangzik a nemzet szó, amikor Vaneliza Nikonuk a titkos magzatelhajtásra kapott kölcsönt visszaadja háborogva, ugyanis a „vetelés tiltott, nemzetellenes vétek”. (144.)
19. Vö. Zygmunt Bauman: *Modernség és ambivalencia*. (Ford. Pásztor Péter) In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Bp., 1997. 47.
20. Vö. Georg Simmel: *Excursus az idegenről*. (Ford. Teller Katalin) In: Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridaig*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004. 56.
21. Lásd *A börtön szaga*, valamint több vele készített interjú ide vonatkozó részeit.
22. Illetve Lorenz Fabritius tud magyarul, ugyanis ő fordítja majd a hegyeken túlról érkező, az ő felépéséig senki által meg nem értett magyar tiszt beszédét. Ennélfogva kissé érthetetlen számomra, miért nem ő járt ki felolvasni Klara Burszen kisasszonynak. Talán nem ért rá.
23. A regény vége felé, a kisasszony halála után meg is érkezik a tiszt: hófehéren a ráfagyott hótól-jégtől, a paripára már csak a vállára fagyott nyereg utalt.
24. A regénybeli „süss fel nap” gyerekdal rontott szövegváltozata is erre utal. (81.)
25. „Mégis, mit gondolsz, van ilyen név? Elhiszed, hogy a saját neve, vagy csak úgy kitalálták neki? / Ejnye, te most szörakozol velem.” (18.)
26. „Daniel Vangyeluknak hívták, mint valami kopott, öregszagú sekrestyést, közben *tudni lehetett*, csakis egy suhanc süvölvényről van szó.” (6. Kiemelés B. É.)
27. Tatjana macskából helyváltoztatása után Paraszkíva lett, Svantz dokinál látjuk újra, Charlotte lenne inkább, mert „sárgás, telt és puha”. (166.)
28. Részletes kifejtését lásd: B. É.: „*Ott vannak, csak nem látszanak*”. *Elhallgatásalkatatok Bodor Ádám prózájában*.
29. Lásd uo.
30. „Anatol Korkodus most se pillantott föl. Ez azt jelentette, hogy egyáltalán nem érdekli, amiket mondok, vagy még inkább azt, hogy mindezeket ő is tudja.” (36.)
31. Angyalosi ekképp zárja értelmezését: „Hozzám az utóbbi verzió áll közelebb: nem a körzetet hagyja ott valaki, hanem a körzet szűnik meg, mert nem lesz benne ember.” Angyalosi Gergely: *A körzet metamorfózisa*. Élet és Irodalom 2011. 50. sz. (http://www.es.hu/angyalosi_gergely:a_korzet_metamorfozisa;2011-12-14.html)

„HA HALLGATUNK, KELLEMETLENNÉ VÁLUNK, HA BESZÉLÜNK, NEVETSÉGESSÉ”

Herta Müller: *Szívjóság*

■ „Ha hallgatunk, kellemetlenné válunk, mondta Edgar, ha beszélünk, nevetségessé” – ezzel a talányos mondattal indul a regény. A kérdés azonban az: ki előtt válunk kellemetlenné és nevetségessé? Önmagunk vagy inkább a minket figyelő hatalom előtt? Elmondható-e az elmondhatatlan?

A bánsági sváb családból származó, 2009-ben Nobel-díjjal kitüntetett Herta Müller regénye az emberi kapcsolatok abszurd, félelemmel átjárt légkörét ábrázolja. Romániában járunk, a Ceaușescu-rezsim idejében, amikor bárki lehetett a rendszer besúgója és megfigyeltje. Mivel a regény tárgya ez az általános félelem, nincs szükség a hagyományos narrációban elvárt szereposztásra. Itt nincsenek főhősök és mellékszereplők. Mindenki egyforma, mert mindenki a félelemben és a hatalom szülte elnyomásban osztozik. És ez a félelem önmagunk előtt is lealacsonyít.

A regény beszélője – akinek helyzetében az író nő gyári fordítóként megélt életszakaszára ismerhetünk – maga is egy az arctalanok, a titkosszolgálat által megfigyelték közül. Nincs neve, csupán egyetlen megfigyelő tekintet. Módszere a pontos rögzítés. És sokszor épp azáltal beszél, hogy kihagy, elhallgat.

Rendkívül erőteljes, képi nyelv a Herta Mülleré, amely talán nem is annyira a metafora, inkább a metonímia alakzatából építkezik. A metonímia elve ugyanis az érintkezés, sokszor a térbeli egymasmellettség. A regény kezdetén felsorolt, akkor még talányosan hangzó leltár (egy öv, egy ablak, egy dió és egy kötél), mint később megtudjuk, egy-egy halálnemet jelent. Lola, a kollégiumi szobatársnő, Kurt és Georg öngyilkosságát, valamint Tereza diónyi nagyságú rákos daganatát, amelyet már nem lehet visszafordítani. Mindannyian a rendszer áldozatai, ez az áldozatszerp azonban úgy jelenül meg az elbeszélésben, hogy maga az *áldozatlét* a lényeges, és nem az alakok indivi-

duuma. Hogy kik vagyunk, az csakis a hatalomhoz való viszonyként lehet megmutatható: alávetettségeként vagy lázadásként. Ez a kényszerű viszonyulás viszont kitörli a valódi identitás lehetőségét: hogy kik *lehetnek* nekünk, egyáltalán nem fontos, ezért nem is derülhet ki.

Tegyük hozzá: egy totalitárius rendszert ábrázoló regény számos veszélyt, buktatót foglalhat magában. Például az esztétikai oldalt elnyomó politikai mondanivaló túlsúlyát. Herta Müller regényében viszont az erőteljes, szuggesztív képi látásmód hordozza a legfontosabb tartalmakat. Ez a képi világ nem a megélt tapasztalat nyomában kullog, hanem épp nyelvisége révén építi fel a diktatúra tapasztalatát. Ez a garanciája annak, hogy az olvasóra is élményszerűen, tapasztalatként hasson a regény. Ideje tehát rátérnünk a regény nyelvének vizsgálatára; mit jelent a már felvetett metonimikus látásmód, mennyiben hoznak újat a kihagyás, az ismétlés alakzatai.

Az olvasó a súlyos, pattogó mondatok benyomásán túl a mondatok személyességére is felfigyelhet. Ez a személyesség ugyanakkor mégis egy névtelen beszélő megfigyeléseit közli. A regény elején Lola, a kollégiumi szobatársnő naplóját idézi úgy, hogy az idézett beszél az idéző szólamával olvad össze. A szobatárs bemutatása így indul: „Lola délről jött, látszott rajta annak a vidéknek a szegénysége. Nem tudom, miféle látszott, talán az arccsontján vagy a szája körül, vagy a szeme közepén.” Később derül ki: ez a gondolat Lola naplójában szerepel – a beszélő saját hangja is idézet tehát. Lolának van ugyan neve, de nincs arca, illetve az arca csak a vidék, szülőföldjének lenyomata. Magának a beszélőnek már neve sincs, ugyanúgy, ahogy a kollégiumi társaknak sem. *Valaki* beszél, de ez a valaki soha nem lesz *ő*, nem tudunk ráismerni. A valaki a tulajdonnév helyett áll, szinte nagy kezdőbetűvel is szerepelhetne. A beszélő is egy-

szerre valaki és mindenki. „Lehet, hogy az első három évben ez a valaki én voltam. Mert Lolán kívül mindenki valaki volt a négyszögben. Valaki nem szerette Lolát. Mi mindannyian.”

Mindenképp szót kell ejtenünk a regény időkezeléséről. Az olvasót kissé elbizonytalanítják a rezsim idejének narratíváját megszakító betétek, amelyek egy különös családörténetet állítanak elénk. A történet ugyanis a legkevésbé sem történetyszerű, inkább állóképek sorozata. Szerkesztési elve nem az okozatiság, hanem a mellérendelés. Ugyanakkor a hagyományos családnarratívák bensőségességét is kijátssza ez az elbeszélés mód. A regénybeli alakteremtés azon módja ugyanis, hogy a szereplőt már eleve ismerősként, azonosulásra hívóan állítják be, nem érvényes itt. Nem *a* nagypapa, hanem *egy* nagypapa, *egy* gyerek, *egy* anya szerepel. Az *egy* nagypapából soha nem lesz *a* nagypapa. Az anya, az apa és a gyerek is mindvégig megmaradnak ebben az elidegenítő nézőpontban. Egymással sem kommunikálnak, a köztük levő kapcsolatot inkább a beszélő kivetítő, asszociatíván térbeli látásmódja diktálja. Kicsit a nagypapa sakkfigurákat tologató szemléletmódjához hasonlóan, ahol inkább a figurák között kirajzolódó képzeleti tér megelevenedése a lényeges.

Mit jelent ez az elidegenítés, mi a szerepe a regényben? A család bemutatásában ugyan ott az önéletrajzság nyoma, az író nő családjának megidézése, de valamiféle közvetlen, átélt személyességet hiába keresünk itt. Nem a nosztalgikus emlékezés, hanem az idegen, szenttelen hang a meghatározó. Ugyanakkor ez a kívülálló tárgyilagosság egy gyerek nézőpontját veszi kölcsön úgy, hogy már maga a gyerek is külső nézőpont felől látszik. A naiv, első látás, az újszerű találkozás a dolgokkal nem tud teljesen közvetlenné válni, mert már maga ez a látásmód is ábrázoló tükröbe kerül. A gyerek látásmódjában a felnőtt fogalmi apparátusa is ott van. A gyerek az igazságról beszél egy helyütt, de ez az igazság olyan, mint a meggyag, amely nem tud lecsúszni a torokán. Megjelenik az SS-múltú apa, aki „temetőket csinált, majd sietve elhagyta a helyszínt”, az „énekfő” és „imádkozós” nagymama kesernyésen ironikus történeteivel. Egy-két vonással megrajzolt groteszk figurák, arctalanok, akárcsak a regény többi kisember-figurái.

Mert ugyanez a pontosan rögzítő, asszociatív látásmód ott van a diktatúra félelemteljes jelenében is. És ezzel együtt az

idegen, a megérthetetlen is. Mert az első, újszerű – ha úgy tetszik: gyermeki – látás mindig becsempész valami idegenséget. Talán ez a regény egyszerre szikár és álomvilágszerűen pazarló nyelvének alapja. A kollégiumi szoba: kis négyszög, hat lányal, hat bőrönddel, de nagyratörő, kiemelkedést dőlgető álmokkal. S a találó, a nyolcvanas évek Romániájára jellemző kisember-portrék: a magára maradt, bérlőjével anyáskodó főbérlő, Margit néni, a Magyarországra bevásárolni járó, majd szökésekor nyomavesztett varrónő, az állandó gesztusokkal megrajzolt névtelen, városi albérlőfigurák. Mindannyian típusok, mindegyikük alapélménye a bezártság, a szűk tér, amelyből a kitörés csakis a veszendőséggel szembeesít. De az alakok mellett további groteszk helyzetekben is bővelkedik a regény, gondoljunk csak a búcsúban árult, de lopott bádognál eszkábált feszületre, amely előtt Margit néni mindennapos ájtatosságát végzi, és amelyek ára egy-egy „bodega” asztalán végzi. De a Magyarországról aranyat csempésző nők ügyeskedései sem kevésbé torz helyzeteket eredményeznek.

Tudjuk: a regény társadalmi helyzetet közvetlenül tükröző leírásai az átéltség élményén alapulnak, Herta Müller maga is részese volt a diktatúra megalázó mindennapjainak. Azonban az ábrázolt tapasztalatoknak regényszöveggé általános érvényűnek kell lenniük, azaz nemcsak a „beavatott”, a diktatúrát megélt emberekhez kell szólniuk. Az elidegenítő nézőpont épp azt eredményezi, hogy felismerjük: ezek a kisemberek nemcsak a nyolcvanas évek Romániájában, hanem a világ számos pontján élhetnének. A bennük, általuk tükrözött élmények, tapasztalatok: a hatalom és az egyén viszonya általános, minden embert foglalkoztató problémák. A Tereza és a beszélő kapcsolatában átélt fordulat – amikor immár halálos betegen tett látogatásakor bevallja, hogy Pjele százados küldte – tipikus helyzete ugyan az akkori időknek, de mélyen túlmutat a rendszeren. Kit mondhatunk a barátunknak, mennyire bízhatunk a másik emberben, ezek a kérdések, ha nem kecsesgetnek is a biztos válasz reményével, mégis, ha a kérdést jól tesszük fel, már az is egyféle megoldást jelenthet. Jól feltenni a kérdést, azaz önmagunkat kockára téve kérdezni a pontosság érdekében. Ezt jelenti a regényben a képi nyelv, amely nem valamiféle dekorativitás itt, hanem a legteljesebb, legintenzívebb kimondás. „Azt akartam, hogy újrandonjon a szeretet, mint a fű. És másmilyen

legyen, ami újra kinő, akárcsak a gyerekek foga vagy mint a haj, a köröm.” Később, Tereza halálának fájdalma ugyanezen a nyelven elbeszélte: „Tereza halála úgy fáj, mintha két fejem lenne, és a kettő egymásnak ugrott volna. Az egyikben tartottam a gondosan nyírt szeretetet, a másikban a gyűlöletet. Azt akartam, hogy újranojjon a szeretet. Összevissza nőtt, fű és szalma, a leghidegebb bizonyíték. A legbutább növény.”

A szeretetről nem lehet tehát elvont fogalmakkal beszélni, mint ahogy másról sem a regényben. Minden pasztikus, testi, érzékekkel megtapasztalható. A négy fiatal, Kurt, Georg, Edgar és a beszélő barátsága, szövetsége a hatalom ellen borítékba rejtett hajszálakat, titkos kódokkal írt leveleket, elrejtett könyveket jelent. Mint ahogy később Georg öngyilkossága egy távirati üzenet és egy nyitva hagyott ablak. Hogy a testekhez,

tárgyakhoz, egyszóval a konkrétéhoz való vonzódás a szó, a nyelv iránti bizalomvesztés vagy éppen hogy egy új, másképp elbeszélhető nyelv teremtése, ez eldönthetetlen – talán mindkettő. Mert a megélt tapasztalatok mondanak ellent a megértés mindennapos rutinjának, új nyelvet kell tehát találni. Egy olyan nyelvet, amely nem téveszti szem elől a legalapvetőbb tapasztalatokat: a testet, egy olyan nyelvet, amely a mindennapos dolgainkból indul ki. És éppen azért, mert evidens vagy annak gondolt tapasztalatokra kérdez: zavarba ejtő. Ilyen zavarba ejtő nyelv a Herta Mülleré, mert talán a túlonúl pasztikus képisége, a magukhoz a dolgokhoz visszatérő fenomenológikus látásmódja a legteljesebb kimondhatóság. Mert másképp nem lehet beszélni.

Fleisz Katalin

ZÖRGŐ NOÉMI AJÁNlja

■ Termékek, márkák vagy brandek, illetve a szolgáltatások megismertetésére, népszerűsítésére irányuló kampányok nem jelentenek újszerű, ismeretlen tevékenységet. Ám az, hogy az ezekre a technikákra, tapasztalatokra alapozó országokat, régiókat vagy településeket – elsősorban a városok esetében figyelhető meg – márkázzák, viszonylag új ágát képezi a kommunikáció gyakorlati területeinek. Az elsősorban turisztikai, de ezzel párhuzamosan gazdasági, kulturális, sport, gasztronómia és más területek vonatkozásában fontos, tudatos és hosszú távra tervezett kampánytechnikák egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak az erdélyi városok víziójában is. Kétségtelen, hogy városvezetők, szakemberek, intézményvezetők, vállalkozók és városlakók olyan közös csapatmunkája fog látványosan elindulni a közeljövőben Erdélyben is, amely a fent említett területek számára hatalmas lehetőségeket tartogat.

■ Alina Wheeler: *Designing Brand Identity: An Essential Guide for the Whole Branding Team*. John Wiley & Sons, 2012.

■ Árva László – Deli-Gray Zsuzsa: *Turizmusmarketing esettanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2010.

■ Árva László – Deli-Gray Zsuzsa (szerk.): *Cases in Tourism Marketing*. Műegyetemi Kiadó, Bp., 2010.

■ Becker György – Izsó Lajos: *Termékelmény*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011.

■ Nishit Kumar – Anil Varna (szerk.): *Nation Branding. Concepts and Country Perspectives*. The Iscfai University Press, India, 2009.

■ Marc Gobe – DeMario Clarke: *Emotional Branding: The New Paradigm for Connecting Brands to People*. 2013.

■ Martin Lindstrom: *Branduri szenzorale*. Publica, Buc., 2009.

■ Matthew Healey: *Mi a branding?* Scolar Kiadó, Bp., 2009.

■ Papp-Váry Árpád: *Mágikus márkázás: Beckham*. BKF – Századvég Kiadó, Bp., 2009.

■ Piskóti István: *Régió- és településmarketing – Marketingorientált fejlesztés, márkázás*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2012.

■ Teemu Mäkelä – Seppo Rainisto: *How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place Branding*. Palgrave Macmillan, 2008.

■ Törőcsik Mária: *Fogyasztói magatartás – Insight, trendek, vásárlók*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011.

■ Wally Olins: *A márkák*. Józsefvárosi Műhely Könyvkiadó, Bp., 2004.

ABSTRACTS

Csaba Dezsó Dér

■ ***Red, White... and Green? On the “Sustainable Development” of Hungarian Festivals in the Light of British Tendencies***
Keywords: *Hungarian culture, festivals, sustainable development*

The author presents the findings of his research conducted in 2011 on the role played by major Hungarian festivals within the processes of sustainable development, based on the opinions of the public as well as the organizers of the festivals themselves. This non-representative study, which relies on qualitative and quantitative research methods, follows British research models. This type of research was first conducted by the co-founder of the organization “A Greener Festival”, Claire O’Neill. Its Hungarian counterpart confronts the research’s findings with the conclusions of the British studies.

Magor Kádár

■ ***Image Creation and City Branding: A Transylvanian Case Study***

Keywords: *Transylvania, Romania, Hungarian culture, city branding, image creation, Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc)*

The study discusses city branding strategies of a Transylvanian settlement within a wider theoretical framework referring to various types of images and brands, the importance of city branding, and the various levels of branding and communication. The case study presented by the author concerns the situation of Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc), viewed in its communicative setting. The author then focuses on the usage of visual markers, and on the branding of sub-institutions. He also advances practical proposals for the branding of Kézdivásárhely and the use of the city’s symbols.

Tamás Kovács

■ ***On Miklós Mester’s Career***

Keywords: *Miklós Mester, memoirs, persecution of Jews, life saving, World War II*

Miklós Mester was born in Rugonfalva (Hargita county). Originally, he was a historian who researched the Hungarian – Romanian relationship. Mester lived in Hungary after World War I. He had to face the two biggest problems of Hungarian society. One of these was the issue of landholdings. Mester

believed that a distribution of land was inevitable. The other question concerned the social conditions of Hungarian workers. He became one of the followers of Count Pál Teleki. By this time, Mester had a wide network of social relationships as well, especially within the Calvinist church. He was elected parliamentarian in 1939. At first, he was very impassioned, but then became disappointed with Teleki. He joined a new party, the Magyar Megújulás Pártja (Hungarian Renaissance Party – leader: former prime minister, Béla Imrédy). Later, Mester started to approach the resistance movements. Ironically, Mester could become a member of the Hungarian government (secretary of the Ministry of Religious Affairs and Education), after the German occupation. Mester helped the persecuted Jews and the resistance movement at this time. He was one of those who organized the contact with the Red Army. During the Szálasi era, he had to go in hiding. After the war, he was a permanent witness at the People’s Court, but he was not accused. In spite of this, he and his family were persecuted during the Rákosi era and the events of 1956, and he became a solitary intellectual. In this period (the late ’60s) Mester wrote down his memoirs, which could be only published 15 years after his death. Finally, his memoirs were published in 2012.

Christian Roy

■ ***Traditional Festivals: A Multicultural Encyclopedia***

Keywords: *festivals, world cultures, religion, traditions, anthropology, religion*

The article presents a selection from the book published with the same title in 2005. More than 150 traditional festivals from around the world are described at length by historian Christian Roy. The festivals include the major feasts of all world religions and religious groups: Christianity, Judaism, Hinduism, Sikhism, Buddhism, Voodoo, Baháism, Islam, ancient Greek and Roman, Native American, and several African tribes. Roy goes beyond the basic facts and descriptions to provide insight into the festival patterns. Articles cover specific festivals (Divali, Sabbath, Saturnalia) and are arranged alphabetically, with see also references as well as references listing books and a few audiovisual and digital sources.

Szende Száfta**■ Peninsula / Félisziget Festival Made in Romania: A Case Study**

Keywords: Romania, Peninsula / Félisziget Festival, festival culture

Peninsula / Félisziget is a music festival taking place annually in July or August in Transylvania, Romania. Since 2013 the festival has been moved from Marosvásárhely (Târgu Mureş) to Kolozsvár (Cluj-Napoca). The first edition of the festival goes back to 2003. Organised by some members of the team of Sziget Festival, Peninsula (in Romanian) or Félisziget (in Hungarian) has grown

steadily in terms of audience (from 20,000 in 2003 to 60,000 in 2009) as in the number, the variety and the quality of the bands: at the first edition there were only Hungarian and Romanian bands, while today there are bands from all over the world. During its ten years of existence, the Félisziget Festival has established itself as one of the most important festivals in Transylvania and in the entire region. The case study offers a brief review of the festival's history and discusses the branding process, which lead to its current popularity among the general population and especially the youth of Transylvania.

Publishing Hungary

A 2012-ben indult program célja, hogy három éven át támogassa és segítse a magyar szerzők és könyvek, a magyarországi könyvkultúra megjelenését, bemutatását, reklámozását a külföldi könyvvásárokon, könyvfesztiválokon. A magyar könyvkultúra nagyon sokszínű, és rendkívül sok fontos értékkel bír. A program elsődleges feladata, hogy ennek a sok és sokféle értéknek külföldi bemutatásával hiteles és előnyös képet alakítson ki kultúránkról, valamint elősegítse a magyarországi és külföldi kiadók közötti szakmai kapcsolatokat megerősödését.

A program megvalósítása a Balassi Intézet feladata, amely a külföldi magyar intézetek munkáját összefogja és irányítja. A Balassi Intézet külföldi magyar intézetei révén nemcsak a nagy könyvfesztiválokkal, vásárokkal (Frankfurt, London, Párizs, Bologna) tartja a kapcsolatot, de képes folyamatos és hatékony együttműködés megalapozására a hazai és külföldi könyves szakma résztvevői között. 2012-ben 12 könyvvásáron vett részt Magyarország.

2013 SZAKMAI PROGRAMJA:

1. *Jeruzsálem* – 2013. február 10–15.
2. *Lipce* – 2013. március 14–17.
3. *Párizs* – 2013. március 22–25.
4. *Bologna* – 2013. március 25–28.
5. *Prága* – 2013. május 16–19.
6. *Varsó* – 2013. május 16–19.
7. *Moszkva – DÍSZVENDÉGSÉG!* – 2013. szeptember
8. *Frankfurt* – 2013. október 9–13.
9. *Bécs* – Donau Lounge – 2013. november 21–24.
10. *Marosvásárhely* – 2013. november
11. *Pozsony* – 2013. november

 Balassi Intézet

www.balassi-intezet.hu
www.publishinghungary.hu

Nemzeti
Kulturális
Alap

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszám szerkesztői:

Zörgő Noémi és Balázs Imre József

- Antal Árpád** (1975) – polgármester, Sepsiszentgyörgy
Aradi József (1943) – esszéíró, Budapest
Balázs Imre József (1976) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, BBTE, főszerkesztő-helyettes, Korunk, Kolozsvár
Bányai Éva (1971) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, Bukaresti Egyetem, Bukarest/Kolozsvár
Bíró Árpád Levente (1993) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár
Bogdán László (1948) – költő, szerkesztő, Sepsiszentgyörgy
Damokos Csaba (1965) – képzőművész, Sepsiszentgyörgy
Dér Csaba Dezső (1975) – főiskolai docens, PhD, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Budapest
Farkas András (1979) – ügyvezető igazgató, PONT Consulting, Kolozsvár
Fleisz Katalin (1978) – irodalomtörténész, tanár, PhD, Mezőpetri
Gergely Balázs (1977) – régész, a Kolozsvári Magyar Napok főszervezője, Kolozsvár
Grubisics Csaba (1985) – reklámgrafikus, Seps Rádió, Sepsiszentgyörgy
Haklik Norbert (1976) – író, Brno
Jakab-Benke Nándor (1981) – filmkészítő, szerkesztő, Filmtett, Kolozsvár
Kádár Magor (1978) – kommunikációs szakértő, PhD, egyetemi adjunktus, BBTE, Kolozsvár
Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, az MTA doktora, Kolozsvár
Kovács Zsolt (1976) – újságíró, Sepsiszentgyörgy
Kovács Tamás (1979) – doktorandus, főosztályvezető-helyettes, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
László Szabolcs (1987) – mesterképzős hallgató, CEU, Budapest
Pomogáts Béla (1934) – irodalomtörténész, az MTA doktora, Budapest
Roy, Christian (1963) – kutató, PhD, Université Laval, Quebec
Sánta Levente (1973) – a Kolozsvári Magyar Napok fesztivál igazgatója, Kolozsvár
Szabó Lilla (1976) – a Kolozsvári Magyar Napok programigazgatója, Kolozsvár
Száfla Szende (1986) – doktorandus, BBTE, kommunikációs referens, Kolozsvár
Takács Péter (1941) – történész, az MTA doktora, egyetemi magántanár, Debrecen
Tózsér Árpád (1935) – író, költő, Pozsony
Zörgő Noémi (1984) – egyetemi adjunktus, PhD, BBTE, Kolozsvár

Támogatók

nka
Nemzeti Kulturális Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap

Prințul și Cavalerul Local
Cluj-Napoca

VISIT CLUJ
The Heart of Transylvania

CONSEILUL JUDEȚEAN
CLUJ

MINISTERUL CULTURII
ȘI PATRIMONIULUI NAȚIONAL

„A napi rutin megszakításával a fesztivál fellazítja, átrendezi a társadalom szövetét – hogy jobban kiemelje ezeket a szövetet meghatározó elképzelés- és hiedelemmintákat, reményeket és félelmeket, alapvető mítoszokat és megváltó víziókat.”

(Christian Roy)

ISSN 1222 8338

5 LEJ
500 FT

CULTURA FESTIVALELOR
THE CULTURE OF FESTIVALS